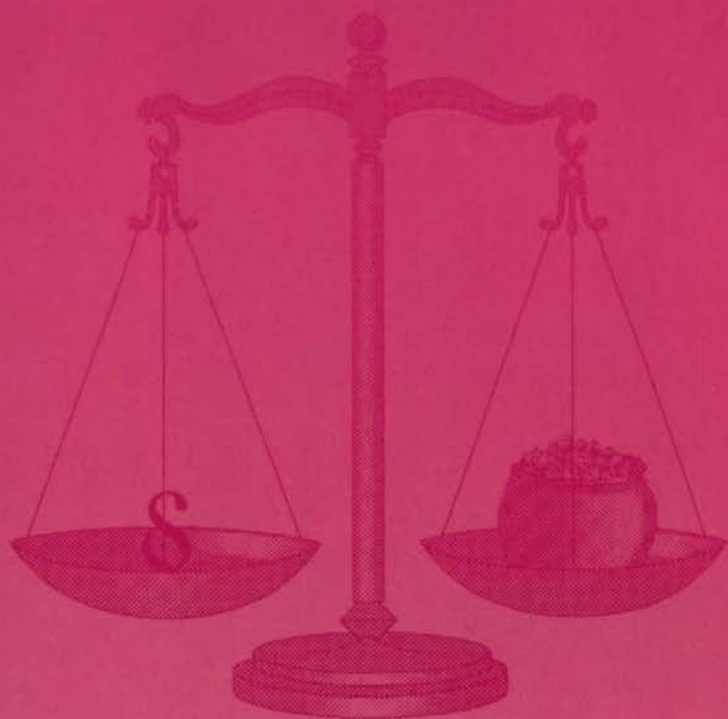

Borgenärsbrotten

en översyn av 11 kap. brottsbalken

SOU
1996:30

Slutbetänkande av
Borgenärsbrottsutredningen

Statens offentliga utredningar

1996:30

Finansdepartementet

A: Ref KB
Occ SOL
1

Borgenärsbrotten

– en översyn av 11 kap. brottsbalken

Slutbetänkande av Borgenärsbrottsutredningen
Stockholm 1996

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-405 24 81

Till Statsrådet Thomas Östros

Genom beslut den 25 februari 1993 bemyndigade regeringen det statsråd som har till uppgift att föredra ärenden om skatter att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av skattebrottslagen m.m. (dir. 1993:23). Genom beslut om tilläggsdirektiv den 15 september 1994 utvidgades uppdraget till att även avse en allmän översyn av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken om borgenärsbrott och därmed sammanhängande frågor (dir. 1994:94).

Med stöd av bemyndigandet utsågs justitierådet Johan Munck till särskild utredare.

Utredningen, som antog namnet 1993 års skattebrottsutredning, överlämnade i mars 1995 delbetänkandet Översyn av skattebrottslagen (SOU 1995:10).

Utredningen har därefter fortsatt sitt arbete enligt det uppdrag som gavs i tilläggsdirektivet under benämningen Borgenärsbrottsutredningen.

Följande experter har biträtt utredningen under denna andra del av arbetet: avdelningsdirektören Ann-Marie Ahlqvist, statsåklagaren Roland Andersson, chefsrådmannen Hans Björkegren, advokaten Elisabet Fura-Sandström, hovrättsassessorn Mikael Mellqvist, departementssekreteraren Frank Walterson och byråchefen Kazimir Åberg.

Sekreterare åt utredningen har varit hovrättsassessorn Lena Juhlin.

Utredningen får härmed överlämna sitt slutbetänkande Borgenärsbrotten - en översyn av 11 kap. brottsbalken (SOU 1996:30). Experterna har biträtt utredningens förslag.

Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm i mars 1996

Johan Munck

/Lena Juhlin

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	7
<i>Författningsförslag</i>	15
1 Lag om ändring i brottsbalken	15
2 Lag om ändring i konkurslagen	22
3 Lag om ändring i lagen om företagsrekonstruktion	23
<i>1 Utredningsuppdraget och dess genomförande</i>	25
<i>2 Kort historik</i>	27
<i>3 Vissa insolvensrättsliga begrepp</i>	37
3.1 Inledning	37
3.2 Konkurs	37
3.2.1 Huvuddragen i konkursförfarandet	37
3.2.2 Obestånd	39
3.2.3 Egendom som ingår i konkursboet	42
3.2.4 Förmånsrättslagen	44
3.2.5 Återvinning i konkurs	45
3.2.6 Konkursgäldenärens skyldigheter	47
3.3 Offentligt ackord	50
3.4 Skuldsanering	52
<i>4 Oredlighet mot borgenärer</i>	55
4.1 Allmänt	55
4.2 Förmögenhetsförsämrande åtgärder	56
4.2.1 Inledning	56
4.2.2 Gällande rätt	57
4.2.3 Obestånd som straffbarhetsgrund	60
4.2.4 Överväganden och förslag	65
4.3 Oriktiga uppgifter vid exekutiva förfaranden	73
4.3.1 Gällande rätt	73
4.3.2 Överväganden och förslag	74
<i>5 Vårdslöshet mot borgenärer</i>	85
5.1 Gällande rätt	85

5.2	Överväganden och förslag	92
6	<i>Otillbörligt gynnande av borgenär</i>	99
6.1	Gällande rätt	99
6.2	Bakgrunden till nuvarande ordning	105
6.3	Kritik mot bestämmelsens nuvarande utformning	106
6.4	Överväganden och förslag	107
7	<i>Bokföringsbrott</i>	117
7.1	Gällande rätt	117
7.2	Utredningens delbetänkande	122
7.3	Förslagets vidare behandling	125
7.4	Överväganden och förslag	126
7.4.1	Förhållandet mellan bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll	126
7.4.2	Ringa bokföringsbrott	127
7.4.3	Avvikelse från god redovisningssed	128
7.4.4	Straffbarhetsförutsättningarnas utformning i övrigt	130
7.4.5	Utländska filialer och europeiska ekonomiska intressegrupperingar	134
7.4.6	Grovt bokföringsbrott	135
8	<i>Målsägandens ställning vid borgenärsbrott</i>	137
8.1	Inledning	137
8.2	Borgenärsbrott begångna utom konkurs	138
8.3	Borgenärsbrott begångna under konkurs	141
9	<i>Författningskommentar</i>	145
9.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	145
9.2	Förslaget till lag om ändring i konkurslagen	163
9.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:000) om företagsrekonstruktion	164
 <i>Bilaga</i>		
	Utredningens direktiv	167

Sammanfattning

Uppdraget

Utredningen har under denna del av sitt arbete haft till uppdrag att göra en allmän översyn av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken om brotten mot borgenärer m.m. Några av de frågor som enligt direktiven därvid har ansetts böra ägnas särskilt intresse är att

- utreda förutsättningarna för att ersätta nuvarande obeståndsrekvisit med ett annat mera lättillämbart rekvisit
- överväga vilka ändringar av bestämmelserna som erfordras för att straffansvaret skall få en ändamålsenlig utformning
- överväga om det kriminaliserade området är väl avgränsat liksom om straffskalorna för brotten är väl avvägda och om de står i rimligt förhållande till varandra och
- att göra en språklig översyn av straffbestämmelserna.

Utredningen har därutöver haft att överväga om det bör införas en straffbestämmelse om försvårande av konkursutredning och därvid se över bestämmelserna i 6 kap. konkurslagen om gäldenären skyldigheter m.m.

Obeståndsbegreppet

Utredningen har funnit att det inte skulle vara någon framkomlig väg att på nytt föra fram tanken att överge obeståndsrekvisitet och övergå till en konstruktion som bygger på ett insufficiensbegrepp. Som utredningen ser det är det ganska klart att det många gånger torde vara förenat med lika stora problem att påvisa insufficiens som insolvens. I själva verket torde svårigheterna ofta snarast bli större.

Med hänsyn härtill har utredningen för sin del svårt att se annat än att man även i fortsättningen bör använda obestånd och fara för obestånd som begrepp i straffbestämmelserna om borgenärsbrott. När det gäller oredlighet mot borgenärer föreslår utredningen emellertid att rekvisiten kompletteras på visst sätt så att de fall som vållat de brottsbekämpande myndigheterna störst problem täcks in av straffbarheten.

Oredlighet mot borgenärer

Huvudfallet av oredlighet mot borgenärer är när någon förstör eller genom gåva eller någon liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde när han befinner sig i en obeståndssituation. För att vara straffbar skall den förmögenhetsförsämrande åtgärden antingen företas när obestånd eller påtaglig fara härför föreligger eller framkalla ett sådant tillstånd.

En väsentlig anledning till att obeståndsrekvisitet i dessa sammanhang vållat stora problem för de brottsbekämpande myndigheterna har angetts vara att de misstänkta ofta saknar bokföring eller att bokföringen är ytterst bristfällig.

I de flesta fall av detta slag torde visserligen ansvar för bokföringsbrott kunna ådömas. Det kan emellertid synas irrationellt att den som, kanske kort före sin konkurs, har exempelvis skänkt bort egendom av betydande värde till närstående person eller företag undgår ansvar för oredlighet därför att han genom en straffbelagd försummelse har åstadkommit att tillräckligt underlag för bedömning av den ekonomiska ställningen saknas.

I sådana fall då en bokföringsskyldig gäldenär saknar den överblick över den ekonomiska ställningen som bokföringen är avsedd att medföra bör man enligt utredningens mening rent allmänt sett kunna kräva av gäldenären att han av hänsyn till borgenärerna avstår från att genom avhändande eller på annat sätt försämrå sin ekonomiska ställning i mera avsevärd mån.

Utredningen föreslår att det för oredlighet mot borgenärer vid gåvor, förstörande av egendom och liknande åtgärder uppställs en alternativ straffbarhetsförutsättning av det innehållet att bokföringen har åsidosatts på sådant sätt att *tillräckligt underlag saknas* för en bedömning av om den tilltalade var på obestånd eller ej vid tidpunkten för den förmögenhetsförsämrande åtgärden. Straffansvar förutsätter inte bara att tillräckligt underlag för en sådan bedömning saknades för den tilltalade när han vidtog åtgärden utan också att domstolen saknar sådant underlag vid tidpunkten för domen.

Med en sådan konstruktion undanröjs till stor del föreliggande bevisproblem utan att kriminaliseringen för den skull blir alltför långtgående.

Utredningen föreslår vidare att straffansvaret för oredlighet mot borgenärer utsträcks så att kriminaliseringen omfattar underlåtenhet att i konkurs medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande. Helt undantagslöst kan straffansvaret dock inte utformas på denna punkt. Det kan ju tänkas förekomma fall då gäldenären saknar faktisk möjlighet att ställa medel i utlandet till den svenska konkurs-

förvaltningens förfogande. Med hänsyn till bl.a. sådana situationer föreslås att straffansvaret begränsas till sådana fall då konkursgäldenärens underlåtenhet att medverka får anses *otillbörlig*.

Straffansvaret för oriktiga uppgifter vid exekutiva förfaranden begränsas till att gälla vid konkurs. Ansvaret i dessa fall utvidgas emellertid till att i princip avse den uppgiftsskyldighet som enligt konkurslagen åvilar konkursgäldenären. En förutsättning för straffbarhet är dock att åsidosättandet har *väsentlig betydelse för förfarandet*. Genom att bestämmelsen utformas på detta sätt behöver edgång inte längre bibehållas som straffbarhetsförutsättning. Härigenom kommer man ifrån den lagtekniskt mindre tillfredsställande ordningen att beedigandet av bouppteckningen i flertalet fall formellt sett utgör både en brottsförutsättning och en kvalifikationsgrund för att bedöma oredlighetsbrottet som grovt. Genom att brottet enligt den föreslagna konstruktionen kan vara att anse som fullbordat redan före edgångssammanträdet uppnår man även den fördelen att konkursgäldenären för att undgå straffansvar tvingas att medverka i ett tidigare skede av konkursutredningen.

För att vidmakthålla den tanke som ligger bakom den nuvarande regeln om ansvarsfrihet vid rättelse - att beriktigande skall löna sig och att konkursgäldenären inte av straffhotet skall tvingas att hålla fast vid en oriktig uppgift som han upptäckt är felaktig - föreslås som en ytterligare straffbarhetsförutsättning att *rättelse inte sker inom skälig tid*.

Vårdslöshet mot borgenärer

Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer är i dag konstruerad med ett uppsåtskrav i förhållande till själva handlingsrekvisitet men med endast ett krav på grov oaktsamhet i förhållande till försämringen av förmögenhetsställningen och till obeståndssituationen. Med denna uppbyggnad blir bestämmelsens tillämpningsområde något oklart. Även när det står alldeles klart att en gäldenär i ekonomiskt trångmål har företagit en gentemot borgenärerna hänsynslös ekonomisk transaktion, är det svårt att slå fast vad som på den subjektiva sidan krävs för straffansvar.

Enligt utredningens mening bör straffbestämmelsen ändras på ett sådant sätt att den alldeles klart omfattar sådana fall som torde ha stått i blickpunkten både vid dess tillkomst och i samband med senare ändringar, nämligen situationer då den som är eller kan befaras komma på obestånd handlar hänsynslöst eller annars oförsvarligt mot sina borgenärer, utan att det dock är frågan om sådana gärningar som avses i bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer.

När det gäller förmögenhetsförsämrande åtgärder bör enligt utredningens mening straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer i första hand ta sikte på *illojala eller annars oförsvarliga åtgärder i näringsverksamhet*. För straffbarhet bör liksom för närvarande krävas att gärningsmannen genom sitt förfarande skall ha försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån i ett läge då han var eller kunde befaras komma på obestånd. Liksom nu bör ett huvudfall vara att gäldenären i detta läge har fortsatt en rörelse som går med stor förlust, varvid dock bestämmelsens avfattning redaktionellt bör förenklas i förhållande till nuvarande lydelse. De andra fall som bör omfattas av straffansvaret kan enligt utredningens mening sammanfattas genom en generell kriminalisering av fall då en gäldenär som är eller kan befaras komma på obestånd vidtar en *gentemot borgenärerna oförsvarlig ekonomisk åtgärd*, alltjämt under förutsättning att han därigenom försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån.

I *subjektivt avseende* föreslås det vara tillräckligt att grov oaktsamhet föreligger i förhållande till samtliga objektiva rekvisit. Därmed undanröjer man en brist i bestämmelsens konstruktion som i dag gör den svårtillämpad.

Även framdeles bör emellertid vårdslöshetsbrottet omfatta uppsåtliga gärningar. Att bryta ut dessa fall till en särskild straffbestämmelse skulle enligt utredningens mening ge upphov till nya konkurrensproblem utan någon praktisk vinst. Typiskt för de som vårdslöshet straffbelagda gärningarna är att de generellt sett innebär ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas rätt än de förfaranden som avses i oredlighetsbestämmelsen; de präglas snarare av likgiltighet än ont uppsåt i förhållande till borgenärernas intressen. Brottsrubriceringen får därför anses försvarlig även om straffbestämmelsen inte endast avser culpösa gärningar.

Oriktigt uppgiftslämnande under konkurs - som i uppsåtliga fall bedöms som oredlighet - straffbeläggs även i fortsättningen som vårdslöshet mot borgenärer, om gärningen begås av grov oaktsamhet.

Straffskalan för vårdslöshet mot borgenärer är enligt gällande ordning densamma som för oredlighetsbrott av normalgraden. Mot bakgrund bl.a. av vad som tidigare anförts, att straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer generellt sett innefattar ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas intressen, föreslår utredningen att straffmaximum sänks till ett års fängelse.

Genom att en särskild regel införs i 35 kap. 2 § brottsbalken kommer *preskriptionstiden* även i fortsättningen att vara fem år när det gäller förmögenhetsförsämrande åtgärder. För oriktigt uppgiftslämnande som sker av grov oaktsamhet förkortas emellertid preskriptionstiden till två år.

Otillbörligt gynnande av borgenär

Mannamånsbrottet har getts en ny modernare brottsbeteckning och benämns i fortsättningen *otillbörligt gynnande av borgenär*.

Straffbarheten knyts till ett *oförsvarlighetsrekvisit* på så sätt att ansvar inträder för den som gynnar en viss borgenär genom betalning, överlämnande av säkerhet eller någon annan sådan åtgärd om förfarandet är uppenbart oförsvarligt med hänsyn till storleken av betalningen eller säkerheten samt till åtgärdens syfte eller övriga omständigheter.

I uttrycket gynnar avses ligga att borgenären erhåller en betalning, en säkerhet eller motsvarande som han enligt förmånsrättsordningen och gäldenärens ekonomiska ställning inte skulle ha varit berättigad till vid en samlad gäldsavveckling och att alltså åtgärden är till nackdel för övriga borgenärer eller åtminstone en annan borgenär. Därvid skall liksom enligt gällande rätt beaktas även latent skulder, t.ex. skatteskulder som ännu inte har fastställts.

Någon uttrycklig skillnad görs inte mellan å ena sidan betalning av skuld som ej är förfallen, betalning med ovanliga betalningsmedel eller överlämnande av säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst och å andra sidan övriga sätt att tillgodose borgenärens fordringsanspråk, dvs. främst betalning på vanligt sätt av en förfallen skuld. Avgörande blir i stället om åtgärden är att betrakta som *uppenbart oförsvarlig*.

Är det fråga om en *betalning som är ordinär* i den mening som avses i 4 kap. 10 § konkurslagen kan den aldrig betraktas som uppenbart oförsvarlig och föranleda straffansvar, och detsamma avses gälla i fråga om andra åtgärder, exempelvis ställande av säkerhet, som kan bedömas som ordinära. Men även om betalningen eller åtgärden inte kan betraktas som ordinär bör den inte utan vidare anses vara straffbar.

Som uppenbart oförsvarliga med hänsyn till *syftet* avses i första hand sådana åtgärder vara att betrakta då gäldenären gynnar en viss borgenär med hänsyn till att han har ett särskilt intresse av den borgenärens förmögenhetsställning. I synnerhet är här närståendesituationer att beakta.

Även i andra fall än då gäldenären har en otillbörlig bevekelsegrund för att gynna en viss borgenär kan emellertid en åtgärd företagen i en obeståndssituation betraktas som oförsvarlig, om den exempelvis innebär att betalning skett lång tid före förfallodagen eller att en inte betingad säkerhet överlämnats.

För straffbarhet krävs generellt att åtgärden framstår som oförsvarlig med hänsyn till *beloppets eller säkerhetens storlek*. Är det fråga om mindre betydande värden skall alltså ansvar inte komma i fråga. Huvudprincipen bör vara en absolut värdebedömning, även om givetvis gälde-

närens allmänna ekonomiska ställning och övriga borgenärers fordringar bör beaktas.

Även den som genom en sådan uppenbart oförsvarlig åtgärd *försätter sig på obestånd* kommer enligt förslaget att kunna dömas till ansvar för olovligt gynnande av borgenärer. Det måste i så fall vara fråga om betalning av en ej förfallen skuld, överlämnande av en icke betingad säkerhet eller någon liknande åtgärd. En betalning av en förfallen skuld kan ju inte i sig framkalla en obeståndssituation. Även här krävs det för straffbarhet att betalningen eller åtgärden skall kunna betraktas som uppenbart oförsvarlig med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek samt syftet eller övriga omständigheter.

Bokföringsbrott

Bokföringsskyldigheten enligt bokföringslagen omfattar - förutom arkiveringsplikten - dels skyldighet att till upplysning om rörelsens förlopp kronologiskt och systematiskt bokföra uppkomna affärshändelser och i samband därmed tillse att det finns verifikationer till bokföringsposterna, dels skyldighet att avsluta bokföringen med årsbokslut till upplysning om verksamhetens ekonomiska resultat och ställning (2 §).

Bestämmelsen om bokföringsbrott är avsedd att sanktionera både skyldigheten att föra löpande bokföring och skyldigheten att upprätta årsbokslut på rätt sätt. Distinktionen mellan dessa skyldigheter har emellertid betydelse. Även när bokföringsskyldigheten har fullgjorts korrekt gäller nämligen ofta att man enbart med ledning av den löpande bokföringen inte kan bedöma rörelsens ekonomiska resultat eller ställning, och omvänt kan ju själva bokslutet normalt endast i mindre utsträckning ge upplysning om rörelsens förlopp.

Utredningen föreslår att bestämmelsen om bokföringsbrott ändras så att *uttrycklig skillnad görs mellan den löpande bokföringen och bokslutet*. Bestämmelsen vinner härigenom i tydlighet och tillämpningen blir förhoppningsvis enklare när det gäller bedömningen av frågan när ett bokföringsbrott är fullbordat och det ibland uppkommande spørsmålet om ett eller flera brott föreligger.

I praktiken har det varit föremål för diskussion huruvida skyldigheten enligt bokföringslagen att bevara *verifikationer* omfattas av straffbarheten för bokföringsbrott. Utredningen anser för sin del att denna skyldighet rimligen bör omfattas av straffbarheten och föreslår att detta kommer till direkt uttryck i straffbestämmelsen.

Den nuvarande straffskalan för *ringa bokföringsbrott* föreslås utgå. Huvudskälet för förslaget är att utredningen har ansett att lagtexten i

dess nuvarande utformning ger uttryck för en viss spänning som är ägnad att försvåra tolkningen. Bokföringsbrott föreligger endast när rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Det är något svårförenligt med den angivna brottsföresättningen att samtidigt klassificera ringa brott som en särskild brottstyp. Bokföringsfel som enligt vanliga bedömningskriterier verkligen är att anse som ringa synes över huvud inte böra föranleda lagföring. I vad mån detta innefattar en ändring av nuvarande ordning eller ej går knappast att fastställa, eftersom praxis när det gäller att klassificera bokföringsbrott som ringa inte är entydig.

I stället föreslås en särskild straffskala, omfattande böter eller fängelse i högst sex månader, för fall då brottet med hänsyn till rörelsens omfattning och bristernas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt är *mindre allvarligt*. Straffskalan är avsedd att täcka även de lindrigaste av de fall som i dag brukar hänföras till normalgraden.

Med uttrycket rörelsens omfattning har i främsta rummet avsetts omsättning och liknande faktorer. Den tid varunder rörelsen drivits och antalet affärshändelser bör emellertid efter omständigheterna kunna tilläggas betydelse. Självfallet gäller dessutom generellt att bristernas beskaffenhet skall beaktas. Det kan emellertid förekomma även andra omständigheter än sådana som har samband med rörelsens omfattning eller bristernas art som i det enskilda fallet bör föranleda att bokföringsbrottet är att bedöma som mindre allvarligt; en helhetsbedömning skall naturligtvis göras.

Straffskalan för *grovt bokföringsbrott* - fängelse lägst sex månader och högst sex år - är enligt utredningens mening väl avvägd och bör behållas. Det får emellertid anses vara en brist att lagen inte ger några exempel på fall som bör hänföras till grova brott. Enligt nuvarande praxis, sådan utredningen har uppfattat denna, torde gälla att man vid bedömningen av om ett bokföringsbrott är grovt beaktar om rörelsen har haft stor omfattning eller om falska eller osanna handlingar har kommit till användning. Utredningen föreslår att omständigheter av detta slag uttryckligen anges i lagtexten som sådana förhållanden som skall beaktas vid prövningen. Vidare föreslår utredningen att grovt bokföringsbrott får en egen brottsrubricering.

Slutligen föreslår utredningen att det i straffbestämmelsen om bokföringsbrott införs en *allmän definition* av den innebörd som begreppet bokföringsskyldighet avses ha i 11 kap. brottsbalken.

Med bokföringsskyldighet anges avse en i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Någon nämn-

värd skillnad i kriminaliseringens omfattning innebär inte detta. Bestämmelsen kommer liksom hittills huvudsakligen att sanktionera bokföringslagens föreskrifter, men även bokföringsskyldighet enligt stiftelselagen och lagen om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. inbegrips liksom för närvarande. Detsamma gäller om någon ny skyldighet att föra räkenskaper skulle föreskrivas och syftet inte endast är att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Skulle syftet vara det angivna blir i stället skattebrottslagens straffbestämmelse om försvårande av skattekontroll tillämplig.

Målsägandens ställning vid borgenärsbrott

I de fall ett borgenärsbrott har begåtts *utom* konkurs måste det antas att det är varje skadelidande borgenär och inte konkursboet som är målsägande. Detta har brukat motiveras med att boet inte existerade vid brottstillfället.

Har ett borgenärsbrott förövats *under* konkurs torde emellertid såväl konkursboet som enskilda borgenärer ha ställning som målsägande och även äga rätt att föra ersättningstalan mot exempelvis en ställföreträdare för ett gäldenärsbolag. Förhållandet mellan borgenärerna och konkursboet är emellertid inte närmare reglerat.

Utredningen föreslår att det införs en regel om att enskild borgenärs talerätt skall vara subsidiär till förvaltarens och att för det fall en borgenär för talan han gör detta för boets räkning. Borgenären svarar i dessa fall för kostnaderna men har rätt att få ersättning av boet i den mån kostnaden täcks av vad som genom processen kommer boet till godo.

Regeln motsvarar i princip vad som i dag gäller vid talan om återvinning i konkurs.

Genomförande

Förslagen bör kunna träda i kraft den 1 januari 1997. De medför inte några statsfinansiella konsekvenser av betydelse men kommer förhoppningsvis att underlätta den praktiska tillämpningen.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken (1962:700)

dels att 11 kap. 1 och 3-6 §§ samt 35 kap. 4 § skall ha följande lydelse

dels att det i balken skall införas en ny paragraf, 35 kap. 2 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.

1 §¹

Den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde, döms för oredlighet mot borgenärerna till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om någon genom sådant förfarande försätter sig på obestånd eller framkallar påtaglig fara för att

Den som förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde när han är eller kan befaras komma på obestånd, döms för oredlighet mot borgenärerna till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om han vid tiden för åtgärden hade åsidosatt sin bokföringskyldighet på sådant sätt att tillräckligt underlag saknas för bedömning av om han var eller

¹ Senaste lydelse 1994:335.

Nuvarande lydelse

han skall komma på obestånd.

Gäldenär, som vid skuldsaner-
ing enligt skuldsaneringslagen
(1994:334), konkurs eller för-
handling om offentligt ackord
förtiger tillgång, uppgiver
obefintlig skuld eller lämnar
annan sådan oriktig uppgift,
skall ock, om ej uppgiften rättas
innan den beedigas eller eljest
lägges till grund för förfaran-
det, dömas för oredlighet mot
borgenärer. Detsamma skall
gälla, om gäldenär i samband
med annan exekutiv förrättning
åberopar oriktig handling eller
skenavtal och därigenom hind-
rar att erforderlig egendom
genom förrättning tages i an-
språk för att bereda borgenär
betalning eller säkerhet.

Gäldenär som, då konkurs är
förestående, ur riket bortför
tillgång av betydande värde
med uppsåt att hålla den undan
konkursen, eller gäldenär som i
konkurs undandrar eller undan-
håller konkursförvaltningen till-
gång, döms likaledes för ored-
lighet mot borgenärer.

Föreslagen lydelse

kunde befaras komma på obe-
stånd.

För oredlighet mot borgenä-
rer döms också en gäldenär
som, då konkurs är förestående,
ur riket bortför tillgång av bety-
dande värde med uppsåt att
hålla den undan konkursen eller
som under konkurs

1. lämnar oriktiga uppgifter
i något hänseende som omfattas
av hans upplysningsplikt eller
annars utan godtagbart skäl
åsidosätter upplysningsplikten,
om rättelse ej sker inom skälig
tid och åsidosättandet har vä-
sentlig betydelse för förfarandet

2. i annat fall än som förut
nämnts undandrar eller undan-
håller konkursförvaltningen till-
gångar eller otillbörligen under-
låter att medverka till att till-
gångar ställs till konkursför-
valtningens förfogande.

3 §²

Den som, när han är på obe-
stånd eller när påtaglig fara

Den som, i annat fall än som
avses i 1 eller 2 §, uppsåtligen

² Senaste lydelse 1994:335.

Nuvarande lydelse

föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån, döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år. Vad som nu sagts skall gälla även om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning anta att han var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

Gäldenär, som vid skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334), konkurs eller förhandling om offentligt ackord av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

Föreslagen lydelse

eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån genom att fortsätta en rörelse som går med stor förlust eller annars vidta någon gentemot borgenärerna oförsvarlig ekonomisk åtgärd när han är eller kan befaras komma på obestånd, döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst ett år.

För vårdslöshet mot borgenärer döms också den som av grov oaktsamhet gör sig skyldig till en sådan gärning som avses i 1 § andra stycket 1.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §³

Den som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidta annan sådan åtgärd, döms, om åtgärden medför påtaglig fara för att andra borgenärs rätt skall förringas avsevärt, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla om någon som är på obestånd i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och detta medför påtaglig fara för att andra borgenärs rätt skall förringas avsevärt.

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, döms ock för mannamån mot borgenärer.

Om någon, då han är på obestånd, gynnar en viss borgenär genom betalning, överlämnande av säkerhet eller någon annan sådan åtgärd och åtgärden med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek samt till åtgärdens syfte eller övriga omständigheter är uppenbart oförsvarlig, skall han dömas för otillbörligt gynnande av borgenär till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla i fråga om den som genom en sådan uppenbart oförsvarlig åtgärd försätter sig på obestånd.

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, döms också för otillbörligt gynnande av borgenär.

5 §⁴

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bok-

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokfö-

³ Senaste lydelse 1986:43.

⁴ Senaste lydelse 1994:1222

Nuvarande lydelse

föringsskyldighet enligt bokföringslagen (1976:125), stiftelselagen (1994:1220) eller lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsmaterial eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, döms, om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter. Är brottet grovt skall han dömas till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Föreslagen lydelse

ringsskyldighet genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara verifierationer eller annat räkenskapsmaterial eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, så att

1. verksamhetens huvudsakliga förlopp inte kan bedömas med ledning av den löpande bokföringen, eller

2. i de fall skyldighet att upprätta bokslut föreligger, verksamhetens ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning därav,

döms för bokföringsbrott till fängelse i högst två år.

Är brottet med hänsyn till rörelsens omfattning och bris-ternas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt mindre allvarligt, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms för grovt bokföringsbrott till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om rörelsen haft stor omfattning eller om falska eller osanna handlingar begagnats.

Med bokföringsskyldighet förstås i detta kapitel sådan i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift.

6 §⁵

För försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller försök till sådan oredlighet enligt 1 § *tredje stycket* som innebär att tillgång bortförs ur riket döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap.

För försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller försök till sådan oredlighet enligt 1 § *andra stycket* som innebär att tillgång bortförs ur riket döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap.

35 kap.

2 §⁶

Utan hinder av vad som sägs i 1 § får påföljd för brott enligt 11 kap. 3 § första stycket ådömas, om den misstänkte häktats eller erhållit del av åtal för brottet inom fem år från brottet.

⁵ Senaste lydelse 1986:43.

⁶ Paragrafen upphävd genom lag 1975:667.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*4 §⁷

De i 1 § bestämda tiderna skall räknas från den dag brottet begicks. Förutsatts för ådömande av påföljd att viss verkan av handlingen inträtt, skall tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Har brott som avses i 6 kap. 1-4 och 6 §§ eller försök till sådana brott begåtts mot barn under femton år skall de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt femton år.

Om vid bokföringsbrott, som *ej är ringa*, den bokföringsskyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall tiden räknas från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision, skall tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Om vid bokföringsbrott, som *inte är mindre allvarligt*, den bokföringsskyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall tiden räknas från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision, skall tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997.

⁷ Nuvarande lydelse enligt prop. 1995/96:170

2 Förslag till lag om ändring i konkurslagen

Härigenom föreskrivs att det i konkurslagen (1987:672) skall införas en ny paragraf, 4 kap. 22 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap. 22 §

Vad som föreskrivs i 19 § andra stycket och 20 § andra stycket tillämpas också vid talan om ersättning för skada på grund av brott som under konkursen förövats mot konkursboet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1996:000) om företagsrekonstruktion

Härigenom föreskrivs att 27 § lagen (1996:000)⁸ om företagsrekonstruktion skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 §

På ansökan av en borgenär vars fordran omfattas av ackordet kan rätten förklara att den eftergift som genom ackordet har medgetts gäldenären har förfallit, om gäldenären *har*

På ansökan av en borgenär vars fordran omfattas av ackordet kan rätten förklara att den eftergift som genom ackordet har medgetts gäldenären har förfallit, om gäldenären

1. *i sin ansökan om företagsrekonstruktion eller annars under ärendets handläggning medvetet har lämnat oriktig uppgift till men för borgenärerna*

1. gjort sig skyldig till oredlighet mot borgenärer eller i hemlighet har gynnat någon borgenär för att inverka på ackordsfrågans avgörande,

2. *har gjort sig skyldig till oredlighet mot borgenärer eller i hemlighet har gynnat någon borgenär för att inverka på ackordsfrågans avgörande,*

2. åsidosatt vad som åligger honom enligt 26 § andra stycket eller

3. *har åsidosatt vad som åligger honom enligt 26 § andra stycket eller*

3. på något annat sätt uppenbart försummat sina åtaganden enligt ackordet.

4. *på något annat sätt uppenbart har försummat sina åtaganden enligt ackordet.*

Förlikning är inte tillåten i en fråga som avses i första stycket.

⁸ Lydelse enligt prop. 1995/96:5

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Även om den eftergift som har medgetts gäldenären förklarats förfallen, får borgenärerna göra ackordet i övrigt gällande mot gäldenären eller mot den som har gått i borgen för ackordet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1997.

1 Utredningsuppdraget och dess genomförande

Uppdraget

Utredningen påbörjade sitt arbete våren 1993. Uppdraget enligt de ursprungliga direktiven (Dir. 1993:23) var att göra en översyn av skattebrottslagen och sanktionssystemet i övrigt på skatte- och avgiftsområdet. I den uppgiften ingick bl.a. att behandla förhållandet mellan brottet försvårande av skattekontroll enligt 10 § skattebrottslagen och bokföringsbrott enligt 11 kap. 5 § brottsbalken och att överväga frågan om en avkriminalisering av ringa bokföringsbrott.

Genom tilläggsdirektiv den 15 september 1994 (Dir. 1994:94) utvidgades utredningens uppdrag till att avse en allmän översyn av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken om borgenärsbrott och därmed sammanhängande frågor.

Utredningen, som antog namnet 1993 års skattebrottsutredning, har redovisat uppdraget enligt de ursprungliga direktiven i delbetänkandet Översyn av skattebrottslagen (SOU 1995:10).

Frågan om en avkriminalisering av ringa bokföringsbrott diskuterades förhållandevis utförligt av utredningen i delbetänkandet. Något konkret förslag lades emellertid inte fram i det sammanhanget eftersom utredningen ansåg att frågan lämpligen borde övervägas i samband med det fortsatta arbetet enligt tilläggsdirektiven. Utredningen utfäste sig dock att återkomma till frågan.

Tilläggsdirektiven återges i sin helhet i en *bilaga* som bifogas betänkandet. Av dessa framgår, som tidigare nämnts, att utredningen under denna del av sitt arbete har haft till uppdrag att göra en allmän översyn av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken om brotten mot borgenärer m.m. Några av de frågor som enligt direktiven därvid bör ägnas särskilt intresse är att

- utreda förutsättningarna för att ersätta nuvarande obeståndsrekvisit med ett annat mera lättillämpbart rekvisit
- överväga vilka ändringar av bestämmelserna som erfordras för att straffansvaret skall få en ändamålsenlig utformning

- överväga om det kriminaliserade området är väl avgränsat liksom om straffskalorna för brotten är väl avvägda och om de står i rimligt förhållande till varandra och
- att göra en språklig översyn av straffbestämmelserna.

Utredningen skall också överväga om det bör införas en straffbestämelse om försvårande av konkursutredning och därvid se över bestämmelserna i 6 kap. konkurslagen om gäldenärens skyldigheter m.m.

I utredningens arbete ingår även att beakta EG-aspekterna i enlighet med direktiv 1988:43.

Genomförandet av uppdraget

Utredningens översyn har omfattat 11 kap. brottsbalken i dess helhet. Utredningen har dock tolkat direktiven så att det inte har varit avsikten att någon genomgripande omarbetning av kapitlet skulle utföras genom utredningens försorg. I sitt arbete har utredningen samrått med Redovisningskommittén (Ju 1991:07). I övrigt har inte några formella kontakter tagits med eller uppdrag lämnats personer eller organ utanför utredningen.

2 Kort historik

Straffbestämmelserna om brott mot borgenärer kan sägas ha sitt ursprung i de äldre rättssystemens regler om exekution. Exekutionsförfarandet hade formen av personalexekution och utgjorde härigenom ett straff för den rättskränkning borgenärerna utsatts för.

Bestämmelser om *gäldtråldom* fanns i såväl landskapslagarna som landslagarna. Saknade gäldenären ekonomisk förmåga att betala en skuld var han skyldig att träda i borgenärens tjänst och genom arbete göra rätt för sig. I dessa lagar fanns däremot inte några bestämmelser som tog sikte på förhållandet mellan gäldenären och hans borgenärskollektiv.

Under senmedeltiden växte städerna i betydelse som handelscentra och kreditväsendet kom där att spela en större roll än på landsbygden, något som kom att avspeglar sig i de lagar som gällde speciellt för städerna. Sålunda fanns det i Magnus Erikssons allmänna stadslag en bestämmelse i rådstugobalken som föreskrev ett konkursliknande förfarande, vilket gav gäldenären en möjlighet att frivilligt avträda sin egendom. Skillnaden mellan land och stad visade sig också när det gällde bestämmelser om personalexekution. I Visby stadslag fanns t.ex. bestämmelser om häkte i stället för gäldtråldom. Vidare fanns regler om uppgörelse med flera borgenärer, bl.a. föreskrevs ett ackordsförfarande för det fall gäldenären återvänt efter att ha rymt för gäld. I det senare fallet fordrades dock att gäldenären hade rådets och flertalet borgenärs tillstånd att återvända. Saknade gäldenären erforderligt tillstånd men trots detta återvände föreskrevs böter tolv marker eller sex veckors häkte. Hade gäldenären rymt med gods följde livstidsstraff. Denna bestämmelse torde vara det enda direkta straffbud från denna tid som avsåg brott av gäldenär.

I och med att det svenska samhället expanderade och Sverige inträdde i de europeiska stormakternas skara kom framför allt den romerska och tyska rätten att påverka svensk lagstiftning och rättspraxis. Sålunda recipierades under 1600-talet bl.a. den romerska rättens institut om *cessio bonorum*. Enligt dessa bestämmelser undgick en gäldenär som frivilligt avträdde sitt bo till konkurs ärelöshet och personalexekution.

I Sverige ankom det under denna tid på myndighet att avgöra om egendomsavträde fick ske. En förutsättning härför var att obeståndet föranletts av olycka. En gäldenär som förmådde att bevisa att så var

fallet kunde bli befriad från arbetsskyldighet, fängelse, vanheder och framtida ansvar för gälden. Om det däremot visades att gäldenären hade vidtagit åtgärder som röjde en uppenbar avsikt att minska borgenärernas rätt eller att han gjort sig skyldig till lättsinne och vårdslöshet i fråga om deras intressen, saknades förutsättningar för en tillämpning av reglerna om egendomsavtråde. Lät borgenärerna sig i det senare fallet inte nöjas på annat sätt föreskrevs arbetstvång eller häkte för gäldenären, varvid 24 öre avräknades på skulden för varje dag som han avtjänade.

Den första verkliga strafflagstiftningen om konkursförbrytelser tillkom genom 1699 års kungl. plakat gällande *bedrägeri i konkurs*. Denna kom senare att kompletteras genom 1730 års förordning om *rymning för gäld*. En bedräglig gäldenär kunde straffas med skamstraff jämte fängelse på vatten och bröd eller arbete vid någon av Konungens fästningar på obegränsad tid. Rymde gäldenären för skuld och begärde han inte lejdebrev inom viss tid kunde han dömas i sin frånvaro som bedragare och förklaras laglös.

Genom 1734 års lag kodifierades och upptogs i 16 kap. handelsbalken de nu omnämnda bestämmelserna om egendomsavtråde och straff, vilka lagfästas under 1600-talet och början av 1700-talet.

För att motverka att gäldenärer rymde för skuld infördes år 1767 genom en kungl. förklaring en möjlighet för gäldenär som kommit på obestånd att efter egendomsavtråde och dom inom sex veckor bege sig utom riket, då utan rätt att någonsin återvända. Några år senare, genom en kungl. stadga den 26 augusti 1773, avskaffades arbetstvång och fängelse som påföljd vid bristande betalning.

Den förmån som tillkom redlig gäldenär, att bli befriad från framtida ansvar för gäld som kvarstod efter konkursen avskaffades genom 1818 års konkurslag. Även den gäldenär som av olycka kommit på obestånd skulle således vara ansvarig för återstoden av gälden med de tillgångar han framdeles förvärvade, dock med undantag för vad som var nödvändigt för hans egen och familjens försörjning.

Även straffbestämmelserna skärptes genom 1818 års konkurslag, då straff för *vårdslös gäldenär* infördes. En gäldenär som kommit på obestånd genom slöseri, dobbleri, lättja eller annan uppenbar vanvård kunde dömas för vårdslöshet. Detsamma gällde näringsidkare som kommit på obestånd och underlåtit att i föreskriven ordning föra handelsböcker. Påföljden för vårdslöshet i konkurs var fängelse i sex månader upp till två år. För *bedrägeri i konkurs* kunde den dömas som bedrägligen förmått sina borgenärer att anförtro honom deras egendom eller som på något annat närmare angivet sätt brukat list eller svek mot sina borgenärer. Som bedragare var vidare den att anse som undandolt eller avhänt sig egendom eller som uppgivit falsk skuld, fört falska böcker eller förstört bokföringen eller som inom den senaste månaden före konkursen gynnat någon borgenär med betalning, pant eller annan

säkerhet för fordran som inte var förfallen till betalning. Slutligen kunde för detta brott den dömas som rymde för gäld om han inte återvände inom sex månader. Påföljden för det uppsåtliga brottet var skamstraff och straffarbete vid någon av Kronans fästning i två till fem år.

Bakom det strängare synsätt som präglade 1818 års konkurslag kan ett franskt inflytande skönjas. I de stora franska kodifikationerna från denna tid, Code de Commerce och Code de Pénal, uttrycktes en moraliskt förkastlig syn på oförmåga att betala skulder. Detta synsätt skiljde sig från det som länge varit rådande i det svenska samhället, att ekonomiskt trångmål var något av olycka påkommet t.ex. missväxt eller någon annan oförskyllad händelse, och därför ett föga straffvärt tillstånd.

Industrialismens genombrott under 1800-talet och den därmed sammanhängande utvecklingen på näringslivets och handelns områden medförde krav på ny reglering. Skråtvånget upphävdes år 1846 och näringsfrihetsförordningen tillkom år 1864. Den första affärsbanken i modern mening grundades i Ystad år 1831 och bankväsendet byggdes snabbt ut. Denna utveckling medförde också att större krav ställdes på reglerna för konkursproceduren. Konkursförfarandet enligt 1818 års konkurslag, som reviderats år 1830, ansågs vid mitten av 1800-talet som alltför otidsenligt och långsamt. En genomgripande reform av regelverket framstod som nödvändig och lagstiftningsverksamheten utmynnade så småningom i tillkomsten av 1862 års konkurslag. Genom denna lag försvann den sista skillnaden i civilrättsligt avseende mellan redlig och oredlig gäldenär. Vidare infördes *oredlighet* som en ny typ av konkursförbrytelse.

Straffbestämmelserna om gäldenärsbrott växte alltså fram genom konkursrätten och var länge systematiskt knutna till konkurslagstiftningen. En reglering i strafflag, vilket förespråkats av Lagkommitén i förslaget till allmän kriminallag år 1832 och av Lagberedningen i straffbalksförslaget år 1844, blev verklighet först år 1864.

1864 års strafflag

I 1864 års strafflag upptogs straffbestämmelserna om gäldenärsbrott i 23 kap. under rubriken "om bedräglig, oredlig eller vårdslös gäldenär i konkurs".

Bedrägeri mot borgenärer enligt 1 § motsvarade i huvudsak straffbestämmelsen därom i 1818 års konkurslag. För detta brott kunde således den dömas som på olika sätt svikligen förskingrat, undandolt eller ur vägen skaffat något av sina tillgångar. Under straffbestämmelsen föll vidare det förfarandet att gäldenären i hemligt samförstånd med någon borgenär uppgivit eller vidgått falsk skuld och slutligen det att gäldenären förstört eller förfalskat sin bokföring. Straffet var straffarbete i

mellan två och sex år och förlust av medborgerligt förtroende för alltid eller på viss tid.

Oredlighet mot borgenär enligt 2 § avsåg också förmögenhetsförsämrande åtgärder till borgenärernas förfång. Vid oredlighet förutsattes emellertid inte att gäldenären haft sviklig avsikt att själv bereda sig vinning. En gäldenär som sålt, uppsåtligt förstört eller på annat sätt förskingrat egendom kunde således dömas för oredlighet mot borgenär till straffarbete i högst två år eller till fängelse. Detsamma gällde den som genom gåva eller någon därmed liknande åtgärd, som till sin följd hade motsvarande innebörd, avhände sig egendom till sådant värde att borgenärerna riskerade att därigenom lida märkbar skada. Den som dömdes till straffarbete förlorade också sitt medborgerliga förtroende under viss tid.

Vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § avsåg bl.a. det fallet att gäldenären till sitt hushåll eller sina personliga utgifter hade använt eller genom spel, lättsinnig ansvarsförbindelse eller dylikt förlorat belopp som inte stått i skäligt förhållande till hans ställning eller tillgångar. För vårdslöshet kunde vidare den dömas som den senaste månaden före konkurs indragit penningar, borgat för varor eller sålt egendom utan att på ett nöjaktigt sätt kunna redovisa härför samt den som inte fullgjort bokföringsskyldighet. Vissa åtgärder företagna av en gäldenär i ett läge då han bort inse att han saknade förmåga att göra rätt för sig utgjorde också vårdslöshet mot borgenärer. Detta gällde om han sålt egendom till uppenbart underpris eller på något annat sådant sätt dragit in medel, vidare att han gynnat någon borgenär till de övrigas förfång genom att betala eller ställa pant eller annan säkerhet för fordran som inte var förfallen till betalning eller saknade förfallotid och som gäldenären inte heller blivit krävd på. Under angivna förhållanden var det slutligen straffbart som vårdslöshet att i uppenbar avsikt att fördröja konkursutbrott fortsätta en rörelse och under tiden låna pengar eller varor.

Rymning för skuld utgjorde ett särskilt brott enligt 5 §. För det fall en gäldenär som rymt för skuld inte återvänt inom sex månader gällde vad som var föreskrivet för oredlig gäldenär.

En förutsättning för straffbarhet var att gäldenären hade försatts i konkurs. Efter en lagändring år 1922 jämfördes härmed att gäldenären fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs. Straffansvaret beroende av konkurslagstiftningen visade sig emellertid även på så sätt att ansvar, utom såvitt avsåg bedrägeri, var uteslutet om gäldenären inför rätten kunde styrka att samtliga borgenärer fått full betalning.

Straffbestämmelserna i 1864 års strafflag kom att gälla i stort sett oförändrade fram till strafflagsreformen år 1942.

I äldre tider sågs straffansvaret som ett skydd för enskilda fordringsförhållanden. Sålunda kunde enligt de ursprungliga reglerna i strafflagen endast målsäganden väcka åtal för oredlighet mot borgenärer, rymning

för skuld och vårdslöshet mot borgenärer. Genom en lagändring år 1892 förvandlades emellertid oredlighet mot borgenärer och rymning för skuld till angivelsebrott och år 1921 lades dessa brott under allmänt åtal, samtidigt som det vårdslösa brottet gjordes om till ett angivelsebrott. Denna utveckling får ses bl.a. mot bakgrund av näringsfrihetsreformen, genom vilken gäldenärsbrotten kom att uppfattas mera som en allmän fara, ett angrepp mot exekutionsväsendet, och inte som tidigare som en kränkning mot de enskilda borgenärerna.

1942 års strafflagsreform

Brotten mot borgenärer fick sin i huvudsak ännu i dag gällande utformning genom strafflagsreformen år 1942. Det förslag som låg till grund för reformen hade utarbetats av Straffrättskommittén.

I färskt minne låg vid denna tid de extraordinära händelserna på det ekonomiska området som inträffat under början av 1930-talet. Det är därför naturligt att kommittén i sitt arbete strävade efter att skapa straffbestämmelser som kunde motverka att borgenärer i framtiden skulle kunna drabbas av förluster liknande dem som kreditgivarna under den närmast föregående tiden fått vidkännas. Behovet av skydd för andra kategorier av borgenärer såsom stat och kommun uppmärksammades emellertid inte särskilt. Skälet till detta kan tänkas vara att skatte- och avgiftsskulder vid denna tid inte tillnärmelsevis hade den omfattning i konkurser som är fallet i dag.

Motivuttalandena till straffbestämmelserna om gäldenärsbrotten är tämligen kortfattade. I motiven ges dock klart uttryck för grundsynen, att det inte bör komma i fråga att generellt bereda straffsanktion åt gäldenärs förpliktelser mot fordringsägare i allmänhet. Att straffbelägga betalningsförsummelse i sig ansågs nämligen uteslutet. Kriminaliseringen borde enligt kommittén inskränkas till vissa gärningar som riktar sig mot borgenärernas intressen på så sätt att de minskar deras utsikter till betalning.

Såsom straffvärda ansåg kommittén vissa gärningar vara som består i att gäldenären minskar sina tillgångar eller ökar sina skulder till skada för borgenärerna. Vissa dylika gärningar var redan tidigare straffbelagda. I motsats till vad som gällde enligt äldre strafflagen ansåg kommittén emellertid att det för straffansvar inte borde uppställas något krav på att gäldenären försatts i konkurs.

För att en gäldenär skulle anses ha gjort sig skyldig till en straffvärd kränkning av sina borgenärs intressen borde i stället för konkurs fordras att det kunde konstateras att han inte kunde betala gäld på förfallodagen. Att det förelåg en risk för att gäldenären inte skulle kunna göra rätt för sig i framtiden ansågs däremot inte böra vara tillräckligt för

straffansvar. Vid prövningen av obestandsrekvisitet borde samma krav uppställas på bevisning som vid prövning av brottsförutsättningar i allmänhet. Det framstod mot denna bakgrund som klart för kommittén att förändringen i praktiken inte skulle komma att medföra någon större skillnad mot tidigare eftersom det skulle vara förenat med stora svårigheter att styrka obestånd innan gäldenären försatts i konkurs eller någon annan exekutiv förrättning misslyckats.

För straffbarhet ansågs det vidare böra fordras att åtgärden varit till men för de borgenärer som gärningsmannen hade då handlingen förövades. Avsikten var att kriminalisera handlingar som ansågs straffvärda med hänsyn till gäldenärens redan bestående förpliktelser och inte att straffa den som åtog sig förpliktelser som han sedan inte kunde uppfylla, hur klandervärt ett sådant förfarande än kunde tyckas vara. För straffvärda fall av det senare slaget var andra straffbestämmelser tillämpliga t.ex. bedrägeri. Att det för straffbarhet skulle fordras att gärningsmannen redan då gärningen förövades haft i skuld uttrycktes på så sätt att gärningsmannen vid de ifrågavarande brotten betecknades som "gäldenär". Genom konstruktionen, att åtgärden skulle vara till men för borgenären, gavs även bestämmelserna i förmånsrättslagen en avgörande betydelse för frågan om straffansvar.

Kommittén underströk att brottet skulle anses fullbordat i och med att gäldenären företagit den straffbelagda gärningen. Att borgenärerna måhända därefter erhöll full betalning skulle således inte frita gäldenären från ansvar. Även i de fall en transaktion kunde bringas att återgå enligt reglerna om återvinning var den straffbar som gäldenärsbrott. I konsekvens med detta betraktelsesätt uppställde förslaget inte någon motsvarighet till bestämmelsen i äldre strafflagen, att den som kunde styrka att han till fullo förnöjt sina fordringsägare skulle förklaras fri från ansvar.

De gärningar som avsåg förmögenhetsförsämrade åtgärder indelades i två huvudgrupper. Till de mera straffvärda förfarandena ansåg kommittén borde föras gärningar av osedvanlig beskaffenhet, genom vilka egendom undandras borgenärerna. Till denna grupp sammanfördes de fall då gäldenären förstör eller genom gåva eller någon annan åtgärd, som till sin följd därmed är lika, avhänder sig egendom av betydenhet och därigenom försätter sig på obestånd.

Såsom en andra huvudtyp ansågs böra straffbeläggas att gäldenären för ett slösaktigt levnadssätt eller fortsätter en rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och de fallen att gäldenären inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd, allt under förutsättning att han genom åtgärden framkallar eller förvärrar obestånd. Härvid fordrades att själva handlingen företogs uppsåtligen. Framkallandet eller för-

värранdet av obestånd behövde däremot ej ske med uppsåt utan det var tillräckligt att denna effekt orsakats av oaktsamhet.

För att bereda straffrättsligt skydd åt borgenärernas intressen ansåg kommittén det emellertid inte tillräckligt att straffbelägga gärningar genom vilka gäldenären till men för sina borgenärer försämrar sin förmögenhetsställning. Liksom enligt tidigare gällande rätt ansågs ansvar i viss utsträckning böra drabba även den som handlar mot sina borgenärers intressen genom att utge sin förmögenhetsställning för sämre än den i verkligheten är. Kommittén framhöll att ett sådant förfaringsätt kan vara ägnat att undanhålla borgenärerna egendom som annars skulle användas till betalning av deras fordringar. Det ansågs därför motiverat att som gäldenärsbrott kriminalisera oriktiga uppgifter i de fall gäldenären fick anses ha en särskild anledning att upplysa om sina förmögenhetsförhållanden såsom då ett exekutivt förfarande inletts. I förhållande till tidigare gällande rätt innebar förslaget en utvidgning av kriminaliseringen då även grov oaktsamhet straffbelades.

Även vissa andra gärningar där gäldenären, utan att hans förmögenhet försämrar, försöker hindra att egendom tas i anspråk av borgenärerna ansågs böra kriminaliseras. Med hänsyn till de svårigheter det innebär för konkursförvaltningen att få besittning till egendom som finns utomlands ansågs det påkallat med en straffbestämmelse för det fall gäldenären bortför tillgång ur riket då konkurs är förestående och han haft uppsåt att hålla egendomen undan konkursen. Med detta förfarande ansågs böra jämföras att gäldenären under konkurs undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång.

Det tidigare som värdslöshet ansedda fallet, att en gäldenär gynnat någon borgenär till de övrigas förfång med betalning, pant eller annan säkerhet ansågs böra utvidgas så att även betalning av eller ställande av säkerhet för förfallen skuld bestraffades. I sin motivering anförde kommittén att en gäldenär även beträffande förfallna fordringar kan göra sig skyldig till straffvärd illojalitet på så sätt att de övriga borgenärernas möjlighet till betalning minskar. Att i förevarande fall göra skillnad mellan förfallen och icke förfallen skuld ansågs enligt kommittén såtillvida också mindre välgrundat som det ofta beträffande mera betydande fordringar träffas sådan överenskommelse att fordran förfaller när gäldenären råkar i ekonomiskt trångmål. För straffansvar förutsattes att gärningen företogs antingen då konkurs var förestående eller i de fall gäldenären var bokföringsskyldig då han enligt god köpmanssed bort inställa sina betalningar. Det ansågs vidare behövligt att uppta en straffbestämmelse om ansvar för gäldenär som hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån för att främja ackord. För de nu nämnda gärningarna valdes brottsbeteckningen "mannamån mot borgenärer", en rubricering som ansågs framhålla det för brottet utmärkande.

Vid sidan om de tidigare nämnda straffbestämmelserna, som tog sikte på oriktiga uppgifter av gäldenär under konkurs eller offentlig ackordsförhandling, ansågs en bestämmelse fordras som direkt tjänade att ge straffrättslig sanktion åt reglerna i lagstiftningen om bokföringsskyldighet. Enligt kommitténs mening borde det dock inte krävas att bokföringsskyldig underkastas en prövning om han fullgjort sin skyldighet i andra fall än då det finns grundad anledning att anta att han inte kan fullgöra sina förpliktelser. Mot denna bakgrund uppställdes som särskild försättning för åtal att gäldenären inom fem år från brottet försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

Efter 1942 års reform upptog strafflagen i 23 kap. de fem olika brott som ännu i dag utgör brottskatalogen om brott mot borgenärer; oredlighet mot borgenär (1 §), grov sådan oredlighet (2 §), vårdslöshet mot borgenärer (3 §), mannamån mot borgenärer (4 §) och bokföringsbrott (5 §). Samtliga brott föll under allmänt åtal utan krav på angivelse av målsägande.

Brottsbalken

Bestämmelserna om brott mot borgenärer fördes utan sakliga ändringar över till brottsbalken, där de fick sin plats i 11 kap. under rubriken "om gäldenärsbrott".

Vid remissbehandlingen av förslaget till brottsbalk framfördes dock synpunkter på utformningen av straffbudet om mannamån mot borgenärer. Straffbestämmelsen härom ansågs ha fått en alltför vid utformning. Det uppfattades inte som rimligt att straffbelägga sådana gärningar som enbart avsåg att gäldenären med vanliga betalningsmedel betalt förfallen skuld. Då gäldenären i dessa fall civilrättsligt har en skyldighet att betala syntes det obilligt att fordra att gäldenären under hot om straffansvar vid en eventuell felbedömning skulle vara skyldig att träffa det rätta avgörandet i den stundom mycket tveksamma frågan om konkurs kunde anses förestående eller, såvitt angick köpmän, om han bort inställa sina betalningar. Konkurslagens regler om återvinning borde för dessa fall utgöra det naturliga och tillräckliga korrektivet. Departementschefen instämde i den framförda kritiken såtillvida som han själv ansåg att straffbudet inte var fullt tillfredsställande utformat. Med hänvisning till ämnets komplicerade beskaffenhet ansåg han sig emellertid inte vara beredd att utan närmare utredning lägga fram något förslag till ändring. Bestämmelsen togs därför upp i brottsbalken i överensstämmelse med den tidigare lydelsen.

Beträffande straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer framfördes i olika sammanhang krav på en mer eller mindre långtgående avkriminalisering. Kriminaliseringen av de vårdslösa fallen tog i anspråk

betydande utredningsresurser, som ansågs kunna komma till bättre användning i kampen mot de grövre förmögenhetsbrotten.

Bland annat med anledning av den nu nämnda kritiken och en framställning i ämnet av Riksåklagaren företogs inom Justitiedepartementet en partiell översyn av bestämmelserna om gäldenärsbrotten. Denna resulterade i lagändringar som trädde i kraft den 1 juli 1976.

Genom lagändringen utvidgades ansvaret för oredlighet mot borgenärer till att omfatta även förmögenhetsförsämrande åtgärder varigenom gäldenären framkallar *allvarlig fara för* att han skall komma på *obestånd*. Kravet på direkt orsakssamband mellan den företagna åtgärden och insolvenstillståndet, som införts genom 1942 års reform, togs således bort. Det ansågs nämligen medföra att förutsättningarna för straffbarhet i vissa fall blev orimligt snäva. Någon motsvarande utvidgning beträffande det vårdslösa brottet genomfördes emellertid inte. En sådan utvidgning ansågs kunna leda till en betydande osäkerhet i tillämpningen och i praktiken komma att alltför nära gränsa till ett straffbeläggande redan av oförmåga att betala.

Genom reformen år 1976 infördes vidare en bestämmelse om särskild åtalsprövning för sådana fall av vårdslöshet mot borgenär som avser att gäldenären genom vissa angivna åtgärder framkallar eller förvärrar obestånd. I blickpunkten stod härvid främst det fallet att gäldenär fortsätter en förlustbringande rörelse. Enligt den ännu i dag gällande regeln skall åtal för nu nämnda fall av vårdslöshet mot borgenärer ske endast i de fall då detta är påkallat ur allmän synpunkt.

Vid 1976 års reform ändrades även straffbudet om mannamån mot borgenärer. Ändringen innebar att betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel i princip avkriminaliserades, vilket utgjorde en återgång till vad som gällt före 1942 års strafflagsreform. Endast i de fall gäldenären handlat i otillbörligt syfte är en sådan betalning straffbar.

Genom en lagändring år 1982 ändrades straffbestämmelsen om bokföringsbrott på ett tämligen ingripande sätt. Straffansvaret utvidgades då till att även omfatta försummelse att på ett betryggande sätt bevara räkenskapsmaterial. Vidare slopades den särskilda åtalsförutsättningen att konkurs inträffat inom fem år från brottet. I samband därmed infördes en särskild preskriptionsbestämmelse i 35 kap 4 § andra stycket BrB. Slutligen skärptes genom lagändringen straffet på så sätt att en särskild straffskala infördes för grova bokföringsbrott.

Senast har gäldenärsbrotten varit föremål för översyn under förra delen av 1980-talet. Till grund för de ändringar som då företogs låg departementspromemorian *Gäldenärsbrott - En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar* (Ds Ju 1983:17), utarbetad av professorn Madeleine Leijonhufvud som ensamutredare. Förslaget var av principiellt genomgripande slag och innebar att brottsbeskrivningarna gavs en helt ny systematisk utformning. Departementschefen ansåg

emellertid, i likhet med flera remissinstanser, att en så genomgripande reform borde föregås av fördjupade överväganden där förslaget skulle kunna sättas in i ett större sammanhang. Inom ramen för det gällande regelsystemet föreslogs dock vissa lagändringar i linje med promemoriaförslaget i syfte att undanröja de mera påtagliga problem som bestämmelsernas utformning ansågs medföra. Ändringarna trädde i kraft den 1 april 1986.

Genom reformen år 1986 erhöll 11 kap. BrB rubriken "Om brott mot borgenärer m.m.". Ordet "gäldenär" utmönstrades ur flera av kapitlets straffbestämmelser för att dessa skulle ta sikte även på latent skulder och den gällande benämningen "Om gäldenärsbrott" ansågs då mindre adekvat. Genom 1986 års lagändring kan numera straffansvar följa på vissa förmögenhetsförsämrande åtgärder som gäldenären vidtar inte bara när han är på obestånd utan också när det föreligger påtaglig fara för att han skall komma på obestånd. Möjligheterna har således ökat att vid den straffrättsliga bedömningen ta hänsyn till skulder som kunde förutses vid gärningstillfället men som då ännu inte uppkommit bl.a. skatte- och avgiftsskulder. Vidare begränsades genom lagändringen ansvaret för vårdslöshet mot borgenärer till fall då någon genom sitt handlande försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Slutligen utvidgades genom lagändringen straffansvaret för försök till oredlighet mot borgenärer.

Ändringar i straffbestämmelserna om brott mot borgenärer har under senare tid företagits i samband med införandet av Skuldsaneringslagen (1994:334). Sedan den 1 juli 1994 kan sålunda även oriktiga uppgifter och förtigande vid skuldsanering straffas som oredlighet och vårdslöshet mot borgenär.

Bokföringsbrottet omfattade tidigare endast åsidosättande av bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen. Från och med den 1 januari 1996 beivras emellertid även överträdelser av den bokföringsskyldighet som skall fullgöras enligt stiftelselagen (1994:1220) och lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. enligt straffbestämmelsen om bokföringsbrott.

3 Vissa insolvensrättsliga begrepp

3.1 Inledning

En central fråga för utredningen är enligt direktiven att undersöka om det finns förutsättningar att ersätta nuvarande obeståndsrekvisit med ett annat, mera lättillämpbart rekvisit. Om obeståndsbegreppet behålls bör enligt direktiven utgångspunkten vara att det alltså skall råda överensstämmelse mellan det straffrättsliga begreppet och det konkursrättsliga.

Obeståndsbegreppet, liksom reglerna om återvinning i konkurslagen har ett nära samband med straffbestämmelserna i 11 kap. brottsbalken om brotten mot borgenärer. Detsamma gäller reglerna om vilka skyldigheter som i olika situationer åvilar en gäldenär som inte kan göra rätt för sig gentemot sina fordringsägare. Även bestämmelserna om förmånsrätt kan ha betydelse vid tillämpningen av straffbestämmelserna. Sålunda förutsätts i vissa fall vid brottet mannamån mot borgenärer att gäldenären gynnat en viss borgenär på de övriga borgenärernas bekostnad.

För att förståelsen av den fortsatta framställningen skall underlättas ges i detta kapitel en kortfattad och översiktlig redovisning av vissa bestämmelser på insolvensrättens område.

3.2 Konkurs

3.2.1 Huvuddragen i konkursförfarandet

För konkurs fordras en ansökan antingen av gäldenären själv eller av någon av hans borgenärer. Någon straffsanktionerad skyldighet att begära sig i konkurs finns inte. En annan sak är att underlåtenhet att avveckla en förlustbringande verksamhet i tid i förening med andra omständigheter kan medföra ansvar för brott mot borgenärer, såsom vårdslöshet mot borgenärer eller mannamån mot borgenärer.

Konkursansökan inges till tingsrätten, som har att besluta om gäldenären skall försättas i konkurs. Den enda grunden för konkurs är *obestånd*.

Genom konkursen tas gäldenärens samlade tillgångar tvångsvis i anspråk av konkursboet för betalning av samtliga borgenärens fordringar. För gäldenären har konkursbeslutet den viktiga verkningen, att han inte längre får råda över den egendom som tillhör konkursboet. Förvaltningen av detta handhas av en eller flera förvaltare som utses av rätten. Förvaltningen står under tillsyn av en tillsynsmyndighet. Som sådana myndigheter fungerar vissa kronofogdemyndigheter (se förordningen 1988:400 om tillsynsmyndighet i konkurs).

En av förvaltarens främsta uppgifter är att realisera den egendom som finns i konkursboet och fördela ett eventuellt överskott mellan borgenärerna. Förutom att vidta alla de åtgärder som främjar en förmånlig och snabb avveckling av boet ankommer det på förvaltare att bl.a. upprätta en bouppteckning.

I *bouppteckningen* skall boets tillgångar tas upp till noggrant uppskattade värden. Om det finns anledning, skall bouppteckningen också innehålla uppgift om egendom som inte ingår i boet på grund av att den finns utomlands. Har gäldenären uppgivit att sådan egendom saknas skall bouppteckningen innehålla uppgift om detta. I den utsträckning det behövs skall bouppteckningen också innehålla en förteckning över dels räkenskapsmaterial, dels andra handlingar som rör boet.

Bouppteckningen skall beedigas av gäldenären. Detta sker vid ett s.k. edgångssammanträde inför tingsrätten.

På förvaltare ankommer också att så snart som möjligt upprätta en skriftlig berättelse om boets tillstånd och om orsakerna till obeståndet om dessa har kunnat utrönas. Den s.k. *förvaltarberättelsen* skall därutöver innehålla bl.a. en översikt över tillgångar och skulder samt en uppgift om huruvida det har förekommit något sådant förhållande som kan föranleda återvinning till konkursboet. Vidare skall förvaltare i sin berättelse i förekommande fall ange vid vilken tidpunkt skyldighet att upprätta s.k. kontrollbalansräkning enligt 13 kap. 2 § aktiebolagslagen kan antas ha inträtt. Tidpunkten härför är av intresse för borgenärerna med hänsyn till deras möjlighet att utkräva personligt ansvar av styrelseledamöterna för bolagets skulder.

Om förvaltare finner att gäldenären kan misstänkas för något brott som avses i 11 kap brottsbalken skall han omedelbart underrätta allmän åklagare om förhållandet och ange grunden för misstanken.

För att förvaltare skall kunna fullgöra sina åligganden har gäldenären ålagts en vidsträckt skyldighet att medverka i utredningen bl.a. genom att lämna upplysningar av betydelse för konkursutredningen. För att förmå en gäldenär som tredskas att delta i utredningen kan förvaltare utverka vissa tvångsmedel. Användande av tvångsmedel beslutas av domstol. En gäldenär som vägrar att lämna upplysningar under konkurs-

utredningen eller som undandrar sig att avlägga bouppteckningsed kan efter omständigheterna hämtas eller häktas. Undandrar sig någon annan än gäldenären att fullgöra edgång som har förelagts honom, s.k. fakultativ edgång, kan dessutom vitesföreläggande bli aktuellt.

Om tillgångarna i boet inte ens förslår till att betala kostnaderna för förfarandet och andra skulder som boet har ådragit sig (massaskulder) skall rätten besluta om avskrivning av konkursen. I annat fall skall tillgångarna fördelas mellan borgenärerna och konkursen avslutas då genom ett utdelningsförfarande. En konkurs kan också avslutas genom att gäldenären träffar en frivillig uppgörelse med borgenärerna som rätten fastställer i ett ackord. Förfarandet överensstämmer i stort med det som gäller vid offentligt ackord. Vid en frivillig uppgörelse skall rätten besluta om nedläggning av konkursen.

Efter en konkurs, som inte avslutas genom ackord, svarar gäldenären alltså för de fordringar som inte betalats. En annan sak är, att de associationsrättsliga reglerna medför att en juridisk person, t.ex. ett aktiebolag, normalt är upplöst efter en konkurs som avslutas utan överskott. I ett sådant fall finns det som regel inte längre någon gäldenär att rikta betalningskravet mot.

3.2.2 Obestånd

En förutsättning för att en gäldenär skall försättas i konkurs är att han är på obestånd. Med obestånd eller *insolvens* avses enligt 1 kap. 2 § andra stycket konkurslagen att gäldenären inte kan rätteligen betala sina skulder och att denna oförmåga inte är endast tillfällig. Med uttrycket att gäldenären inte kan rätteligen betala sina skulder avses att han är ur stånd att i behörig ordning infria dem när de förfaller till betalning. Någon tidsgräns för vad som skall avses med tillfällig betalningsoförmåga anges emellertid inte i lagen. Bedömningen härav torde inte vara densamma för fysiska och juridiska personer och inte heller vara enhetlig inom dessa grupper. Om gäldenären är näringsidkare beaktas sannolikt vad som är brukligt inom branschen. Inom mera säsongbetonade verksamheter torde t.ex. i vissa situationer en något längre tids betalningsoförmåga kunna accepteras.

Insolvensprövningen förutsätter således en allmän bedömning av gäldenärens förmögenhetsställning och hans förmåga att i rätt tid kunna infria sina skulder. Vid bedömningen skall även beaktas förutsebara men ännu inte uppkomna skulder, såsom skatteskulder och skadeståndskrav. Av betydelse är också gäldenärens förvärvsförmåga och hans möjlighet att erhålla kredit. Om gäldenären är en juridisk person förutsätts på mot-

svarande sätt att en sammanvägning görs av företagets ställning, finansiering och resultat.

Att en gäldenär är *illikvid*, dvs. inte har omedelbar tillgång till vanliga betalningsmedel svarande mot sina förfallna skulder utgör däremot inte utan vidare tillräcklig grund för konkurs. En kortvarig likviditetsbrist behöver inte innebära att gäldenären är ur stånd att till fullo gottgöra sina borgenärer. Om gäldenären har andra tillgångar som kan realiseras har möjligheten till utmätning ansetts utgöra ett fullgott skydd för borgenärerna.

Från insolvens och illikviditet skall skiljas att gäldenären är *insufficient*, dvs. att hans skulder överstiger hans tillgångar, värderade till vad de kan beräknas inbringa vid en försäljning på en lämplig tidpunkt. Vid insufficiensbedömningen har man, till skillnad från vad som gäller beträffande obeståndsbedömningen men i likhet med vad som gäller vid likviditetsbedömningen, att beakta ett statiskt ekonomiskt tillstånd vid ett visst givet tillfälle. Bedömningen kan i viss mån liknas vid den som skall företas i samband med prövningen om ett bolag är skyldigt att upprätta kontrollbalansräkning enligt 13 kap. 2 § aktiebolagslagen.

Typfallet då en person är insufficient men inte insolvent är en nyutexaminerad student med stora studieskulder och endast små tillgångar men med en god utsikt till förvärvsförmåga. I normala fall finns det inte någon anledning att befara att studenten inte skall klara av att betala sina skulder även om dessa överstiger hans tillgångar eftersom han med sin lön kan förmodas kunna betala räntor och amorteringar i takt med att dessa förfaller till betalning. Även ett företag kan vara fullt livsdugligt även om dess skulder överstiger tillgångarna och det således är beroende av kredit.

Å andra sidan kan det förekomma att en gäldenär är sufficient men ändå på obestånd, nämligen i den situationen då han inte kan avyttra sina tillgångar i takt med att hans skulder förfaller till betalning. Om kreditmarknaden är välfungerande bör denna situation emellertid som regel inte uppkomma. I alla händelser torde konkurs normalt inte vara något gynnsamt alternativ för dessa situationer eftersom förfarandet i sig är kostsamt, något som i sista hand drabbar de oprioriterade borgenärerna. Möjligheten till utmätning torde för dessa fall utgöra en tillräcklig garanti för borgenärerna.

Även om en gäldenär är solvent och grund för konkurs således inte föreligger, utgör det naturligtvis ofta ett hot mot borgenärerna om gäldenären är insufficient. Detta gäller i synnerhet då gäldenären är ett aktiebolag, eftersom ägarna som huvudregel inte är personligt betalningsskyldiga för bolagets skulder. Till skydd för borgenärerna före-

skrivs därför i 13 kap. 2 § aktiebolagslagen, att ett aktiebolag är skyldigt att träda i likvidation om halva aktiekapitalet eller mera har förbrukats.

I sammanhanget bör framhållas att insolvens och insufficiens naturligt nog ofta föreligger samtidigt. En insolvent gäldenär har sålunda i de flesta fall även skulder som tillsammans överstiger värdet av hans tillgångar.

Självva begreppet insufficiens förekommer inte i konkurslagen men till detta tillstånd har knutits vissa regler om återvinning i konkurslagen.

I de fall gäldenären motsätter sig konkurs är det den sökande borgenären som har bevisbördan för att gäldenären är på obestånd. Om denna bevisbörda hade gällt fullt ut, skulle borgenären ofta vållas svårigheter även vid befogade konkursansökningar, eftersom han sällan har full inblick i gäldenärens ekonomiska förhållanden. I konkurslagen uppställs därför vissa hjälpregler - s.k. presumtionsregler - för när en gäldenär skall anses vara på obestånd om han inte kan visa motsatsen. Det obestånd som utgör grund för konkurs skall sålunda, om ej annat visas, anses styrkt om gäldenären vid utmätning inom de senaste sex månaderna befunnits sakna tillgångar till full betalning av utmättningsfordringen eller om han förklarat sig inställa sina betalningar. Detsamma gäller om en bokföringspliktig gäldenär trots uppmaning från borgenär att betala klar och förfallen skuld underlåtit att betala inom en vecka och borgenären söker honom i konkurs inom tre veckor därefter, samt skulden då ännu inte är betald (2 kap. 9 § konkurslagen).

Som framgått av det tidigare blir obeståndsbedömningen beroende av vilken prognos som kan uppställas beträffande gäldenärens ekonomi. Redan detta förhållande gör naturligtvis att bedömningen blir besvärlig. Men även bedömningen av kända förhållanden kan i vissa fall vara vanskelig. När det t.ex. gäller frågan hur tillgångar som gäldenären har i utlandet skall behandlas ges ingen vägledning i lagen och någon utbildad enhetlig praxis är svår att finna. Spörsmålet hur en tvistig skuld skall bedömas är inte alltid heller så lätt att besvara.

I ESO-rapporten Den svenska insolvensrätten - Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m. (Ds 1994:37) föreslås bl.a. att obeståndsbegreppet får ett nytt innehåll och att grunderna för konkurs ändras. Utgångspunkten vid bedömningen av om ett bolag är på obestånd bör enligt den särskilde utredaren vara om bolaget är sufficient eller ej. Förslaget har ännu inte lett till någon lagstiftningsåtgärd.

I Utredningen om vissa internationella insolvensfrågor (SOU 1992:78) föreslås att egendom som gäldenären har i utlandet som huvudregel skall beaktas vid insolvensprövningen om inte gäldenären underlåter att medverka till att egendomen kan användas för att gottgöra den konkurs-

sökande borgenären och denne inte på något annat sätt har möjlighet att ta i anspråk den utländska tillgången.

I Riksskatteverkets och Riksåklagarens rapport RUBICON - rutiner, brottsutredningar i konkurs - framförs kritik mot den föreslagna ändringen av obeståndsdefinitionen (a.a. s. 25). Arbetsgruppen bakom rapporten menar att förslaget är förknippat med så många nackdelar att det inte utan förändringar bör föranleda lagstiftning. Om utländska tillgångar som huvudregel skall beaktas vid obeståndsbedömningen kan detta leda till att besluten om konkurs kan komma att fördröjas avsevärt. Konkurssökande borgenär kan i vissa fall bli tvungen att förete hindersbevis från andra länders exekutiva myndigheter om att gäldenären saknar tillgångar som täcker skulden. Vid återvinning måste en invändning från gäldenären om att han vid den aktuella transaktionen var beredd att ställa utländska tillgångar till de svenska borgenärernas förfogande motbevisas, vilket självfallet blir mycket svårt.

Obeståndsbedömningen har, som även inledningsvis påpekades, stor betydelse när det gäller frågan om straffansvar för borgenärsbrott. Den som uppsåtligt företar vissa förmögenhetsförsämrande åtgärder när han är på obestånd eller påtaglig fara härför föreligger gör sig skyldig till oredlighet mot borgenärer. Om förmögenhetsförsämringen sker av grov oaksamhet kan i stället ansvar för vårdslöshet mot borgenärer komma i fråga.

3.2.3 Egendom som ingår i konkursboet

Termen konkursbo används i två olika betydelser, dels som uttryck för den förmögenhetsmassa som konkursgäldenären saknar rådighet över, dels som beteckning på ett rättssubjekt, representerat av förvaltaren, som kan ikläda sig rättigheter och skyldigheter och i vissa fall föra talan vid domstol.

När det gäller förhållandet mellan konkursboet som subjekt och konkursförmögenheten gäller, att boet kan ådra sig egna skulder, s.k. massaskulder, men inte i egentlig mening äga någon egendom. Äganderätten till gäldenärens egendom anses nämligen inte frångå honom genom konkursen och egendom som tillförs boet under konkursen anses likaledes som gäldenärens egendom. Om gäldenären orättmätigt förfogar över egendomen i konkursen kan han således inte fällas till ansvar för förmögenhetsbrott som riktar sig mot annans egendom t.ex. stöld eller förskingring.

Vad som tillhör konkursboet regleras i princip i 3 kap. 3 § konkurslagen. Huvudregeln är att all egendom som tillhör gäldenären ingår i

konkursboet. Ett undantag gäller emellertid beträffande s.k. särkonkurser dvs. sådana konkurser där gäldenären inte har sitt hemvist i Sverige. Konkursen omfattar i dessa fall endast egendom som gäldenären har i Sverige. Ingenting hindrar emellertid borgenärerna från att vidta rättsliga åtgärder mot gäldenären i något främmande land där han har tillgångar.

Tillgångarna i konkurs brukar hänföras till tre kategorier: sådan egendom som tillhörde gäldenären vid konkursbeslutet, sådan som tillfaller gäldenären under konkursen samt sådan som kan återvinnas till konkursboet. En förutsättning för att egendom skall anses ingå i konkursboet är emellertid att den är utmätningsbar. För gäldenär som är fysisk person finns tämligen generösa regler om utmätningsfrihet för beneficium dvs. sådan egendom som gäldenären behöver för sitt dagliga uppehälle såsom möbler, kläder och husgeråd. Bestämmelserna blir också av betydelse för frågan i vilken mån någon del av gäldenärens arbetsinkomst under konkursen skall fräntas honom för att ingå i konkursen.

Vad gäldenären förvärvar efter det att konkursen avslutats ingår inte i konkursboet. Detta kan sägas framgå motsatsvis av huvudregeln. Till konkursboet kan emellertid vara att hänföra även sådana tillgångar som av en eller annan anledning blir kända först efter konkursen. Detta förutsätts enligt bestämmelsen i 11 kap. 18 § konkurslagen som föreskriver att en konkurs anses avslutad när tingsrätten fastställt utdelning och detta oaktat att ytterligare tillgångar till följd av rättegång eller på något annat sätt senare kan komma att tillföras konkursboet.

När det gäller förhållandet mellan konkursboet och tredje man får sakrättsliga regler i många fall avgörande betydelse för frågan vem som skall anses ha rätt till en viss egendom. Även om gäldenären har viss egendom i sin besittning är det således inte säkert att egendomen ingår i konkursboet. Om gäldenären t.ex. köpt en vara på avbetalning och säljaren förbehållit sig äganderätten till denna till dess slutbetalning erlagts har säljaren ofta s.k. separationsrätt till egendomen, som då inte omfattas av konkursen. Å andra sidan anses egendom som gäldenären sålt men inte levererat tillhöra konkursboet. Köparen har då att bevaka sitt anspråk i konkursen.

När det gäller förhållandet till tredje man beträffande varaktiga avtal som gäldenären ingått före konkursen, t.ex. avtal med hyresgäst eller leasetagare, gäller att förvaltaren har en möjlighet att låta konkursboet inträda i avtalet eller att avstå därifrån. I det senare fallet förblir gäldenären avtalspart. Om förvaltaren däremot inträder i avtalet anses konkursboet som ursprunglig avtalspart och svarar för samtliga förpliktelser enligt avtalet. Möjligheten till s.k. partiellt inträde från tidpunkten för konkursbeslutet är således begränsad.

Av betydelse för frågan om en rättshandling är att anse som giltig i förhållande till tredje man är också reglerna om återvinning i konkurs.

3.2.4 Förmånsrättslagen

Vid konkurs förslår oftast inte tillgångarna till att tillgodose alla borgenärerna. Genom bestämmelserna i förmånsrättslagen regleras vilka fordringar som är förenade med förmånsrätt och hur de olika fordringarna inbördes har företräde. Vid lika förmånsrätt, sker utdelning i förhållande till fordringarnas storlek.

Förmånsrättslagens regler kompletteras med bestämmelser i andra lagar. Företrädesordningen mellan konkurrerande inteckningar i fast egendom återfinns t.ex. i jordabalken och beträffande bl.a. skatter och avgifter finns bestämmelser i lagen om förmånsberättigade skattefordringar m.m.

Förmånsrättslagen skiljer mellan *särskild förmånsrätt*, som gäller vid utmätning och konkurs samt avser viss egendom, och *allmän förmånsrätt* som kommer i fråga endast vid konkurs och avser all egendom som ingår i gäldenärens konkursbo.

Flertalet av de särskilda förmånsrätterna utgörs av sådana som följer med panträtt (4 §), såsom t.ex. sjöpanträtt, luftpanträtt, handpanträtt och rätt att kvarhålla lös egendom till säkerhet för fordran (retentionsrätt). Vid sidan härav förekommer i huvudsak följande fordringar med särskild förmånsrätt

- försäkringstagares fordran hos försäkringsbolag (4 a §)
- hyresfordran upp till tre månadshyror (5 § 1 p)
- fordran med säkerhet i företagsinteckning (5 § 2 p)
- fordran med säkerhet i fastighetsinteckning (6 § 2 p)
- fordran med förmånsrätt p.g.a. utmätning (8 §)

Fordringar med allmän förmånsrätt kan i huvudsak indelas i följande fyra kategorier

- fordran avseende kostnaden för konkursansökan och arvoden till vissa funktionärer (10 §)
- fordran avseende revisions- och bokföringsuppdrag (10 a §)
- fordran på skatt och allmän avgift (11 §)
- fordran på lön och pension (12 §)

Särskild förmånsrätt har som huvudregel företräde framför allmän förmånsrätt. Principen är att en fordran med allmän förmånsrätt skall tas ut ur sådan egendom som inte belastas med särskild förmånsrätt. Det

görs härvid inte någon skillnad mellan lös och fast egendom. Om det blir ett överskott vid försäljningen av egendom med särskild förmånsrätt kommer detta således i första hand fordringarna med allmän förmånsrätt till godo. Skulle det däremot bli ett underskott vid försäljningen blir den resterande fordran oprioriterad.

Den särskilda förmånsrätt som följer med företagsintekning gäller ofta i en förhållandevis stor andel av konkursgäldenärens lösa egendom. Det är därför inte ovanligt att det inte återstår någon egendom som inte belastas av särskild förmånsrätt och som således skall förbehållas fordringar med allmän förmånsrätt.

Förmånsrätt till betalning blir i de flesta fall avgörande för frågan om borgenären överhuvud skall få någon betalning. Oprioriterade borgenärer har ofta små utsikter att få betalt för sina fordringar. Bland de oprioriterade borgenärerna märks främst leverantörerna.

3.2.5 Återvinning i konkurs

Den närmaste tiden före en konkurs är ofta pressande för gäldenären. Borgenärerna har kanske fattat misstanke om att han är i ekonomiskt trångmål och gör vad de kan för att skydda sina intressen. För gäldenären kan det i en sådan situation vara frestande att betala de mest enträgna borgenärerna för att på så sätt få rådrum och kanske även lyckas att ta sig ur sin ekonomiska knipa. Om gäldenären å andra sidan inser att en konkurs är oundviklig vill han kanske gynna någon viss person exempelvis genom att skänka bort egendom eller genom att betala en fordringsägare som inte kan påräkna utdelning i konkursen. Inte sällan är den som i dessa fall gynnas närstående till gäldenären.

Genom reglerna om återvinning har man velat motverka att det sker en kapplöpning mellan fordringsägarna inför en förestående konkurs och skydda borgenärerna mot att gäldenären på ett illojalt sätt gör sina tillgångar oåtkomliga för dem.

Reglerna, som återfinns i 4 kap. konkurslagen, innebär att en rättshandling som i och för sig är både obligationsrättsligt och sakrättsligt giltig kan bringas att återgå av det skälet att den har en viss anknytning till gäldenärens betalningsoförmåga.

Vissa rättshandlingar kan emellertid inte bli föremål för återvinning. Så är förhållandet beträffande betalningar av förfallna skatter och avgifter och som huvudregel även betalningar av underhållsbidrag.

Den tidsperiod inom vilken en rättshandling skall ha företagits för att kunna återvinnas fastställs med utgångspunkt från den s.k. fristdagen.

Enligt 2 § är denna dag som huvudregel den då ansökan om konkurs inkom till tingsrätten.

Närmare bestämmelser om vem som skall anses som närstående till gäldenären vid tillämpningen av återvinningsreglerna ges i 3 §. Till denna krets räknas gäldenärens närmaste familj samt den som på annat sätt står gäldenären personligen särskilt nära. Till sistnämnda kategori bör i första hand räknas sambo och fosterbarn. Som närstående till näringsidkare eller juridisk person räknas den som har ett ekonomiskt intresse i företaget eller som genom en ledande ställning har ett bestämmande inflytande däröver samt närstående till dessa grupper och närstående till sådana personer.

För att en rättshandling skall kunna återvinnas förutsätts att denna varit till nackdel för konkursborgenärerna. Härmed avses att det ekonomiska utfallet för en eller flera borgenärer genom rättshandlingen blivit sämre jämfört med om rättshandlingen inte företagits. När det gäller att bedöma nackdelsrekvisitet är det således nödvändigt att känna till reglerna i förmånsrättslagen. Betalning av en skuld som är förenad med en betryggande och oangriplig säkerhet i gäldenärens egendom kan inte bli föremål för återvinning. I konkursen hade ju borgenären fått full utdelning för sin fordran genom säkerheten.

Bestämmelserna om återvinning kan indelas i en allmänt tillämplig regel och ett antal specialregler för olika typer av rättshandlingar och prestationer.

Enligt den allmänna regeln i 5 § ges en möjlighet till återvinning av en rättshandling varigenom på ett otillbörligt sätt en viss borgenär har gynnats framför andra eller gäldenärens egendom har undandragits borgenärerna eller hans skulder har ökats. För att återvinning skall kunna ske i något av dessa fall fordras dels att gäldenären var eller genom förfarandet ensamt eller i förening med annan omständighet blev insolvent, dels att medkontrahenten kände till eller borde ha känt till gäldenärens insolvens och de omständigheter som gjorde rättshandlingen otillbörlig. Om rättshandlingen företagits med en gäldenären närstående presumeras att denne haft en sådan kännedom om han inte gör sannolikt att förhållandet är det motsatta. Återvinningsfristen är för de nämnda fallen fem år. Riktas talan mot en gäldenären närstående gäller emellertid inte någon särskild återvinningsfrist.

De särskilda återvinningsreglerna återfinns i 6-10 §§ samt 12 och 13 §§. Enligt dessa fordras för återvinning inte att det visas att gäldenären vid rättshandlingen var eller genom denna blev insolvent och inte heller att motparten var i ond tro beträffande gäldenärens situation eller omständigheterna i övrigt. För tillämpningen av reglerna är i stället tillräckligt att gäldenären företagit vissa objektivt angivna rättshandlingar

eller prestationer viss tid före konkursen, vanligen tre till sex månader före fristdagen. Även i dessa fall fordras att rättshandlingen varit till nackdel för borgenärerna eller vissa av dem.

De särskilda återvinningsreglerna omfattar i huvudsak följande transaktioner

- gåva och andra benefika transaktioner (6 §)
- vissa familjerättsliga dispositioner (7 §)
- vissa oskäligen löneutbetalningar (8 §)
- överföring av medel till pensionsstiftelse e.d. (9 §)
- vissa icke ordinära betalningar av skuld samt kvittning (10 §)
- upplåtelse av panträtt och annat säkerställande (12 §)
- förmånsrätt eller betalning genom utmätning (13 §)

3.2.6 Konkursgäldenärens skyldigheter

I och med konkursbeslutet inträder en rad skyldigheter för gäldenären. Bestämmelserna härom finns intagna i 6 kap. konkurslagen. Av mer eller mindre omedelbart intresse är emellertid i detta avseende även övriga bestämmelser i konkurslagen och bestämmelser i annan lagstiftning.

Som tidigare nämnts ingår det i förvaltarens uppgifter att upprätta en konkursbouppteckning och en förvaltarberättelse. För att kunna fullgöra dessa uppgifter är förvaltaren i hög grad beroende av gäldenärens medverkan. Vid upprättandet av bouppteckningen men även i övrigt har konkursgäldenären ålagts att medverka på visst sätt. Han skall bl.a. närvara vid olika sammanträden och lämna upplysningar av betydelse för konkursutredningen. Härtill kommer skyldigheten för honom att inför rätten avlägga bouppteckningsed.

Genom konkursbeslutet inträder vidare automatiskt ett förbud för konkursgäldenären att utan medgivande av rätten lämna landet.

Redan i detta sammanhang kan nämnas att en gäldenär gör sig skyldig till oredlighet mot borgenärer om han beedigar en oriktig bouppteckning där hans ekonomiska situation av honom uppsåtligen framställts som sämre än den i verkligheten är. Detsamma gäller om han undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång.

Upplysningsskyldigheten

Tidigare var gäldenärens upplysningsskyldighet begränsad till upplysningar "om boet". Genom en lagändring som trätt i kraft den 1 juli 1995

(prop. 1994/95:189) har gäldenärens skyldighet i detta avseende utvidgats till att omfatta upplysningar "av betydelse för konkursutredningen".

Syftet med att överge den tidigare ordningen angavs bl.a. vara, att konkursutredningen skall kunna ge borgenärerna information som kan vara av betydelse för dem när de skall bevaka sina anspråk. Informationen behöver inte nödvändigtvis gälla uppgifter som ökar tillgångssidan i konkursen. Det kan i stället vara uppgifter om förekomsten av tillgångar som av något skäl är oåtkomliga för den inhemska konkursförvaltningen, men som kan komma åt genom ett förfarande i ett annat land. Om skyldigheten avser "konkursutredningen" kan gäldenären inte med framgång hävda att han inte behöver lämna en efterfrågad upplysning därför att denna inte har med "boet" att göra. Att upplysningsskyldigheten även avser egendom i utlandet som inte ingår i konkursboet anges numera uttryckligen i lagen.

När det gäller bokföringsskyldiga gäldenärer är naturligtvis företagets räkenskaper ett betydelsefullt verktyg för förvaltaren bl.a. när det gäller att utreda orsakerna till obeståndet. Räkenskapsmaterial och de andra handlingar som rör boet skall också enligt 7 kap. 12 § konkurslagen tas om hand av förvaltaren. I gäldenärens skyldighet att medverka ligger därför en förpliktelse att se till att sådant material ställs till förvaltarens förfogande. Gäldenären är vidare skyldig att lämna upplysningar huruvida det räkenskapsmaterial som omhändertagits är komplett eller inte samt att lämna alla de upplysningar som är relevanta för frågor om hur konkursgäldenärens bokföring har skötts.

Förutom skyldigheten att medverka i nu angivna avseenden, vilka nära anknyter till omfattningen av edstemat, har gäldenären en vidsträckt generell upplysningsplikt. Denna omfattar, som tidigare nämnts, allt av betydelse för konkursutredningen, såsom upplysningar om förhållanden som kan vara relevanta för frågan om återvinning kan ske eller om olovlig vinstutdelning förekommit. En så vittgående uppgiftsskyldighet innebär att gäldenären i princip även är skyldig att lämna upplysningar som kan avslöja att han begått brott. Framkommer en sådan uppgift under konkursutredningen är förvaltaren skyldig att omedelbart anmäla misstanken om brott till åklagaren. Uppgiften kan sedan komma att åberopas i en brottmålsprocess mot gäldenären.

Skyldigheten för gäldenären att lämna upplysningar av betydelse för konkursutredningen är emellertid inte straffsanktionerad fullt ut. Det är endast de uppgifter som skall tas upp i bouppteckningen och betygas under ed eller som kan hänföras under 11 kap. 1 § andra stycket brottsbalken som kan föranleda straffansvar.

Skyldigheten att avlägga ed

En central skyldighet för konkursgäldenären eller dennes ställföreträdare är, att inför tingsrätten beediga konkursbouppteckningen. Undandrar sig gäldenären att fullgöra denna skyldighet kan han efter omständigheterna föreläggas vite, hämtas till rätten eller, om det finns synnerliga skäl, häktas.

Frågan huruvida edgångsskyldigheten skall vara obligatorisk eller inte och formerna för edgångssammanträdet var, i anledning av Domstolsutredningens (SOU 1990:108) förslag, föremål för regeringens överväganden i det tidigare nämnda lagstiftningsärendet. Någon ändring av gällande ordning ansågs i detta avseende för närvarande inte böra ske (prop. 1994/95:189 s. 22). I sammanhanget betonades, att edgången är ett mycket betydelsefullt moment i konkurshandläggningen.

Samtidigt som gäldenärens upplysningsskyldighet utvidgades ändrades även edstemat så att det numera även omfattar riktigheten av den förteckning över räkenskapsmaterialet som redovisas i bouppteckningen.

Edgångssammanträdet skall som huvudregel hållas tidigast en månad och senast två månader efter konkursbeslutet. Om det är nödvändigt med hänsyn till konkursboets omfattning och beskaffenhet får det dock hållas på en senare tidpunkt.

Vid sammanträdet skall gäldenären göra de tillägg till eller ändringar i bouppteckningen som han anser behövs och med ed betyga att bouppteckningens uppgifter om tillgångar, skulder och räkenskapsmaterial med gjorda tillägg eller ändringar är riktiga och att det inte enligt hans vetskap har oriktigt utelämnats eller tagits upp någon tillgång eller skuld.

Är gäldenären en juridisk person och finns flera ställföreträdare, behöver bouppteckningsed inte avläggas av en sådan ställföreträdare vars edgång förvaltaren anser sakna betydelse för boutredningen.

Den som under ed lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen gör sig skyldig till mened eller, om gärningen begås av grov oaktsamhet, till ovarsam utsaga. Om gäldenären eller dennes ställföreträdare under ed förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift gör han sig emellertid dessutom skyldig till oredlighet mot borgenärer. Att uppgiften beedigats utgör även en omständighet som skall beaktas vid bedömningen om oredlighetsbrottet är grovt. Som huvudregel döms i dessa senare fall därför endast för grov oredlighet mot borgenärer.

3.3 Offentligt ackord

Med ackord avses en ekonomisk uppgörelse utan konkurs mellan en gäldenär som är på obestånd och hans borgenärer. Förfarandet, som sker under medverkan av en god man, förutsätter i princip att borgenärer med förmånsberättigade fordringar får full betalning. Uppgörelsen innebär således i de flesta fall att de oprioriterade borgenärerna sätter ner sina fordringar, i regel med en viss procent av de ursprungliga fordringsbeloppen.

Förfarandet kan i huvudsak indelas i två stadier. Det första inleds med att en god man förordnas. Verksamheten under detta skede förutsätts leda till endera en uppgörelse under hand eller en ansökan till tingsrätt om förhandling om offentligt ackord. Om en ansökan inte gjorts inom två månader förfaller verkan av godmansförordnandet. Det andra stadiet av förfarandet inleds i och med att ansökan om förhandling om offentligt ackord bifalles.

God man förordnas av rätten på ansökan av gäldenären. Ansökan skall bl.a. innehålla en kortfattad redogörelse för gäldenärens ekonomi, orsakerna till hans obestånd och ett förslag till hur borgenärerna skall tillgodoses efter ackordet. Om det saknas skälig anledning anta att ett ackord kan komma till stånd skall ansökan avslås.

Den gode mannens första uppgift är att utröna om det finns möjlighet till ett ackord och förhandla med borgenärerna om detta.

Finner den gode mannen att förutsättningar för ackord föreligger skall han ange detta i en berättelse, som till sitt innehåll väsentligen motsvarar förvaltarberättelsen i konkurs men som därutöver skall innehålla en uppgift om den utdelning som kan påräknas i en eventuell konkurs. Berättelsen skall vidare innehålla ett yttrande av den gode mannen huruvida han anser att borgenärerna bör godta ackordet.

Den gode mannen skall också upprätta en bouppteckning. I denna skall tillgångarna upptas till noggrant uppskattade värden. Om gäldenären är eller har varit bokföringsskyldig under det sista året innan ansökan om förordnande av god man gjordes, skall om möjligt även lämnas en specificerad uppgift om de värden som i handelsböckerna åsatts tillgångarna eller, när sådan värdering ej gjorts, om anskaffningskostnaden. Bouppteckningen skall vidare innehålla uppgift om varje borgenärs namn och adress.

De båda handlingarna skall bifogas ansökan om förhandling. Om ansökan upptas av tingsrätten skall gäldenären kallas att beediga bouppteckningen. Avlägger gäldenären eden skall rätten meddela beslut om offentlig ackordsförhandling. Vägrar gäldenären att avlägga ed skall

ansökan förklaras förfallen om rätten inte finner att synnerliga skäl föreligger för att förhandling ändå skall komma till stånd.

Gäldenären mister inte rådigheten över sina tillgångar och den gode mannen förfogar således i motsats till konkursförvaltaren inte över några medel för att täcka kostnaderna för förfarandet. Av denna anledning föreskrivs att gäldenären skall betala förskott på kostnaden och ställa godtagbar säkerhet för vad som inte täcks av förskottet innan ansökan kan bifallas.

Även om gäldenären behåller rådigheten över sin egendom skall han vid förvaltningen av denna samråda med den gode mannen, som har att bevaka borgenärernas rätt. Missköter sig gäldenären kan godmansförordnandet återkallas.

Tidigast tre och senast fem veckor efter det att förhandling om offentligt ackord beslutats skall ett sammanträde med borgenärerna hållas inför tingsrätten.

En borgenär vars fordran inte blivit känd kan hos den gode mannen anmäla att han önskar delta i ackordsförhandlingen. Om gäldenären eller någon borgenär framställer anmärkning mot en fordran som omfattas av ackordet skall denna prövas av den gode mannen.

Vid borgenärssammanträdet skall borgenärerna rösta om ackordsförslaget. Gäldenären bör vara närvarande för att kunna lämna rätten, gode mannen och borgenärerna de upplysningar om boet som de begär. Om ackordsförslaget antas vid sammanträdet skall ackordet som huvudregel fastställas. Finns det anledning att inte fastställa ackordet eller kan det vid sammanträdet inte avgöras om förslaget antagits eller förkastats av borgenärerna skall frågan avgöras vid en förhandling.

Offentligt ackord får avse att fordringar som tillkommer oprioriterade borgenärer nedsättes och betalas på närmare angivet sätt. Som huvudregel skall ett ackord ge alla likaberättigade borgenärer lika rätt och minst tjugofem procent av fordringarnas belopp om inte lägre ackordsprocent godkännes av samtliga kända borgenärer som skulle omfattas av ackordet eller synnerliga skäl för lägre procent föreligger. Betalningen skall som huvudregel ske inom ett år efter det att ackordet fastställts.

Ackordsfrågan anses avgjord i och med att ackordet fastställs. Det samma gäller om borgenärerna vägrar att anta ett föreslaget ackord eller för det fall fastställelse av antaget ackord vägras. Förfarandet kan vidare avslutas genom att en ansökan av gäldenären om att få återta sitt ackordsförslag medges.

På begäran av en borgenär vars fordran omfattas av ackordet kan rätten, om skäl föreligger, förordna att den gode mannen eller någon annan lämplig person skall utöva tillsyn över att gäldenären fullgör sina

åtaganden enligt ackordet. Gälldenären är skyldig att lämna tillsynsman-
nen de uppgifter han begär och att följa hans anvisningar.

Ett offentligt ackord kan förverkas om gälldenären gjort sig skyldig till
oredlighet mot borgenärer eller i hemlighet gynnat någon borgenär för
att inverka på ackordsfrågans avgörande. Detsamma gäller om gälldenä-
ren åsidosatt sin upplysningsskyldighet gentemot tillsyns mannen eller om
han på annat sätt uppenbart försummat sina åtaganden enligt ackordet.

Regeringen har i oktober 1995 till riksdagen överlämnat en propo-
sition med förslag till en ny lag om företagsrekonstruktion (prop.
1995/96:5). Förslaget bygger på Insolvensutredningens slutbetänkande
(SOU 1992:113). Lagen, som föreslås ersätta ackordslagen, syftar till
att öka möjligheterna för näringsidkare att utan konkurs rekonstruera en
verksamhet som befinner sig i betalningssvårigheter. Nu gällande
ackordsförfarande, som här har beskrivits, föreslås ingå som en integre-
rad del i det nya förfarandet.

Den som inte är näringsidkare omfattas inte av det föreslagna för-
farandet. För dessa står emellertid en motsvarande ordning till buds
enligt den nyligen antagna skuldsaneringslagen, som tillkommit som ett
resultat av ett tidigare förslag av Insolvensutredningen.

3.4 Skuldsanering

Skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334) är en ekonomisk
uppgörelse mellan en överskuldssatt fysisk person och hans borgenärer
som kommer till stånd under medverkan av myndighet.

I lagen ges bestämmelser om dels frivillig skuldsanering som fastställs
av kronofogdemyndigheten, dels tvingande skuldsanering som beslutas
av domstol.

Efter en skuldsanering befrias gälldenären helt eller delvis från betal-
ningsansvaret för de skulder som omfattas av skuldsaneringen.

Skuldsaneringsförfarandet kan indelas i tre steg. Tanken är att gälde-
nären först på egen hand skall försöka nå en uppgörelse med sina
borgenärer. Lyckas inte detta kan han ansöka om skuldsanering hos
kronofogdemyndigheten, som under vissa förutsättningar kan fastställa
en frivillig skuldsanering. Möjligheten till domstolsprövning med tving-
ande skuldsanering utgör det sista steget. Hotet härom utgör naturligtvis
en påtryckning på borgenärerna att träffa en frivillig uppgörelse med
gälldenären.

Endast fysiska personer som har hemvist i Sverige och som inte är
näringsidkare kan komma i fråga för skuldsanering. Enligt förslaget till
lag om företagsrekonstruktion kommer även den som är näringsidkare

att kunna medges skuldsanering, om det finns särskilda skäl med hänsyn till verksamhetens ringa omfattning och enkla beskaffenhet (prop. 1995/96:5 s. 163 ff.). För att skuldsanering skall beviljas fordras vidare att gäldenären är på obestånd och så skuldsatt att han inte kan antas ha förmåga att betala sina skulder inom överskådlig tid samt att förfarandet är skäligt med hänsyn till hans personliga och ekonomiska förhållanden. Vid skälighetsbedömningen skall särskilt beaktas hur gamla skulderna är och under vilka omständigheter de tillkommit. Dessutom skall fästas vikt vid vilka ansträngningar gäldenären har gjort för att fullgöra sina förpliktelser och att på egen hand nå en uppgörelse med sina borgenärer. Även gäldenärens sätt att medverka under handläggningen av ärendet om skuldsanering skall vägas in vid skälighetsbedömningen.

En skuldsanering omfattar som huvudregel alla fordringar på pengar som uppkommit före den dag då beslutet om att inleda skuldsanering meddelades. Undantag görs emellertid för vissa typer av fordringar, t.ex. fordringar på familjerättsliga underhåll, fordringar med förmånsrätt i fast egendom till den del panten förslår och fordringar som är tvistiga.

En ansökan om skuldsanering görs skriftligen hos kronofogdemyndigheten. Vad ansökan skall innehålla anges i 10 §. Gäldenären har i princip att lämna alla sådana uppgifter om hans egna och hans familjs personliga och ekonomiska förhållanden som kan vara av betydelse för frågan om skuldsanering skall inledas. Uppgifterna skall lämnas på heder och samvete och det fordras därför att gäldenären egenhändigt under-tecknar ansökningen. En ansökan som är bristfällig skall *avvisas* om gäldenären inte följer ett föreläggande om att avhjälpa bristen.

Kronofogdemyndigheten skall *avslå* en ansökan om det direkt av denna eller annan tillgänglig utredning framgår att gäldenären inte uppfyller villkoren för skuldsanering. Även sedan skuldsanering inletts kan förfarandet avbrytas och ansökningen avslås om det skulle framkomma att förutsättningar för skuldsanering saknas. Ett ytterligare skäl för avslag är att gäldenären inte inställer sig personligen till ett sammanträde eller att han i övrigt inte medverkar vid ärendets handläggning.

Kronofogdemyndigheten är skyldig att se till att ett ärende om skuldsanering blir så utrett som dess beskaffenhet kräver, och vid behov inhämta upplysningar om gäldenärens personliga och ekonomiska förhållanden från andra myndigheter. När erforderlig utredning finns skall gäldenären tillsammans med kronofogdemyndigheten upprätta ett förslag om skuldsanering.

Förslaget om skuldsanering skall i huvudsak innehålla uppgifter om vilka fordringar som skall omfattas av saneringen, vilken procent av fordringarnas belopp som skall kvarstå samt när och hur återstoden skall betalas. Betalningsplanen skall som huvudregel löpa under fem år.

Godtas förslaget av samtliga borgenärer skall kronofogdemyndigheten genom beslut fastställa skuldsaneringen om denna i övrigt uppfyller de förutsättningar som anges i lagen. Om däremot någon borgenär motsätter sig förslaget skall ärendet överlämnas till tingsrätten för prövning.

Även om någon borgenär motsatt sig att gäldenären helt eller delvis befrias från ansvar för betalningen av borgenärens fordran får tingsrätten besluta om skuldsanering.

Frågan om tvingande skuldsanering prövas av domstolen vid ett sammanträde. Till detta skall gäldenären och samtliga borgenärer kallas. Finner tingsrätten att gäldenären uppfyller förutsättningarna för skuldsanering får ansökan bifallas helt eller delvis. I annat fall skall ansökan avslås.

Om gäldenären skulle försättas i konkurs förfaller hans ansökan om skuldsanering. Ansöker gäldenären om förhandling om offentligt ackord skall skuldsaneringsförfarandet förklaras vilande. Fastställs ackordet förfaller ansökan om skuldsanering.

Genom skuldsanering befrias gäldenären från betalningsansvaret i förhållande inte bara till borgenären utan också till borgensmän och andra medgäldenärer. Även en borgenär som inte anmält sin fordran omfattas av beslutet. Däremot inverkar inte skuldsaneringen på det betalningsansvar som åvilar borgensmän och medgäldenärer gentemot borgenären.

Ett beslut om skuldsanering kan överklagas. Under vissa omständigheter kan beslutet även omprövas på begäran av borgenär eller gäldenären. Ett skäl för att skuldsaneringen på ansökan av en borgenär skall omprövas är att gäldenären inte följer den betalningsplan som fastställs. Ett annat är att gäldenärens ekonomiska förhållanden väsentligen förbättrats efter skuldsaneringen. På ansökan av en borgenär kan omprövning dessutom ske om gäldenären gjort sig skyldig till oredlighet mot borgenärer eller i hemlighet gynnat någon borgenär för att inverka på skuldsaneringsfrågans avgörande. Detsamma gäller om gäldenären i sin ansökan om skuldsanering eller annars under ärendets handläggning medvetet har lämnat oriktiga uppgifter till men för borgenären.

I ansökan om skuldsanering lämnar gäldenären sina uppgifter på heder och samvete, vilket innebär att straffbestämmelserna om osann respektive vårdslös försäkran enligt 15 kap. 10 § brottsbalken kan bli tillämpliga. Förtiger gäldenären en tillgång, uppger han en obefintlig skuld eller lämnar han eljest någon annan sådan oriktig uppgift kan dessutom straffbestämmelserna i 11 kap. om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer bli tillämpliga.

4 Oredlighet mot borgenärer

Utredningens förslag: Straffansvaret för den som avhänder sig eller förstör egendom till betydande värde skall inte bara gälla fall då gärningsmannen är eller kan befaras komma på obestånd. Kriminaliseringen utvidgas till att även gälla situationer då det saknas tillräckligt underlag för en sådan solvensbedömning och detta beror på att föreliggande bokföringsskyldighet åsidosatts vid tiden för avhändandet.

Straffansvaret för oriktiga uppgifter vid exekutiva förfaranden begränsas till att gälla vid konkurs. Ansvar i dessa fall utvidgas emellertid till att i princip avse den uppgiftsskyldighet som enligt konkurslagen åvilar konkursgäldenären.

Slutligen utsträcks straffansvaret för oredlighet mot borgenärer till att även omfatta fall då konkursgäldenären otillbörligen underlåter att medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande.

4.1 Allmänt

I straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer kriminaliseras flera helt skilda gärningstyper. Samtliga har emellertid det gemensamt att de innefattar ett illojalt handlande av gärningsmannen i förhållandet till hans borgenärer.

Straffansvaret omfattar inledningsvis det förfarandet att någon då han befinner sig i en obeståndssituation förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde. För att vara straffbar skall den förmögenhetsförsämrande åtgärden antingen företas när obestånd eller påtaglig fara härför föreligger eller också framkalla ett sådant tillstånd.

Straffansvaret omfattar vidare det förfarandet att en gäldenär lämnar oriktiga uppgifter om sina tillgångar eller skulder vid skuldsanering, konkurs eller förhandling om offentligt ackord och därigenom framställer sin ekonomiska ställning som sämre än den i verkligheten är samt det förfarandet att en gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar en riktig handling eller ett skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom tas i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer inrymmer också det förfarandet, att en gäldenär då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydande värde med uppsåt att egendomen skall undanhållas konkursen.

Slutligen straffbeläggs som oredlighet mot borgenärer det förfarandet att en konkursgäldenär undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång.

Som framgått omfattar kriminaliseringen flera sinsemellan skilda förfaranden. I huvudsak kan emellertid de straffbelagda gärningarna delas in i två olika kategorier. Till den första gruppen kan hänföras sådana förmögenhetsförsämrande åtgärder som med beaktande av gärningsmannens ekonomiska förhållanden framstår som oförsvarliga. Till den andra kategorin hör då främst sådana förfaranden som innefattar ett åsidosättande av en uppgiftsskyldighet som åvilar gärningsmannen med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden. Med en annan indelningsgrund som utgångspunkt kan de straffbara handlingarna emellertid även sorteras i sådana som förövas under konkurs och sådana som begås utom konkurs. Gemensamt för de straffbara gärningarna är dock att de anknyter till en obeståndssituation.

Utredningen har valt att låta den fortsatta framställningen bygga på den förstnämnda indelningsgrunden.

4.2 Förmögenhetsförsämrande åtgärder

4.2.1 Inledning

Straffansvaret för förmögenhetsförsämrande åtgärder är i huvudsak uppdelat på två olika brott. Brottet oredlighet mot borgenärer omfattar som framgått av det tidigare dels uppsåtliga förfaranden varigenom någon förstör eller genom gäva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde, dels förfaranden varigenom en konkursgäldenär uppsåtligt undandrar konkursförvaltningen tillgång genom att

vidta en åtgärd i strid mot det rådighetsförbud som han är underkastad i konkursen. Andra förmögenhetsförsämrande förfaranden är däremot - i den mån de är straffbara - att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer. Straffbarheten i sistnämnda fall avser den som fortsätter en rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lattsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligt eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Straffansvar för vårdslöshet mot borgenärer förutsätter att i vart fall påtaglig fara för obestånd föreligger och att gärningsmannen haft åtminstone skälig anledning anta att han befann sig i ett sådant ekonomiskt läge. Ansvar för oredlighet inträder däremot, som tidigare nämnts, även i de fall gärningsmannen genom sitt handlande framkallar en sådan obeståndssituation.

Frågan i vilken mån fortsatt förlustbringande drift av en rörelse bör vara straffbart och hur straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer i övrigt bör vara utformat återkommer utredningen till i nästa kapitel. I det sammanhanget tar utredningen också upp frågan hur straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer förhåller sig till de gärningar som kriminaliseras som vårdslöshet mot borgenärer och det därmed sammanhängande spörsmålet huruvida ett uppsåtligt avhändande som avser ett icke betydande värde är straffbart som vårdslöshet mot borgenärer.

I det följande behandlas således endast sådana förmögenhetsförsämrande åtgärder som faller under straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer.

4.2.2 Gällande rätt

För oredlighet mot borgenärer döms enligt 11 kap. 1 § *första stycket* den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde. Detsamma gäller den som genom ett sådant förfarande försätter sig på obestånd eller framkallar påtaglig fara för att han skall komma på obestånd.

Med obestånd avses i princip detsamma som enligt konkurslagen, nämligen att gäldenären inte rätteligen kan betala sina skulder och denna oförmåga inte är endast tillfällig. Obeståndsrekvisitet har behandlats mera utförligt i avsnitt 3.2.2. En fråga som dock inte tagits upp i det sammanhanget är i vilken utsträckning egendom som gäldenären har i utlandet skall beaktas vid obeståndsbedömningen. Till denna fråga återkommer utredningen i det följande.

Även om det inte kan visas att obestånd har förelegat, kan ansvar ändå följa, om faran för obestånd har varit påtaglig. Bedömningen av om sådan påtaglig fara har förelegat avser den sannolikhet med vilken ett obestånd kunde förutses med hänsyn till omständigheterna vid själva gärningen. Omständigheter som inträffat därefter skall således beaktas endast i den mån de kunde förutses vid gärningen (se prop. 1985/86:30 s. 41).

Enligt motiven till bestämmelsen fordras för att faran för obestånd skall anses påtaglig att gäldenärens aktuella ekonomiska situation i något hänseende framstått som särskilt brydsam. Allmänt negativa faktorer för en viss gäldenär, såsom vikande konjunktur inom en bransch, kreditrestriktioner eller förändringar i marknadsstrukturen, kan inte i sig tas till intäkt för att faran för obestånd varit påtaglig om inte några märkbara ekonomiska problem hunnit uppkomma för gäldenären. Att någon inlåtit sig på ett äventyrligt företag innebär inte heller i sig att det är påtaglig fara för obestånd. Härför krävs dessutom att den ekonomiska situationen framstår som prekär med hänsyn till exempelvis likviditet, sufficiens eller räntabilitet.

För att faran för obestånd skall anses vara påtaglig bör normalt också krävas att obeståndet kan väntas uppkomma i relativt nära anslutning till den åtgärd som är föremål för bedömning. I vissa fall kan det dock tänkas att faran för obestånd får anses påtaglig även om en förhållandevis lång tid förflyter innan en förutsebar skuld ger upphov till en akut betalningsoförmåga. Så kan exempelvis vara förhållandet beträffande sådana inkomstskatteskulder som blir föremål för indrivning först sedan taxering, debitering och restföring har skett. På samma sätt som man vid bedömningen skall beakta vad som kan förutses om gäldenärens framtida intäkter skall man också beakta de kostnader som kan förväntas uppkomma liksom den skattskyldighet som framtida intäkter kan medföra.

Även någon som inte befinner sig i ett läge av obestånd eller påtaglig fara därför kan genom att avhända sig egendom begå ett oredlighetsbrott, nämligen om själva avhändandet medför att han försätter sig i en sådan ekonomisk situation.

Det klandervärda är att någon som befinner sig i en obeståndssituation försämrar sin förmögenhetsställning genom att på visst sätt avhända sig egendom. Avhändandet skall ske genom förstörelse, gåva eller någon annan liknande åtgärd.

Med förstörande avses inte enbart aktiv skadegörelse. Ett förmögenhetsvärde kan gå förlorat även genom att egendom vanvårdas. Att någon underlåter att skörda sin gröda anges i förarbetena som ett exempel på när underlåtenhet att ta tillvara egendom kan vara straffbart. Under

straffbestämmelsen faller även åtgärder som är att jämställa med förstörelse såsom exempelvis att sälja en värdefull maskin som skrot.

För att ett avhändande genom gåva skall kunna medföra ansvar krävs normalt att det antingen upprättats en gåvohandling eller att gåvan överlämnats.

Även åtgärder som liknar gåvor omfattas av straffansvaret. Straffrättskommittén på sin tid föreslog att bestämmelsen skulle ha lydelsen "gåva eller åtgärd som till sin följd därmed lika är". Under remissbehandlingen framfördes emellertid den synpunkten att straffbarheten i stället borde bero på syftet med åtgärden, något som departementschefen godtog.

Som exempel på åtgärder som faller under straffbestämmelsen kan nämnas försäljning till omotiverat lågt pris, förvärv av tillgångar till överpris, olovlig vinstutdelning och ett villkorslöst avstående från en tillkommande rätt vid t.ex. likvidation, arvskifte och bodelning. För att en transaktion skall kunna betraktas som likställd med gåva i förevarande sammanhang fordras att den innefattar en minskning av gärningsmannens förmögenhet. Det är således inte tillräckligt för straffansvar att egendom görs svåråtkomlig för borgenärerna. Att förvärva utmätningsfri egendom utgör således inte någon straffbar handling. Om förvärvaren sätter in en förmånstagare och gentemot denne förbinder sig att låta förordnandet stå fast är förhållandet emellertid det motsatta. I ett sådant fall är rätts handlingen att jämställa med en gåva eftersom gäldenären frånhänder sig ett ekonomiskt värde.

För att vara straffbart skall avhändandet avse ett *betydande värde*. Brottbeskrivningen ändrades i detta avseende vid 1986 års revision av kapitlet. Tidigare angavs som en förutsättning för straffbarhet att åtgärden avsåg egendom av "betydenhet". Rekvisitet tolkades så, att bedömningen främst skulle avse det relativa värdet. Sådant som en rörelses omsättningsvolym och förmögenhetsmassa blev då särskilt viktigt. Avsikten med ändringen var att betona den betydelse som bör tillmätas det absoluta värdet av den förmögenhetsförsämring som åtgärden medfört. Någon bestämd beloppsgräns för vad som i sammanhanget skall betraktas som betydande ges inte i förarbetena. Även om det absoluta värdet naturligtvis är av stor betydelse kan sådant som åtgärdens karaktär, syfte och samband med gärningsmannens normala verksamhet påverka bedömningen, liksom det relativa värdet i förhållande till gärningsmannens ekonomiska situation och boets ställning. I motiven uttalas dock att en rimlig utgångspunkt bör vara att gränsen sätts vid tre fjärdedels basbelopp (f.n. 27 150 kr) när det gäller avhändanden i form av förstörelse eller gåvor som inte är sedvanliga och uppenbart saknar samband med gärningsmannens normala verksamhet (prop. 1985/86:30 s. 36 och 42).

För bedömningen om gärningen är straffbar saknar det betydelse om borgenärerna sedermera får full betalning för sina fordringar eller om en transaktion kan bringas att återgå med tillämpning av reglerna om återvinning i konkurs.

I subjektivt avseende krävs uppsåt omfattande samtliga objektiva rekvisit. I likhet med vad som annars gäller är eventuellt uppsåt tillräckligt. Har gärningsmannen inte haft uppsåt, kan i vissa fall ansvar för vårdslöshet mot borgenärer komma i fråga.

För oredlighet mot borgenärer döms vidare, enligt 11 kap. 1 § *tredje stycket*, en gäldenär som i konkurs undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång. Bestämmelsen torde ha tillkommit i syfte att utgöra en komplettering främst till bestämmelsen i andra stycket om förtigande av tillgång i bouppteckningen. Den senare bestämmelsen omfattar endast sådan egendom som tillhör konkursgäldenären då han uppger boet. Straffbestämmelsen i tredje stycket kriminaliserar emellertid illojala förfaranden av konkursgäldenären även med avseende på sådan egendom som tillfaller honom först efter det att han lämnat uppgifter om sina tillgångar och beedigt dessa (jfr NJA 1989 s. 570).

Förutom undanhållande av egendom omfattar straffbestämmelsen i tredje stycket undandragande av egendom dvs. sådana åtgärder som medför att en tillgång går förlorad för konkursboet, däribland sådana benefika avhändelser som avses i första stycket. Sker avhändandet under konkurs gäller emellertid inte någon begränsning med avseende på egendomens värde. Även gåvor av relativt obetydligt värde omfattas således i princip av straffansvaret.

4.2.3 Obestånd som straffbarhetsgrund

Inledning

För flera av borgenärsbrotten gäller att straffansvaret är knutet till en obeståndssituation. Att försämra sin förmögenhet genom att avhända sig egendom är sålunda straffbart endast under förutsättning att i vart fall en påtaglig fara för obestånd föreligger eller framkallas genom åtgärden.

Enligt direktiven är det en central fråga för utredningen att undersöka förutsättningarna för att ersätta det nuvarande obeståndsrekvisitet med ett mera lättillämpbart rekvisit. Behålls obeståndsbegreppet bör utgångspunkten emellertid vara att det även framdeles skall råda överensstämmelse mellan det straffrättsliga begreppet och det konkursrättsliga.

Tillämpningsproblem förknippade med nuvarande ordning

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen erhöll i april 1991 av regeringen ett uppdrag att undersöka vilka åtgärder som borde vidtas för att statsmakternas prioriteringar och riktlinjer i fråga om bekämpningen av den ekonomiska brottsligheten skulle kunna förverkligas. En av arbetsgruppen sammanställd rapport - Utredning angående vissa frågor om ekonomisk brottslighet - överlämnades i januari 1992 till regeringen. I rapporten föreslogs bl.a. att Riksåklagaren och Riksskatteverket borde överväga om en arbetsgrupp skulle ges i uppdrag att ta fram nya rutiner vid brottsutredningar i konkurs. På Riksåklagarens initiativ bildades en arbetsgrupp med representanter för bl.a. Riksåklagaren, Riksskatteverket, Kronofogdemyndigheterna, Tillsynsmyndigheterna i konkurs, polisväsendet, Konkursförvaltarekollegiernas Förening och Föreningen Auktoriserade Revisorer. Arbetsgruppen överlämnade i februari 1994 en promemoria med titeln RUBICON; (rutiner, brottmålsutredningar i konkurs).

I såväl rapporten från år 1992 (s. 27-29) som Rubicon-rapporten (s. 67 ff.) framhålls att de brottsbekämpande myndigheterna har stora svårigheter med obeståndsbegreppet. Det konstateras att det är svårt att med någon exakthet ange när en verksamhet som befunnit sig i ekonomiskt trångmål har kommit på obestånd. Ett genomgående drag för de fall där misstanke om borgenärsbrott uppkommer sägs vara brister i bokföringen och underlaget för denna. Inte sällan är enligt rapporterna bristerna så stora att det är mycket svårt att bilda sig en uppfattning om hur den ekonomiska ställningen har varit, och således även att få fram ens en ungefärlig tidpunkt för när företaget kom på obestånd. Eftersom obestånd är ett av de grundläggande rekvisiten vid brott mot borgenärer kan, enligt vad som sägs i rapporterna, straffrättsligt ansvar i åtskilliga fall inte utkrävas helt enkelt därför att bevissvårigheterna är alltför stora.

I de nämnda framställningarna synes inte ha beaktats att man såvitt gäller brottet oredlighet mot borgenärer numera bara behöver påvisa att en påtaglig fara för obestånd har förelegat. Klart är dock att detta bevis-tema är förenat med svårigheter av samma slag som dem som gäller i fråga om själva obeståndsbegreppet: det är en gradskillnad snarare än en artskillnad. Saknar man närmare utredning om gäldenärens ekonomiska ställning vid en viss tidpunkt, synes det ena bevis temat praktiskt taget vara lika svårt som det andra.

Förutom de problem som framhålls i de nämnda rapporterna och som sammanhänger med bevissvårigheterna erbjuder själva obeståndsrekvisitet svårigheter i tillämpningen. Utredningen tänker därvid inte bara på de svårigheter som är förknippade med obeståndsrekvisitet som ett teo-

retiskt konstruerat begrepp. Att det innebär stora vanskligheter att bedöma gäldenärens framtida betalningsförmåga är ett väl känt faktum. Men dessutom finns det ett annat spørsmål som inte belysts i samma utsträckning men som kan ha praktisk betydelse i vissa fall, nämligen huruvida det straffrättsliga obeståndsrekvisitet i praktiken tilläggs samma innebörd som det konkursrättsliga insolvensbegreppet. Problemställningen har aktualiserats i samband med spørsmålet huruvida tillgångar i utlandet skall beaktas vid bedömningen om obestånd föreligger och frågeställningen har diskuterats med anledning av rättsfallet SvJT 1976 rf s. 39. I litteraturen har problemet behandlats ur främst konkursrättslig synpunkt av professorn Michael Bogdan (SvJT 1981 s. 500 ff.). Även professorn Madeleine Leijonhufvud har tagit upp frågan till behandling i sitt arbete *Brotten mot borgenärer* (2:a uppl. s. 119 ff.).

Enligt Bogdan bör man vid prövningen av en gäldenärs insolvens som konkursgrund bortse från sådana tillgångar som gäldenären har i utlandet om det på goda grunder kan antas att gäldenären inte kommer att medverka till att dessa tillgångar används till att rätteligen betala hans skulder och det inte är rimligt att hänvisa den konkurssökande borgenären att anställa ett rättsligt förfarande i utlandet. Denna tolkning av insolvensbegreppet, som inte överensstämmer med ordalydelsen av konkurslagens obeståndsdefinition, bör enligt Bogdan kunna tillämpas vid obestånd som konkursgrund, som grund för återvinning och som civilrättsligt begrepp. När det gäller det straffrättsliga obeståndsbegreppet betonar Bogdan de rättssäkerhetskrav som därvid gör sig gällande och framhåller att man i dessa sammanhang inte utan vidare bör utvidga obeståndsrekvisitet utöver vad lagtextens ordalydelse som sådan tillåter.

Tidigare förslag till ändring

En möjlig lagteknisk lösning föreslogs i departementspromemorian *Gäldenärsbrott* En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar (Ds Ju 1983:17). Förslaget innebar att straffbarheten i stället för att repliera på obeståndsbegreppet knöts till insufficiensbegreppet. Enligt förslagets huvudregel skulle straffansvar kunna ådömas den som försämrar sin ekonomiska ställning i avsevärd mån då hans skulder uppenbart överstiger hans för utmätning åtkomliga tillgångar. Vidare straffbelades enligt förslaget förfaranden som är ägnade att leda till att skuld inte blir betalad i rätt tid. Till bestämmelserna var knuten en särskild regel om ansvarsfrihet för den som ändå har förmåga att betala sina skulder i rätt tid och även är villig att göra det.

Huvudregeln enligt förslaget, att straffansvar skulle följa på vissa ekonomiskt oförsvarliga gärningar som någon företar då han är insufficient kompletterades således med en utvidgande och en inskränkande bestämmelse. Den begränsande regeln tog i princip sikte på insufficienta personer som ändå inte kan anses vara på obestånd, medan den utvidgande avsåg personer som är sufficienta men på obestånd eller som genom sitt handlande framkallar obestånd eller fara därför.

Även om obeståndsbegreppet utmönstrades och ersattes av insufficiens som straffbarhetsgrund innebar förslaget således inte att straffansvaret gjordes helt oberoende av om betalningsförmåga förelåg hos gäldenären.

I promemorian anfördes som skäl för att införa insufficiensbegreppet att man därigenom skulle åstadkomma en begriplig och lätthanterlig straffbestämmelse som skulle täcka merparten av de gärningar som omfattades av den gällande kriminaliseringen.

En minoritet av remissinstanserna biträdde förslaget. Argumenten som anfördes till stöd för en ändring gick i huvudsak ut på att det skulle vara enklare rent tekniskt att göra en bedömning av hur gäldenärens skulder förhåller sig till hans tillgångar än att företa en obeståndsprövning. Ett införande av insufficiensbegreppet ansågs därför vara ägnat att underlätta brottsutredningarna och åklagarnas möjlighet att väcka åtal för straffvärda borgenärsbrott.

Några remissinstanser anslöt sig till förslaget men uttryckte samtidigt en tveksamhet huruvida det i realiteten skulle innebära någon påtaglig förenkling. I sammanhanget framhölls att konstruktionen med den föreslagna ansvarsfrihetsgrunden torde innebära att man hur som helst inte sällan skulle vara tvungen att göra en insolvensprövning.

Majoriteten av remissinstanserna ställde sig emellertid direkt avvisande till den föreslagna konstruktionen. Åtskilliga remissinstanser, däribland Riksåklagaren och flertalet övriga åklagare som yttrade sig, ifrågasatte starkt om en övergång från insolvens till insufficiens skulle innebära någon lättnad i utredningshänseende. Man pekade därvid bl.a. på att en insufficiensbedömning normalt måste grunda sig på föreliggande balansräkning och att sådan normalt upprättas endast en gång per år. Värderingen vid transaktionstidpunkten av exempelvis befintliga varulager eller utestående kundfordringar förutsågs kunna medföra stora problem liksom den omständigheten att tillförlitlig bokföring ofta saknas i de aktuella fallen. Det framhölls också att det ofta torde vara svårt att visa att gärningsmannen insett eller bort inse att han var insufficient eftersom insufficiensen inte kommer till uttryck på något mera påtagligt sätt såsom fallet är beträffande obestånd, vilket ger sig till känna genom betalningsanmärkningar eller andra lätt konstaterbara omständigheter.

När det gällde möjligheten att påvisa uppsåt eller oaktsamhet ansågs därför obeståndsrekvisitet vara att föredra.

Förslaget att anknyta straffbarheten enligt huvudregeln till insufficiens i stället för obestånd kritiserades även från andra utgångspunkter. Flera remissinstanser ställde sig avvisande till förslaget av det skälet att konstruktionen innebar att bestämmelsen formellt skulle komma att omfatta en rad fall som inte ansågs straffvärda. Den föreslagna ansvarsfrihetsregeln, som bl.a. avsågs vara en korrigering av huvudregelns vida straffansvar, avstyrktes också av flertalet remissinstanser. Regeln ansågs vara alltför oklar och otydlig för att kunna accepteras i en straffrättslig reglering. Den grundläggande konstruktionen kritiserades också med hänsyn till att straffbarheten kunde bli beroende av händelser som inträffade i tiden efter det förfarande som var föremål för bedömningen. En betydande del av remissinstanserna avvisade också förslaget att straffbelägga vissa förfaranden ägnade att leda till att en skuld inte blir betalad i rätt tid. Det föreslagna s.k. abstrakta farerekvisitet ansågs medföra betydande tillämpningssvårigheter.

Enligt departementschefen borde det avgörande för frågan huruvida en ändring var påkallad vara i vad mån obeståndsbegreppet till sin utformning var ett från utredningssynpunkt hanterligt begrepp och om det innebar en från straffvärdesynpunkt lämplig avgränsning av det straffbara området.

En väsentlig anledning till att obeståndsbegreppet vållat stora problem i praktiken angavs vara att obestånd inte är ett i sinnevärlden lätt konstaterbart faktum utan ett teoretiskt konstruerat begrepp som i princip förutsätter en total överblick över en persons eller ett företags ekonomiska förhållanden liksom också över hur dessa kommer att utvecklas i framtiden. Har man inte en sådan överblick är det inte möjligt att med säkerhet avgöra om obestånd är för handen i ett enskilt fall.

För att åstadkomma en reglering som på något mera påtagligt sätt skulle minska de tillämpningsproblem som förelåg torde enligt departementschefen en förutsättning vara att straffansvarets gränser i högre utsträckning knöts till faktorer som är enklare att utreda och fastställa än obestånd. Denna tanke låg också till grund för förslaget. Nackdelen med förslaget angavs emellertid vara dels att det många gånger torde vara förenat med lika stora problem att påvisa insufficiens som insolvens, dels att förmögenhetsförsämrande åtgärder inte behöver framstå som klandervärda även om personen eller företaget är insufficiens. I nu berört avseende kom förslaget i departementspromemorian därför inte att läggas till grund för någon lagändring.

Enligt huvudregeln i promemorian föreslogs som framgått en uttrycklig reglering, enligt vilken för utmätning oåtkomliga tillgångar skulle

beaktas vid obeståndsbedömningen endast i den mån gäldenären vid tidpunkten för gärningen var villig att använda dessa tillgångar till att betala sina fordringsägare. Förslaget togs emellertid inte upp till särskild behandling i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Ett annat i promemorian framlagt förslag ledde emellertid till att straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer ändrades på så sätt, att straffansvaret utvidgades till att omfatta fall då någon på visst sätt försämrar sin förmögenhetsställning när *påtaglig fara* för obestånd föreligger eller genom åtgärden framkallar sådan fara. Genom att frånga kravet på direkt orsakssamband mellan gäldenärens handlande och obestånd eller fara härför och i stället anknyta straffbarheten till ett handlande i en viss ekonomisk situation uppnådde man den lättnad i bevissituationen som efterstävats.

4.2.4 Överväganden och förslag

Bevisningen om obestånd

Straffansvaret för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer är avsett att motverka att en gäldenär åsidosätter sina borgenärs intressen genom att företa sådana förmögenhetsförsämrande åtgärder som framstår som ekonomiskt oförsvarliga med hänsyn till hans ekonomiska situation.

Att en viss kvalificering av gäldenärens ekonomiska ställning måste uppställas som straffbarhetsförutsättning torde vara ganska klart. Det kan naturligtvis inte komma i fråga att förbehållslöst kriminalisera gåvor och andra liknande transaktioner endast på den grunden att gäldenären blir försatt i konkurs viss tid efter åtgärden. Frågan är emellertid hur man kan avgränsa straffbarheten så att det förut angivna ändamålet på bästa sätt uppnås.

Efter strafflagsreformen år 1942 fordrades för straffbarhet att gäldenären genom den förmögenhetsförsämrande åtgärden skulle ha försatt sig på obestånd eller förvärrat sitt obestånd. Straffbarheten har därefter successivt utvidgats och numera gäller att förstörande av egendom och liknande benefika avhändelser är straffbelagda om åtgärden har företagits i ett läge då påtaglig fara förelåg för att gäldenären skulle komma på obestånd eller om genom åtgärden sådan fara framkallats. Att komma längre än vad som nu har skett genom att repliera på obeståndsbegreppet är enligt utredningens mening inte möjligt.

Mot bakgrund av den starka kritik som från olika håll restes mot förslaget i 1983 års promemoria synes det inte heller vara en framkomlig väg att på nytt föra fram tanken att övergå till en konstruktion som

bygger på ett insufficiensbegrepp. Som anfördes vid remissbehandlingen av promemorian är det också ganska klart att det många gånger torde vara förenat med lika stora problem att påvisa insufficiens som insolvens. I själva verket torde svårigheterna ofta snarast bli större. Åklagare och domstolar skulle riskera att belastas med svårigheter av samma slag som dem som i praktiken har visat sig föreligga när man t.ex. skall pröva om det finns skäl att upprätta kontrollbalansräkning, såsom frågor om hur lagret skall värderas, huruvida tillgångarnas värde skall uppskattas utifrån antagandet att driften fortsätter etc. I Rubicon-rapporten anges också att ett renodlat insufficiensbegrepp inte uppfattas som något reellt alternativ till obeståndsbegreppet.

Utredningen har för sin del svårt att se annat än att man även i fortsättningen bör använda obestånd och fara för obestånd som begrepp i oredlighetsparagrafen. Frågan uppkommer emellertid om inte dessa rekvisit lämpligen bör kompletteras.

En väsentlig anledning till att obeståndsrekvisitet vållat stora problem för de brottsbekämpande myndigheterna har angetts vara att de misstänkta ofta saknar bokföring eller att bokföringen är ytterst bristfällig. Det förhåller sig då inte sällan på det sättet att den misstänktes ekonomiska ställning vid tiden för åtgärden över huvud taget inte kan fastställas. Det kan finnas en grundad misstanke att han var eller kunde befaras komma på obestånd - normalt har han ju gått i konkurs när straffansvar aktualiseras - men till följd av bristerna i bokföringen kan detta inte styrkas på det sätt som krävs i ett brottmål. Den bevislättnad som man har velat åstadkomma genom att det är tillräckligt att fara för obestånd styrks kommer knappast åklagarsidan till godo - kan den misstänktes ekonomiska ställning över huvud taget inte klarläggas, gäller ofta att inte heller en sådan fara kan ledas i bevis.

I de flesta fall av detta slag torde visserligen ansvar för bokföringsbrott kunna ådömas. Det kan emellertid synas irrationellt att den som, kanske kort före sin konkurs, har exempelvis skänkt bort egendom av betydande värde till närstående person eller företag, undgår ansvar för oredlighet därför att han genom en straffbelagd försummelse har åstadkommit att tillräckligt underlag för bedömning av den ekonomiska ställningen saknas.

I sådana fall då en bokföringsskyldig gäldenär saknar den överblick över den ekonomiska ställningen som bokföringen är avsedd att medföra bör man enligt utredningens mening rent allmänt sett kunna kräva att han av hänsyn till borgenärerna avstår från att genom avhändande eller på annat sätt försämra sin ekonomiska ställning i mera avsevärd mån.

En möjlig lösning skulle mot denna bakgrund vara att man utvidgar straffansvaret för oredlighet mot borgenärer så att just de situationer som

visat sig leda till problem täcks in. För bokföringspliktiga gäldenärer skulle då kunna straffbeläggas förstörande av egendom samt gåvor och liknande åtgärder med egendom till betydande värde om bokföringen visar sig ha varit så bristfällig att man över huvud taget inte kan uttala sig om gäldenärens ekonomiska ställning vid tidpunkten för den gåva eller den åtgärd av annat slag som är i fråga.

Att en sådan komplettering skulle underlätta bevisningen i mål angående oredlighet mot borgenärer synes fullt klart. Åklagaren skulle inte längre behöva bevisa att gäldenären var på obestånd eller att påtaglig fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

En sådan kriminalisering kan dock knappast utformas helt undantagslös. Det kan ju tänkas förekomma fall då bokföringen, t.ex. för att möjliggöra skatteundandragande, har utformats så att rörelsens verkliga intäkter inte skall bli synliga; gäldenären vet dock att han utan risk för borgenärerna kan ge bort egendom till betydande värde. Detsamma kan tänkas gälla om bokföringen i en rörelse med god ekonomi har eftersatts av slarv eller okunnighet.

Utredningen har med tanke på bl.a. situationer av detta slag övervägt om inte undantag bör göras för sådana fall då åtgärden trots den bristande överblicken av ställningen framstår som försvarlig.

Utformas rekvisiten på ett sådant sätt skulle åklagaren emellertid i vanlig ordning ha bevisbördan för att åtgärden inte var försvarlig. Visserligen torde man kunna hävda - i överensstämmelse med vad HD uttalat i ett annat sammanhang - att en invändning från den tilltalade som undandrar sig varje möjlighet till kontroll bör kunna lämnas utan avseende. Men även om straffbestämmelsen således skulle ge uttryck för en viss presumtion för att åtgärden inte utan vidare skall anses som försvarlig, är det enligt utredningens mening tveksamt om en ändring enligt denna linje i någon nämnvärd grad skulle komma att underlätta föreliggande bevisvärigheter.

Enligt utredningens mening skulle en lämplig lösning vara att det vid gåvor, förstörande av egendom och liknande åtgärder uppställs en alternativ straffbarhetsförutsättning av det innehållet att bokföringen har åsidosatts på sådant sätt att *tillräckligt underlag saknas* för en bedömning av om den tilltalade var på obestånd eller ej vid tidpunkten för den förmögenhetsförsämrande åtgärden. Straffansvar skulle då förutsätta inte bara att tillräckligt underlag för en sådan bedömning saknades för den tilltalade när han vidtog åtgärden utan också att domstolen saknar sådant underlag vid tidpunkten för domen. Om det genom utredning som den tilltalade själv förebringar eller som blir tillgänglig på annat sätt finns underlag för att konstatera att han inte var på obestånd skulle han alltså gå fri, oberoende av att han inte hade sin bokföring ordnad vid tidpunk-

ten för åtgärden och att han vid tillfället saknade överblick över sin ekonomiska ställning.

En sådan lösning skulle likna utformningen av häleribrottet enligt 9 kap. 6 § andra stycket brottsbalken. Enligt detta straffbud är det under vissa förhållanden straffbart som häleri att ta befattning med egendom som skäligen kan antas vara frånhänd annan genom brott. Egendomen skall skäligen kunna antas vara frånhänd annan genom brott inte bara vid tidpunkten för åtgärden utan också när domen meddelas. Om det blir utrett att något s.k. förbrott inte begåtts brister förutsättningarna för ett sådant antagande, och den tilltalade kan då inte dömas till ansvar enligt detta lagrum även om han hade skälig anledning till detta antagande vid tiden för sin befattning.

Med en sådan konstruktion skulle föreliggande bevisproblem till stor del komma att undanröjas utan att kriminaliseringen för den skull blir alltför långtgående. Det rör sig ju om specifika åtgärder som av hänsyn till borgenärerna bör förutsätta att gäldenären har överblick över sin ekonomi. Men om den tilltalade döms enligt den nu förordade regeln får man vid straffmätningen hålla i minnet att han döms för att han brustit i detta avseende och att det alltså inte är utrett att han var eller kunde befaras komma på obestånd.

Obeståndsbegreppet och gäldenärens betalningsvilja

Förutom det nyss behandlade problemet, som sammanhänger med bevisningen om obestånd, framhålls ofta att själva obeståndsbedömningen erbjuder stora svårigheter i tillämpningen. Redan det förhållandet att bedömningen bygger på en prognos om gäldenärens framtida betalningsförmåga utgör naturligtvis i sig en osäkerhetsfaktor. Till detta kommer att obestånd är ett både komplext och svårbedömt rättsfaktum.

Om man inte vill överge obeståndsbegreppet synes det emellertid inte möjligt att undanröja de antydda svårigheterna i vidare mån än som redan skett genom de lagändringar som innebär att även fara för obestånd kan beaktas vid den straffrättsliga bedömningen. Och enligt utredningens mening bör - vid sidan av den utvidgning av kriminaliseringen som föreslagits i föregående avsnitt - anknytningen till obeståndsbegreppet behållas. Som framgått av det tidigare anförda har utredningen nämligen inte kunnat finna någon bättre lösning när det gäller valet av kvalificeringsgrund för straffbarheten än att behålla nu rådande anknytning till ett obeståndsrekvisit.

De nu nämnda svårigheterna bör inte heller överdrivas; trots allt utgör ju en icke tillfällig betalningsoförmåga ett ekonomiskt tillstånd som ofta

tar sig uttryck på ett mera påtagligt och konkret sätt. Och i viss utsträckning gäller ju vid den straffrättsliga bedömningen att man har facit, eftersom gäldenären som regel har försatts i konkurs.

Utredningen vill emellertid ta upp ett annat problem som inte uppmärksamrats i lika stor utsträckning men som praktiskt sett i vissa fall kan vara nog så svårhanterligt, nämligen spørgsmålet huruvida gäldenärens betalningsovilja kan tilläggas betydelse vid obeståndsbedömningen. Något bör därvid först sägas om hur motsvarande problem har ansetts böra lösas vid obestånd som konkursgrund.

Det antydda problemet uppstår när man har att bedöma de fall då gäldenären har betalningsförmåga men saknar betalningsvilja. I normala fall torde för dessa situationer konkurs inte vara den lämpligaste lösningen. Borgenären bör i stället hänvisas till att söka betalning genom specialexekution. Det finns emellertid situationer då gäldenärens tillgångar inte kan nås av utmätningsmyndigheterna. Gäldenären kan exempelvis ha placerat sina tillgångar i utlandet eller gömt undan dem på ett eller annat sätt.

De svårigheter som här möter är särskilt framträdande när gäldenären har tillgångar i utlandet. Även om gäldenären sanningsenligt uppger att han äger tillgångar i utlandet och även talar om dessas beskaffenhet och var de finns, är det inte säkert att tillgångarna kan göras till föremål för svensk utmätning. Någon skyldighet för gäldenären att aktivt medverka till att hans tillgångar ställs till borgenärernas förfogande föreligger nämligen inte. Därmed är dock inte sagt att tillgångarna skulle vara oåtkomliga för borgenärerna; dessa kan ju i det främmande landet utverka en exekutionstitel och sedan söka verkställighet där. I vissa fall är det också möjligt att få en svensk exekutionstitel verkställd i ett främmande land (se t.ex. lagen 1992:794 med anledning av Sveriges tillträde till Luganokonventionen och prop. 1991/92:128). En process i utlandet är dock ofta förknippad med både höga kostnader och tidsutdräkt och dessutom är denna väg inte alltid framkomlig. Och även om möjligheten skulle stå till buds när man därigenom inte konkursinstitutets huvudsyfte, nämligen att sörja för en ordnad avveckling och hindra kapplöpning mellan borgenärerna.

Det är mot den nu beskrivna bakgrunden som det i doktrinen har hävdats att man vid prövningen av gäldenärens insolvens som konkursgrund inte bör beakta gäldenärens utländska tillgångar i de fall då gäldenären är eller på goda grunder kan antas bli ovillig att medverka till att dessa tillgångar används till att rätteligen betala hans skulder och den konkurssökande borgenären rimligtvis inte kan hänvisas till rättsligt förfarande i utlandet (se Bogdan i SvJT 1981 s. 500 ff.).

Denna extensiva tolkning av obeståndsbegreppet synes både rimlig och ändamålsenlig vid tillämpningen av konkurslagstiftningen, och den torde också vara godtagen i praxis. I de fall där gäldenärens utländska tillgångar är oåtkomliga för i vart fall vissa borgenärsgupper framstår det mestadels som befogat att man genom ett svenskt konkursbeslut kan möjliggöra en med svensk rättsuppfattning överensstämmande fördelning av i allt fall de tillgångar som gäldenären har i Sverige. Genom en konkurs öppnas även möjligheten att genom återvinning göra andra tillgångar än sådana som kan bli föremål för specialexekution tillgängliga för konkursförvaltningen och därmed för borgenärskollektivet.

Även när det gäller obestånd som straffbarhetsgrund finns det skäl som talar för en motsvarande tillämpning. Om en gäldenär försämrar sin förmögenhetsställning genom att exempelvis avhända sig egendom till betydande värde och han därigenom förringar borgenärernas möjlighet att erhålla betalning kan man tycka att straffvärdet är detsamma oberoende av om borgenärernas rätt äventyrats därför att gäldenären saknar betalningsförmåga eller om anledningen är att han saknar betalningsvilja.

Den nu förespråkade tolkningen av insolvensbegreppet överensstämmer emellertid inte med ordalydelsen av konkurslagens obeståndsdefinition, vilken anger betydelsen som betalningsoförmåga och inte som betalningsovilja. Det är därför tänkbart att en sådan extensiv tolkning av obeståndsrekvisitet inom straffrätten i rättstillämpningen skulle anses strida mot legalitetsprincipen. En sådan fri tolkning av obeståndsbegreppet som straffbarhetsgrund har inte heller förespråkats i doktrinen.

Mot den nu angivna bakgrunden är det svårt att hävda att det numera skulle vara en given utgångspunkt att det straffrättsliga obeståndsbegreppet har samma innebörd som det konkursrättsliga insolvensbegreppet.

En möjlig lösning för att uppnå en bättre överensstämmelse mellan å ena sidan obeståndsbegreppet som det tillämpas inom konkursrätten och å andra sidan obeståndsrekvisitet som straffbarhetsförutsättning skulle naturligtvis vara att i 11 kap. brottsbalken uttryckligen ange vad som i det sammanhanget skall förstås med obestånd. I den promemoria som låg till grund för ändringarna år 1986 (Ds Ju 1983:17) föreslogs en sådan uttrycklig reglering, enligt vilken för utmätning oåtkomliga tillgångar skulle beaktas endast i den mån gäldenären vid tidpunkten för gärningen var villig att använda dessa för att betala sina fordringsägare. Förslaget togs emellertid inte upp till behandling i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Det nämnda förslaget byggde på ett insufficiensbegrepp i stället för ett insolvenskriterium, men en komplettering av bestämmelserna efter dessa linjer skulle ju vara tänkbar även om man behåller obeståndsbegreppet. En sådan lösning har emellertid den principiella nackdelen att

obeståndsbegreppet som straffbarhetsgrund enligt sin ordalydelse inte skulle överensstämma med den definition som ges i konkurslagen.

Från de angivna synpunkterna är det att föredra att konkurslagen ändras så att en bättre överensstämmelse uppnås med den praktiska tillämpningen. Att överväga en ändring av konkurslagens obeståndsbegrepp ligger emellertid utanför utredningens uppdrag. Ett sådant förslag måste med nödvändighet bli föremål för en analys från ett betydligt vidare perspektiv än det straffrättsliga. En översyn av konkurslagens regler är också att förvänta inom kort i samband med att Sverige ratificerar den inom EU utarbetade konkurskonventionen.

Den beskrivna problematiken synes emellertid kunna mötas från en annan infallsvinkel, nämligen kriminaliseringen av undandragande och undanhållande av tillgångar i konkurs. Reglerna härom i 11 kap 1 § tredje stycket har varit föremål för Högsta domstolens prövning i NJA 1991 s. 491. Den tilltalade Rolf H gjorde två skilda invändningar mot åtalet för oredlighet mot borgenärer. För det första att den omtvistade tillgången inte ingick i konkursboet, eftersom han och inte konkursförvaltningen hade rådighet över pengarna som fanns på ett konto i England, för det andra att han i vart fall inte undandragit konkursförvaltningen medlen eftersom han inte aktivt hindrat konkursförvaltningen att överföra dessa till konkursboet. HD anförde i sina domskäl följande.

Oavsett vilka möjligheter en konkursförvaltning har att med exekutiva medel skaffa sig rådighet över tillgångar som en konkursgäldenär med hemvist i Sverige har utomlands, måste tillgångarna anses ingå i konkursen (jfr NJA 1956 s. 1). Vid prövningen av åtalet mot Rolf H har HD alltså att utgå från att hans konkurs har omfattat det belopp som avses med åtalet.

Vad som enligt åtalet lagts Rolf H till last är inte att han aktivt har skaffat undan beloppet utan att han underlåtit att medverka till att det ställts till konkursförvaltningens förfogande.

För att en underlåtenhet skall vara straffbar krävs enligt allmänna straffrättsliga principer att det har förelegat en särskild skyldighet att vara aktivt verksam.

Konkurslagstiftningen föreskriver ingen skyldighet för konkursgäldenären att medverka till att hans tillgångar i utlandet ställs till konkursförvaltningens förfogande. Inte heller kan en skyldighet av detta slag, i brist på uttryckligt lagstöd härom, intolkas i straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenärer i 11 kap 1 § 3 st BrB (jfr Jareborg, Brotten II, 1986, s 178 och Löfmarck, Brotten mot borgenärer, 1986, s 185). Det kan visserligen tänkas att konkursgäldenären i mycket speciella fall, då han själv bidragit till den uppkomna situationen, måste anses skyldig att vid straffansvar se till att tillgångarna förs över till konkursförvaltningen. Något sådant speciellt fall är det emellertid inte fråga om i detta mål.

Att Rolf H i rättegången i England - i enlighet med sin inställning att han inte varit skyldig att överföra det ifrågavarande beloppet till konkursförvaltningen i Sverige - bestritt konkursboets talan om bättre rätt till detta belopp kan inte heller grunda straffansvar. Med hänsyn till det anförda kan åtalet inte vinna bifall.

Enligt Högsta domstolens avgörande skulle det således finnas ett visst om än mycket snävt utrymme för att straffa en konkursgäldenär som underlåter att medverka till att egendom ställs till konkursförvaltningens förfogande, nämligen i de fall han själv bidragit till den uppkomna situationen.

I doktrinen har det emellertid ifrågasatts om inte HD genom att lämna den öppning som man anvisat i domskälen trätt legalitetsprincipen för när (se Madeleine Löfmarck i *Juridisk Tidskrift* vid Stockholms universitet 1991-92 s. 494). Ett straffansvar för passivitet beträffande utländska tillgångar är enligt författarens mening dock motiverat. En underlåtenhet av en konkursgäldenär, vars aktiva medverkan krävs för att ge konkursförvaltningen tillgång till egendom, kan vara lika förödande för borgenärerna som ett aktivt undandragande. Om ett sådant handlande anses böra kunna framtvingas vid straffhot bör enligt författarens mening dock lagtexten ändras så att detta klart framgår.

Om straffansvaret för oredlighet mot borgenärer utsträcks så att kriminaliseringen omfattar all underlåtenhet att i konkurs medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande skulle i princip det eftersträfvade syftet, att genom straffhot förmå en betalningsovillig gäldenär att ställa sina tillgångar till borgenärernas förfogande, uppnås utan att obeståndsbegreppet i straffbestämmelserna om borgenärsbrotten behöver ges en från konkurslagen avvikande definition. Enligt utredningens mening bör denna lösning för närvarande vara tillräcklig i avvaktan på att eventuellt konkurslagens obeståndsbegrepp utvidgas.

Helt undantagslöst kan straffansvaret dock inte utformas. Det kan ju tänkas förekomma fall då det skulle vara illojalt mot borgenärerna i det främmande landet, om gäldenären medverkar till att medel som finns där ställs till den svenska konkursförvaltningens förfogande eller när en medverkan av detta slag skulle vara förenad med sådana svårigheter att det inte skäligen kan begäras av gäldenären. Det måste också huvudsakligen vara en fråga för konventionsreglering i vilken mån konkursförvaltningen i ett land kan få förfoganderätt över tillgångar i ett annat land. Uppenbara komplikationer skulle i annat fall inträda om någon hotas av konkurs i flera länder samtidigt. Det kan också förekomma fall då gäldenären om han medverkar gör sig skyldig till straffbar gärning i det land där tillgångarna finns. Med hänsyn till bl.a. sådana situationer bör straffansvaret begränsas till sådana fall då konkursgäldenärens underlåtenhet att medverka får anses otillbörlig. En sådan regel bör inte

uttryckligen begränsas till att gälla tillgångar i utlandet, eftersom det någon gång kan tänkas att regeln får aktualitet även med avseende på interna förhållanden.

Utredningen har övervägt om inte straffansvaret enligt 1 § tredje stycket första meningen skulle kunna utgå om kriminaliseringen för underlåten medverkan utsträcks enligt utredningens förslag. Att då konkurs är förestående ur riket bortföra tillgång av betydande värde med uppsåt att hålla den undan konkursen är emellertid enligt nuvarande bestämmelser straffbelagt redan på försöksstadiet. Enligt utredningens mening synes det bl.a. av detta skäl befogat att behålla denna avgränsning av kriminaliseringen.

4.3 Oriktiga uppgifter vid exekutiva förfaranden

4.3.1 Gällande rätt

Som oredlighet mot borgenärer straffbeläggs i 11 kap 1 § *andra stycket* oriktiga uppgifter i samband med exekutiva förfaranden.

Gärningen enligt *första punkten* beskrivs så att en gäldenär vid skuldsanering enligt skuldsaneringslagen (1994:334), konkurs eller förhandling om offentligt ackord uppsåtligen förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift.

Brottsbeskrivningen tar sikte på sådana fall då gäldenären framställer sin ekonomiska ställning som sämre än den i verkligheten är. Genom uttrycket "annan sådan oriktig uppgift" omfattar straffansvaret även det förfarandet att gäldenären med skenavtal eller eljest med en oriktig handling försöker styrka en tidigare lämnad oriktig uppgift, liksom de fallen att gäldenären uppger en fordran till för lågt belopp eller en skuld till för högt belopp. Till de straffbara handlingarna hör också enligt motivuttalandena att lämna oriktiga uppgifter beträffande omständigheter som grundar panträtt eller förmånsrätt. Att en gäldenär ger sken av att hans ekonomi är bättre än den i verkligheten är genom att t.ex. oriktigt uppge en tillgång faller däremot utanför det straffbara området.

För straffansvar fordras inte att den oriktiga uppgiften inverkat på resultatet av förrättningen. En förutsättning är dock att rättelse inte vidtagits innan uppgiften beedigas. Denna ansvarsfrihetsgrund har införts för att gäldenären inte av straffhotet skall avhållas från att beriktiga en av honom tidigare lämnad oriktig uppgift eller att medge en oriktighet som påpekats av någon annan.

Med beedigande av bouppteckningen har jämförts att uppgiften eljest läggs till grund för förfarandet. Uppgifter som lämnas vid skuldsanering faller på så sätt under straffbestämmelsen trots att uppgifterna inte blir

föremål för edgång. En konkursgäldenär kan inte heller undgå straffansvar genom att vägra att avlägga bouppteckningsed.

I normalfallet utgör det således en brottsförutsättning att gäldenären lämnat en oriktig uppgift under ed. Denna omständighet utgör emellertid samtidigt en presumtion för att oredlighetsbrottet skall kvalificeras som grovt enligt 3 §. Bedöms brottet som grovt skall inte därjämte ådömas ansvar för mened enligt 15 kap. brottsbalken. Om gäldenären på det sätt som anges i 15 kap. 14 § återkallar meneden innan avsevärd olägenhet har uppkommit torde brottet däremot sällan vara att bedöma som allvarligare än brott av normalgraden.

I *andra punkten* anges straffansvaret för den gäldenär som i samband med *annan exekutiv förrättning* åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättning tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet. Straffbestämmelsen omfattar i denna del varje offentlig förrättning som avser att tillföra borgenär betalning eller säkerhet såsom t.ex. utmätning, införsel och exekutiv försäljning. Utanför bestämmelsen faller däremot förrättning som avser att återställa en sak till dess rätte ägare eller som gäller avhysning.

Genom straffbestämmelsen om oredlighet mot borgenär ges således sanktion åt vissa av de regler om uppgiftsskyldighet som förekommer i de särskilda lagarna om general- och specialexekution. Straffansvaret för oriktiga uppgifter under sanningsplikt är emellertid inte kongruent vid de olika formerna av exekution.

4.3.2 Överväganden och förslag

Vilka exekutiva förfaranden bör omfattas av straffansvaret?

Straffbestämmelsen om oriktigt uppgiftslämnande under konkurs kompletterar straffansvaret i övrigt när det gäller brotten mot borgenärer och bestämmelsen om oredlighet bör naturligtvis även framdeles på något sätt sanktionera reglerna om uppgiftsskyldighet under konkurs. Hur detta straffansvar lämpligen bör vara utformat återkommer utredningen till i det följande.

När det gäller oriktigt uppgiftslämnande under skuldsanering och förhandling om offentligt ackord är det enligt utredningens mening emellertid inte lika självklart att straffansvaret för oredlighet bör behållas.

Straffbestämmelserna om oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer utvidgades till att även omfatta oriktigt uppgiftslämnande under *skuldsanering* i samband med att skuldsaneringslagen infördes den 1 juli 1994. Hur straffbestämmelserna bör tillämpas i de aktuella fallen kom

emellertid inte att behandlas närmare under beredningsarbetet med den nya lagen. Således berördes exempelvis inte frågan när ett oredlighetsbrott vid skuldsanering skall anses fullbordat och inte heller spörsmålet under vilka förutsättningar ett sådant brott är att bedöma som grovt.

I sitt betänkande Skuldsaneringslagen (SOU 1990:74 s. 329) föreslog Insolvensutredningen en bestämmelse som innebar att ett beslut om skuldsanering skulle kunna omprövas bl.a. om gäldenären gjort sig skyldig till oredlighet mot borgenärer. I följd därav ansåg utredningen det nödvändigt att utvidga straffbestämmelsen i 11 kap. 1 § andra stycket till att även omfatta oriktiga uppgifter vid skuldsanering. Såvitt gällde möjligheten till frivillig rättelse uttalade utredningen, att gäldenärens uppgifter i ansökningsen läggs till grund för förfarandet redan i samband med att rätten prövar om skuldsanering skall inledas eller inte. Som skuldsaneringslagen slutligen kom att utformas omfattar emellertid förfarandet även frivillig sanering och ärendet inleds hos kronofogdemyndigheten.

Som utredningen ser det är det inte helt givet när en uppgift vid skuldsanering bör anses ha "lagts till grund för förfarandet" i den mening som avses i straffbestämmelsen om oredlighet. Enligt vad utredningen känner till har frågan ännu inte ställts på sin spets i rätts-tillämpningen. Om domstolarna skulle komma att anlägga samma synsätt som Insolvensutredningen och ett oredlighetsbrott i princip kommer att anses fullbordat så snart en ansökan med oriktig uppgift inkommit till myndigheten och uppgiften lagts till grund för en prövning av om skuldsanering skall inledas, blir enligt utredningens mening straffansvaret alltför långtgående. Det torde nämligen snarare vara regel än undantag att gäldenären under förfarandets gång ändrar sina i ansökan lämnade uppgifter. Själva förfarandet bygger också på att förutsättningarna för skuldsanering skall utredas under ärendets handläggning; ett skäl för kronofogdemyndigheten att avslå en ansökan är nämligen att det under förfarandets gång framkommer att förutsättningar för skuldsanering saknas. I sammanhanget bör man också hålla i minnet att det för straffansvar inte fordras att den oriktiga uppgiften haft någon betydelse för resultatet av saneringen.

I ansökan om skuldsanering lämnar gäldenären sina uppgifter på heder och samvete, vilket innebär att straffbestämmelserna om osann respektive vårdslös försäkran i 15 kap. 10 § brottsbalken kan bli tillämpliga vid sidan om straffansvaret för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer. Straffbestämmelserna i 15 respektive 11 kap. har delvis olika s.k. skyddsobjekt och det straffbara områdena överensstämmer inte fullt ut. Hur frågan om brottskonkurrens bör avgöras berördes emellertid inte i motiven till skuldsaneringslagen.

I det, enligt vad utredningen känner till, hittills enda avgjorda målet om oredlighet mot borgenärer i samband med skuldsanering ansåg visserligen tingsrätten att det förelåg s.k. lagkonkurrens mellan osann

försäkran och oredlighet mot borgenärer (Västerås tingsrätts dom 1995-08-22, DB 580). Åtalet avsåg en gäldenär som i sin ansökan om skuldsanering dels förtigit en månatlig inkomst om 10 000 kr, dels oriktigt uppgivit skulder om i runda tal 550 000 kr. Tingsrätten fann att gärningen var att bedöma som oredlighet av normalgraden och anförde i domskälen att straffvärdet var "tämmligen högt" men inte så högt att det oundgängligen påkallade en frihetsberövande påföljd och att brottet inte var av "så allvarlig karaktär" att det borde hänföras till kategorin av s.k. artbrott. I det aktuella fallet förordnade tingsrätten att en tidigare ådömd skyddstillsyn skulle omfatta även den aktuella brottsligheten. För att "inskräpa allvaret i brottsligheten" ådömdes den tilltalade vid sidan härav ett bötesstraff om 100 dagsböter.

Tingsrättens dom kom emellertid inte att prövas i högre instans och det får fortfarande anses vara en öppen fråga hur spörsmålet om konkurrens bör bedömas. I konsekvens med vad som gäller i motsvarande fall vid konkurs är det tänkbart att man kommer fram till att ett uppsåtligt oredlighetsbrott som huvudregel bedöms som grovt, om uppgiften lämnats på heder och samvete, låt vara att straffvärdet för osann försäkran är lägre än det för mened om man ser till de olika brottsens straffskalor. Därmed skulle en oriktig uppgift i en ansökan om skuldsanering komma att bestraffas med minst sex månaders fängelse, vilket är straffminimum för grovt brott. Det synes tvivelaktigt i vad mån dessa konsekvenser tagits i beaktande vid utvidgningen av oredlighetsbestämmelsen.

Enligt utredningens mening får straffansvaret för osann respektive vårdslös försäkran anses utgöra en tillräcklig straffsanktion för oriktiga uppgifter i samband med skuldsanering och straffansvaret för oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer bör därför inte behållas för dessa fall.

Man kan naturligtvis tycka att det finns särskild anledning att skydda borgenärerna vid skuldsanering eftersom gäldenären efter ett sådant förfarande - till skillnad från vad som gäller efter en personlig konkurs - blir befriad från betalningsansvaret för de skulder som omfattas av skuldsaneringen. Om skuldsaneringen grundas på felaktiga förutsättningar finns emellertid en möjlighet för den borgenär som lidit men därav att under vissa förhållanden få förfarandet omprövat. Bestämmelsen om när omprövning kan ske fick i förhållande till Insolvensutredningens förslag en något modifierad utformning i det slutliga lagförslaget. En särskild grund för omprövning infördes för de fall gäldenären medvetet lämnat en oriktig uppgift till men för någon borgenär. Denna bestämmelse bör naturligtvis behållas. Att gäldenären kan ådömas ansvar för oredlighet utgör således inte en förutsättning för att omprövning skall kunna ske.

Straffansvaret för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer omfattar även oriktigt uppgiftslämnande vid *förhandling om offentligt ackord*. Förutsättningarna kommer emellertid i viss mån att förändras i samband med att lagen om företagsrekonstruktion träder i kraft och ackordslagen upphävs som särskild lag. Bestämmelserna om offentligt ackord kommer visserligen, i huvudsak oförändrade, att överföras till den nya lagen. I fortsättningen kommer emellertid offentligt ackord att vara en integrerad del i rekonstruktionsförfarandet och således endast tillgängligt för den gäldenär som i övrigt uppfyller kraven för företagsrekonstruktion. Eftersom illikviditet och inte insolvens är utgångspunkten för företagsrekonstruktion kommer obestånd inte längre att vara en förutsättning för offentligt ackord. Vidare kommer, till skillnad från vad som gäller i dag, edgång inte längre att vara obligatorisk vid offentligt ackord utan gäldenären blir endast skyldig att avlägga bouppteckningsed på begäran av en borgenär. Skälet för att slopa den obligatoriska edgångsskyldigheten angavs i motiven vara att rekonstruktionsförfarandet ger flera garantier mot missbruk från gäldenärens sida. Det framhölls att ansökan skall granskas av rätten, att gäldenärens situation kommer att nagelfaras av borgenärerna vid det sammanträde som följer efter beslutet om företagsrekonstruktion och att rekonstruktören särskilt har till uppgift att utreda gäldenärens ekonomiska förhållanden (prop. 1995/96:5 s. 117).

I sammanhanget bör nämnas att Insolvensutredningen i sitt slutbetänkande, Lag om företagsrekonstruktion (SOU 1992:113), föreslog en motsvarande utvidgning av straffansvaret för oriktigt uppgiftslämnande under rekonstruktionsförfarandet som utredningen föreslagit beträffande skuldsaneringsförfarandet (bet. s. 457). Förslaget fanns med i remissen till Lagrådet men togs inte upp i propositionen till riksdagen. Skälet härför angavs vara att den föreslagna ändringen inte skulle innebära någon utvidgning av det straffbara området med hänsyn till de svårigheter som föreligger när det gäller att fastställa någon viss tidpunkt för ett brotts fullbordan (prop. 1995/96:5 s. 52).

Företagsrekonstruktion, med eller utan ackord, bygger på en frivillig medverkan från gäldenären och förutsätter i princip att denne har borgenärernas odelade förtroende; syftet med förfarandet är ju att företaget under mera livskraftiga former skall kunna leva vidare efter rekonstruktionen. Skulle det framkomma att gäldenären åsidosatt sin upplysningskyldighet eller att han på annat sätt förfarit illojalt mot borgenärerna utgör detta skäl för rätten att besluta om rekonstruktionens upphörande. Som framhölls i lagmotiven ger förfarandet flera garantier mot missbruk från gäldenärens sida.

Förfarandet vid företagsrekonstruktion är, i likhet med skuldsaneringsförfarandet, uppbyggt på ett sådant sätt att reglerna om uppgiftsskyldighet och sanningsplikt inte lämpligen bör straffsanktioneras. Som regeringen redan konstaterat skulle det innebära svårigheter att avgöra

när under förfarandet gäldenären har åsidosatt sin skyldighet och ett brott således är att anse som fullbordat. Straffansvaret för oredlighet mot borgenärer bör således inte utvidgas till att omfatta förfarandet vid företagsrekonstruktion.

Enligt utredningens mening bör straffansvaret inte heller behållas såvitt gäller oriktigt uppgiftslämnande vid förhandling om offentligt ackord. I de fall gäldenären på begäran av en borgenär avlägger boupp-teckningsed får straffansvaret för mened och ovarsam utsaga anses utgöra en tillräcklig kriminalisering.

Det kan i sammanhanget vara värt att nämna att antalet förhandlingar om offentligt ackord uppgick till 68 under år 1993, vilket kan jämföras med antalet konkurser som under samma tid var 18 731. Även om det som regeringen anför kan tänkas att antalet offentliga ackord kommer att öka till följd av att det inte längre förutsätts att gäldenären har konstaterats vara på obestånd torde det årliga antalet bli i det närmaste försumbart.

Att gäldenären i sin ansökan om företagsrekonstruktion eller annars under ärendets handläggning medvetet har lämnat oriktiga uppgifter till men för borgenärerna bör emellertid på motsvarande sätt som vid skuldsanering utgöra skäl för att förverka ett offentligt ackord. En bestämmelse härom bör införas i lagen om företagsrekonstruktion.

Straffansvaret för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer omfattar även det förfarandet att en gäldenär *i samband med "annan" exekutiv förrättning* åberopar en oriktig handling eller ett skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättning tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Enligt utredningens mening får straffbestämmelsen anses passa mindre väl in bland de övriga brotten mot borgenärer, som straffbelägger gärningar som typiskt sett är ägnade att skada hela borgenärskollektivet. Vid specialexekution är det ju endast den sökande borgenären som kan lida förlust. Vidare gäller att det för straffbarhet inte fordras att gäldenären befinner sig i en obeståndssituation, vilket som regel krävs vid straffansvar för de övriga borgenärsbrotten. Och även om det för straffbarhet fordras att gäldenären lyckas i sitt uppsåt - något som i sig kan synas anmärkningsvärt - torde det inte främst vara borgenärens skyddsintresse som straffbestämmelsen är avsedd att tillgodose. Det får sägas vara ett allmänt intresse att oriktiga handlingar eller skenavtal över huvud taget inte upprättas eller används, och straffbestämmelser som tar sikte på att skydda detta intresse finns på annat håll i brottsbalken. Så till exempel döms den som för skens skull upprättar en urkund rörande ett rättsförhållande för osant intygande om åtgärden innebär fara i bevishänseende och den som åberopar en osann urkund döms för brukande av osann urkund. Om handlingen som åberopas utgör en förfalskning döms gäldenären såsom han själv hade gjort förfalskningen.

Enligt utredningens mening talar såväl principiella som lagtekniska skäl för att den nu behandlade gärningstypen inte längre bör vara särskilt straffbelagd som oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer.

Frågan övervägdes redan i samband med beredningen av följdlagstiftningen till utskökningsbalken. I det sammanhanget framhöll departementschefen att ett åberopande av en oriktig handling eller ett skenavtal i allmänhet utgör ett led i ett mera planmässigt förfarande i syfte att undgå verkställighet och att alla fall då en utmätningsskaldenär lämnar oriktiga uppgifter i samband med en utmätningsskaldenär därför inte bör bedömas enhetligt, vilket föreslagits av Riksåklagaren. Enligt departementschefen kunde de aktuella förfarandena inte anses tillräckligt bestraffade genom att skaldenären döms till ansvar enbart för osann försäkran (prop. 1980/81:84 s. 215).

Som utredningen ser det torde det emellertid finnas förutsättningar att bestraffa de nu aktuella gärningarna efter dess straffvärde även utan ett straffansvar för oredlighet respektive vårdslöshet mot borgenärer.

I utskökningsmål kan kronofogdemyndigheten ålägga skaldenären att på heder och samvete skriftligen bekräfta de uppgifter om sina tillgångar som han har lämnat vid förhör eller i en förteckning. Straffbestämmelserna om osann respektive vårdslös försäkran - med en straffskala upp till sex månaders fängelse - blir då tillämpliga. Som tidigare nämnts torde emellertid i flera fall de nu aktuella gärningarna även falla under någon annan straffbestämmelse med en högre straffskala. Och om en oriktig handling eller ett skenavtal använts i nu avsett syfte bör sanningsbrottet i allvarligare fall kunna bedömas som grovt.

I sammanhanget kan nämnas att Datastraffrättsutredningen i sitt betänkande, Information och den nya InformationsTeknologin (SOU 1992:110 s. 302) har uppmärksammat de stora skillnaderna mellan straffskalorna i bestämmelserna om urkundsförfalskning respektive osant intygande och konstaterat att dessa generellt inte torde motsvaras av skillnader i straffvärdet. Utredningens uppdrag omfattade emellertid inte någon översyn av de olika gärningstypernas straffvärde och något förslag lämnades därför inte i det avseendet. Frågan om en sådan översyn har emellertid aktualiserats i den s.k. Rubicon-rapporten och det torde kunna förväntas att bestämmelserna kommer att ses över i en inte alltför avlägsen framtid.

Oriktigt uppgiftslämnande under konkurs

Som närmare beskrivits i avsnitt 3.2.6 inträder en rad skyldigheter för skaldenären i och med konkursbeslutet. Enligt 6 kap. 2 § konkurslagen skall skaldenären ge rätten, tillsynsmyndigheten, förvaltaren och granskningsmän de upplysningar av betydelse för konkursutredningen som de

begär. Galdenären är vidare skyldig att inför rätten avlägga bouppteckningsed. Med eden betygar han att bouppteckningens uppgifter om tillgångar, skulder och räkenskapsmaterial är riktiga och att det enligt hans vetskap inte oriktigt utelämnats eller tagits upp någon tillgång eller skuld. De beedigade uppgifterna omfattas av straffansvaret för mened respektive ovarsam utsaga, förutsatt att det är fråga om en uppgift som har någon betydelse i sammanhanget.

Ansvar för oredlighet mot borgenärer inträder om konkursgaldenären "förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift", och inte vidtar rättelse innan uppgiften beedigas. Om en oriktig uppgift beedigas utgör detta, som tidigare nämnts, dessutom en kvalificerande omständighet som regelmässigt föranleder att oredlighetsbrottet bedöms som grovt. Att beedigandet utgör både ett rekvisit och en kvalifikationsgrund för oredlighetsbrottet har kritiserats i litteraturen (se Madeleine Löfmarck, *Brotten mot borgenärer* 2:a uppl. s. 220 ff.)

Man kan naturligtvis ifrågasätta om denna "dubbelkriminalisering" är motiverad och om det inte vore mera ändamålsenligt att, på motsvarande sätt som utredningen föreslagit beträffande oriktigt uppgiftslämnande vid övriga exekutiva förfaranden, låta straffansvaret för mened vara exklusivt. En sådan ordning gällde före 1942 års strafflagsreform och föreslogs i den departementspromemoria som låg till grund för 1986 års ändringar i 11 kap. (Ds Ju 1983:17 s. 77 ff.). Alternativet, att göra oredlighetsansvaret exklusivt, torde inte stå till buds så länge edgång i konkurs är obligatorisk, och någon ändring i detta avseende är för närvarande inte aktuell (jfr prop. 1994/95:189 s. 22).

Mot den nu nämnda lösning kan emellertid anföras, att alla uppgifter av betydelse för borgenärernas rätt inte tas med i bouppteckningen och således inte blir föremål för edgång. Exempelvis lämnas sällan uppgifter i bouppteckningen om tidpunkten för olika rättshandlingar, något som kan vara av betydelse för frågan om återvinning kan ske, eller uppgifter som har varit avgörande för värderingen av olika tillgångar. Och att utvidga menedsansvaret genom att föreskriva att alla uppgifter av betydelse för borgenärernas rätt skall framgå av bouppteckningen synes inte möjligt.

Enligt utredningens mening finns det således skäl för att även i fortsättningen låta oredlighetsansvaret omfatta oriktigt uppgiftslämnande under konkurs. Härfor talar också den omständigheten att skillnaden endast är subtil mellan å ena sidan att i konkurs förtiga en tillgång och å andra sidan att undanhålla en tillgång genom att underlåta att redovisa den till konkursförvaltaren eller eljest ställa den till förvaltarens förfogande. Förfarandena utgör i princip olika led i ett och samma förfarande, som syftar till att förhindra att egendomen tas i anspråk av bor-

genärerna. Att straffbelägga det ena förfarandet som mened och det andra som oredlighet skulle otvivelaktigt skapa gränsdragningsproblem.

Den fråga som återstår att ta ställning till är hur straffansvaret för oredlighet bör vara utformat när det gäller konkursgäldenärens uppgiftsskyldighet och hur långt kriminaliseringen bör sträcka sig.

Enligt direktiven är en av utredningens huvuduppgifter att överväga om det - oaktat de nyligen antagna ändringarna i konkurslagen - är motiverat att införa en särskild straffbestämmelse för den som avsiktligt försvårar en konkursutredning.

I dag fordras för oredlighetsansvar att gäldenären förtigit tillgång, uppgivit obefintlig skuld eller lämnat annan sådan oriktig uppgift. Uttrycket "annan sådan uppgift" ställer enligt vedertaget straffrättsligt språkbruk krav på en påtaglig analogi med de exempel som tidigare lämnats. Som regel torde därför gälla att straffansvar för oredlighet inte kommer i fråga, om den oriktighet som gäldenären beedigat endast hänför sig till den förteckning över räkenskapsmaterialet som bouppteckningen innehåller. Detta påpekades också av statsåklagaren för speciella mål vid remissbehandlingen av den departementspromemoria (Ds 1994: 96) som ligger till grund för de nämnda ändringarna i konkurslagen.

Som framhålls i den proposition som låg till grund för de nämnda lagändringarna (prop. 1994/95:189 s. 25) är räkenskapsmaterialet viktigt i flera hänseenden som underlag för förvaltarens ställningstaganden i olika frågor och det synes enligt utredningens mening motiverat att utvidga straffansvaret för oredlighet mot borgenärer i nu angivet avseende. Det bör dock uppmärksammas att gäldenären under alla förhållanden gör sig skyldig till mened eller ovarsam utsaga, förutsatt att det är fråga om en uppgift som har någon betydelse i sammanhanget; viss tvekan på denna punkt som utredningen har svårt att finna motiverad anförs dock i det nyssnämnda remissyttrandet.

Enligt utredningens mening finns det emellertid skäl att utvidga straffansvaret för oredlighet mot borgenärer till att mera generellt omfatta förtiganden och annat oriktigt uppgiftslämnande under konkurs. Sådana uppgifter som inte tas med i bouppteckningen men som är av betydelse för konkursutredningen skulle då komma att omfattas av straffansvaret och man skulle också fånga upp sådana fall då gäldenären försvårar utredningen genom att vägra att lämna uppgifter till förvaltaren.

Såsom gäldenärens uppgiftsskyldighet numera beskrivs i 6 kap. 2 § konkurslagen, omfattar skyldigheten sådana upplysningar som är av betydelse för konkursutredningen och som *begärs* av bl.a. förvaltaren. Någon skyldighet för gäldenären att spontant lämna uppgifter föreskrivs således i princip inte. Det torde vara en rimlig utgångspunkt att anta att de uppgifter som i sammanhanget begärs är av betydelse för att borgenärernas rätt skall kunna tas tillvara och principiellt sett synes det inte vara

att sträcka kriminaliseringen för långt att kräva av gäldenären att han besvarar ställda frågor och därvid lämnar sanningsenliga uppgifter.

Straffansvaret när det gäller oriktigt uppgiftslämnande under konkurs bör enligt utredningens mening utformas så att det tar sikte på fall då konkursgäldenären åsidosätter den upplysningsskyldighet som åvilar honom enligt 6 kap. 2 § konkurslagen. En förutsättning för straffbarhet bör dock vara att åsidosättandet av skyldigheten har *väsentlig betydelse för förfarandet*. Utformas bestämmelsen på detta sätt behöver edgång inte längre utgöra en förutsättning för straffbarhet.

En ytterligare förutsättning för straffbarhet bör vara att gäldenären inte vidtar *rättelse inom skälig tid*. I inledningsskedet av en konkurs är situationen för gäldenären många gånger förvirrad och det är därför naturligt om han inte omedelbart och i alla hänseenden kan lämna korrekta uppgifter om allt av betydelse för konkursutredningen. En av förvaltarens huvuduppgifter är ju just att med gäldenärens medverkan utreda boet. Utan en möjlighet till rättelse skulle oredlighetsbrottet vara att anse som fullbordat så snart gäldenären lämnat en oriktig uppgift eller underlåtit att lämna en begärd upplysning, naturligtvis under förutsättning att övriga straffbarhetsförutsättningar varit uppfyllda. Särskilt i det senare fallet skulle straffansvaret sträcka sig alltför långt i den händelse att rättelse sker inom skälig tid. Utan en möjlighet till rättelse skulle det också saknas ett incitament för gäldenären att ändra sig för det fall han kommer till insikt om att han lämnat en oriktig uppgift.

Med den föreslagna konstruktionen kan oredlighetsbrottet fullbordas redan före edgångssammanträdet. Både för frågan om ett brott föreligger och för straffvärdebedömningen bör emellertid även i fortsättningen den omständigheten att en oriktig uppgift beedigats kunna tillmätas betydelse.

Beedigandet bör liksom för närvarande utgöra en kvalifikationsgrund som kan medföra att oredlighetsbrottet bör bedömas som grovt. I författningskommentaren återkommer utredningen till vissa tillämpningsfrågor.

Med denna lösning behöver man inte överväga att, i enlighet med vad som i direktiven antyds som en möjlighet, införa en särskild straffbestämmelse om försvårande av konkursutredning. Även om detta skulle kunna synas ge vissa systematiska fördelar, är det uppenbart att en sådan ny bestämmelse skulle kunna ge upphov till svårlösta och ganska onödiga konkurrensproblem.

Inom straffprocessen har sedan gammalt som en allmän princip gällt, att den som är misstänkt för brott inte är skyldig att bidra till utredningen genom att producera bevis mot sig själv. Den misstänkte kan inte ens hindras från att försvåra brottsutredningen genom att lämna osanna uppgifter eller förvanska bevis, så länge han inte därigenom angriper andra väsentliga intressen än det allmänna intresset av att hans brott blir vederbörligen beivrat. Principen torde omfattas av artikel 6 i

Europarådskonventionen, som behandlar rättigheten till en "fair trial", och är genom Sveriges inkorporering av konventionen numera lagreglerad. Enligt konventionen torde inte heller en straffsanktionerad uppgiftsskyldighet få ta sikte på sådana fall då någon skulle avslöja att han har gjort sig skyldig till brottslig gärning.

Straffbestämmelsen om mened torde inte strida mot konventionens krav. Enligt 15 kap. 4 § andra stycket brottsbalken föreskrivs nämligen att ansvar för mened eller ovarsam utsaga inte skall ådömas den som lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen angående sådant *varom han ägt vägra yttra sig*, om omständigheterna innebär skäligen ursäkt för honom. Även om, som Högsta Domstolen fastslagit i NJA 1991 s. 123, konkursgäldenärens edgångsskyldighet inte kan falla bort eller inskränkas genom en analogisk tillämpning av reglerna i 36 kap. 6 § rättegångsbalken om rätt för ett vittne att vägra yttra sig angående omständighet vars yppande skulle röja en brottslig eller vanärande handling - torde straffansvar för mened inte komma i fråga om konkursgäldenären vid edgången haft skäligen ursäkt i den mening som avses i 15 kap. 4 § brottsbalken för att lämna en osann uppgift eller förtiga sanningen.

Någon motsvarighet till denna ansvarsfrihetsgrund har emellertid inte uppställts vid brottet oredlighet mot borgenärer. Även om gäldenären befunnit sig i en intressekonflikt av nu omnämnt slag torde ansvar för oriktigt uppgiftslämnande under konkurs således inte vara uteslutet. För att straffbestämmelsen om oredlighet skall stå i god överensstämmelse med Europarådskonventionen bör enligt utredningens mening straffbarheten begränsas till fall då uppgiftsskyldigheten åsidosatts utan att gäldenären haft *godtagbara skäl* därför.

Enligt 11 kap. 1 § sista stycket gör gäldenären sig skyldig till oredlighet mot borgenärer om han undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång.

Vid införandet av straffbestämmelsen framhöll Straffrättskommittén att regeln var erforderlig eftersom bestämmelsen i nuvarande andra stycket, angående förtigande av tillgång, syftar på egendom som tillhör gäldenären då han skall uppge boet (NJA II 1942 s. 487). Föreskriften om ansvar för undandragande eller undanhållande av tillgång synes alltså ha tillkommit med tanke närmast på egendom, som tillfaller gäldenären först efter det att han i konkursen har lämnat uppgifter om sina tillgångar och beedigat uppgifterna. Härav följer dock inte att bestämmelsen - vars lydelse inte innehåller några begränsningar i förevarande hänseende - inte skulle vara tillämplig även beträffande egendom som tillhörde gäldenären redan före nämnda tidpunkt (se härom HD:s motivering i NJA 1989 s. 570).

Genom utredningens förslag att generellt kriminalisera oriktigt uppgiftslämnande under konkurs utan att knyta straffbarheten till edgången

och att kriminalisera underlåtenhet att medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande torde flertalet straffvärda fall omfattas av straffansvar utan att nuvarande bestämmelse i 1 § sista stycket behålls. Det skulle möjligen också kunna hävdas att straffansvaret för förmögenhetsförsämrande åtgärder i 1 § första stycket även omfattar det fallet att en gäldenär i konkurs undandrar konkursförvaltningen tillgång, låt vara att gäldenären i detta läge inte med rättslig verkan kan t.ex. skänka bort egendom. Varje åtgärd som konkursgäldenären företar som medför att en tillgång går förlorad för konkursboet omfattas emellertid av straffansvaret i 1 § sista stycket. Till skillnad från vad som är fallet vid avhändanden utom konkurs gäller således inte någon begränsning med avseende på egendomens värde vid avhändanden i konkurs.

Det är självfallet av avgörande betydelse för konkursinstitutets funktion att gäldenären efterlever det rådighetsförbud som han underkastas i och med konkursbeslutet. Bland annat med hänsyn härtill bör straffansvaret för undandragande eller undanhållande i konkurs behållas. Som tidigare nämnts är det också många gånger svårt att avgöra om ett illojalt förfarande är att hänföras till oriktigt uppgiftslämnande eller undandragande i konkurs. Av systematiska skäl och i förtydligande syfte bör dock anges att straffansvaret i dessa fall är subsidiärt.

5 Vårdslöshet mot borgenärer

Utredningens förslag: Den som när han är eller kan befaras komma på obestånd avsevärt försämrar sin förmögenhetsställning genom att fortsätta en rörelse som går med stor förlust eller annars vidta någon oförsvarlig ekonomisk åtgärd döms för vårdslöshet mot borgenärer under förutsättning att i vart fall grov oaktsamhet kan läggas honom till last.

I huvudsak innebär förslaget att kravet på uppsåt i förhållande till själva handlingsrekvisitetet slopas och att straffbarheten begränsas genom ett oförsvarlighetsrekvisit.

Oriktigt uppgiftslämnande i samband med konkurs - som i uppsåtliga fall bedöms som oredlighet - straffbeläggs som vårdslöshet mot borgenärer om de begås av grov oaktsamhet.

Slutligen sänks straffmaximum för vårdslöshet mot borgenärer till ett års fängelse. Genom att en särskild regel införs i 35 kap. 2 § brottsbalken kommer preskriptionstiden även i fortsättningen att vara fem år när det gäller förmögenhetsförsämrande åtgärder som är att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer. För oriktigt uppgiftslämnande som sker av grov oaktsamhet förkortas emellertid preskriptionstiden till två år.

5.1 Gällande rätt

Enligt 11 kap. 3 § *första stycket* döms den för vårdslöshet mot borgenärer som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slös-

aktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Detsamma gäller om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning anta att han befann sig i en sådan obeståndssituation.

I förhållande till de gärningar som kriminaliseras som oredlighet mot borgenärer innefattar de som vårdslöshet mot borgenärer straffbelagda handlingarna generellt sett ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas rätt. De åtgärder som primärt avses är normalt sådana som visserligen framstår som oförsvarliga med hänsyn till den ekonomiska situationen men som inte i första hand är inriktade på att gäldenärens egendom skall förstöras eller direkt överföras till ett annat rättssubjekt. I likhet med vad som gäller brottet oredlighet mot borgenärer fordras emellertid att gärningen inneburit en förmögenhetsförsämring i viss kvalificerad grad. För straffansvar fordras sålunda att gärningsmannen genom sitt förfarande har försämrat sin ekonomiska ställning i *avsevärd mån*. Enligt motivuttalandena vid 1986 års lagändringar markeras genom detta uttryckssätt att den straffrättsliga bedömningen främst bör utgå från den relativa betydelse som förfarandet haft för gäldenärens ekonomi (prop. 1985/86:30 s. 37). Någon absolut värdegräns bör således inte tas som utgångspunkt för straffansvarets avgränsning, utan förfarandet bör bedömas mot bakgrund av gäldenärens ekonomiska förhållanden och boets ställning. Som framhölls i motiven kan vad som i ett företag med liten förmögenhetsmassa och liten omsättningsvolym innebär en dramatisk förändring i förmögenhetsställningen vara av helt marginell betydelse i ett stort företag. De anspråk på aktsamhet i borgenärernas intressen som bör ställas kan därför inte bedömas oberoende av rörelsens omfattning och ställning. I detta avseende föreligger en skillnad i förhållande till oredlighetsbrottet där det absoluta ekonomiska värdet sätts i centrum.

Enligt motivuttalandena angavs avgränsningen innebära att kravet på förmögenhetsförsämring vid vårdslöshet mot borgenärer normalt klart skulle komma att överstiga kravet på "betydande värde" vid oredlighetsbrottet. Det framhölls dock att det kan tänkas fall då gärningsmannen genom något sådant förfarande som avses i bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån utan att förfarandet därför avsett egendom av sådant betydande värde som krävs för att ansvar för oredlighet mot borgenärer skall kunna komma i fråga. Eftersom det förutsågs kunna uppkomma fall av detta slag då lagföring inte kan anses påkallad ur allmän synpunkt behölls åtalbegränsningsregeln i 8 § vid 1986 års reform.

För att vara straffbart som vårdslöshet mot borgenärer skall det förmögenhetsförsämrande förfarandet ha företagits vid en tidpunkt då *obestånd* eller påtaglig fara härför förelåg. Till skillnad från vad som är förhållandet vid oredlighet mot borgenärer inträder ansvar således inte utan vidare i det fallet att gärningsmannen genom sitt förfarande *framkallar* en sådan obeståndssituation. I detta avseende innebar 1986 års lagändring i viss mån en inskränkning i straffansvaret. Eftersom sådana förfaranden som företagits vid en tidpunkt då påtaglig fara för obestånd förelegat i fortsättningen skulle omfattas av straffansvaret torde, enligt vad departementschefen framhöll, sådana förfaranden genom vilka gäldenären framkallat obestånd även i fortsättningen komma att falla under det straffbara området utan att denna effekt gjordes till ett uttryckligt brottsrekvisit.

Så till vida synes antagandet riktigt som att straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer främst tar sikte på förfaranden som sträcker sig över en längre tid. Åtgärder som därvid företagits innan en påtaglig fara för obestånd uppkommit bör naturligtvis inte kunna läggas till grund för ett straffansvar. Avsikten är inte att rent allmänt kriminalisera slösaktighet eller dåliga affärer, något som framhölls särskilt vid 1986 års reform. Begränsningen i straffansvaret kan emellertid få betydelse i de fall förmögenhetsförsämringen inträffat som en följd av en eller ett fåtal åtgärder exempelvis vid s.k. skalbolagstransaktioner.

I förhållande till förutsättningen att förmögenhetsställningen skall ha försämrats i avsevärd mån är det för ansvar tillräckligt att *grov oaktsamhet* kan läggas gärningsmannen till last. Det subjektiva kravet i avseende på obeståndssituationen har reglerats på så sätt att ansvar skall ådömas även den som inte insåg men "hade skäligen anledning anta" att i vart fall påtaglig fara för obestånd förelåg. Enligt vad justitieutskottet påpekade vid 1986 års reform får den valda formuleringen anses innebära ett krav på en hög grad av aktsamhet (JuU 1985/86:12 s. 13). När det gäller själva det straffbara förfarandet fordras emellertid att gärningsmannen begått handlingen *uppsåtligen*. I detta uppsåtskrav ligger naturligtvis som en förutsättning att gärningsmannen haft en viss insikt om det ekonomiska läget, vilket i viss mån begränsar tillämpningsområdet. Någon generell kriminalisering av grov vårdslöshet är det således inte frågan om och brottsbeteckningen kan således synas något oegentlig.

Beskrivningen av de straffbara handlingarna är i stora delar oförändrad sedan 1942 års strafflagsreform, vilket förklarar de i några fall ålderdomliga formuleringarna. Som straffbart anges inledningsvis det förfarandet att någon *fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen*. Härmed åsyftas i första hand sådana fall då en gäldenär fortsätter en förlustbringande rörelse under

utnyttjande av den möjlighet att erhålla fortsatt kredit som han har därför att han är rörelseidkare. Sker ny kreditupptagning har förfarandet vissa likheter med bedrägeri. En förutsättning för att ansvar härför skall kunna ådömas är dock att det kan konstateras att gärningsmannen erhållit kredit genom att vilseleda om sin bristande betalningsförmåga. Som ett fall där bedrägeriansvar kan komma i fråga nämns i motiven att en gäldenär regelmässigt säljer upplånade varor för ett lägre pris än inköpspriset. Att styrka ett bedrägeriuppsåt hos gäldenären torde emellertid i många fall vara svårt. Är rekvisiten för både bedrägeri och vårdslöshet mot borgenärer uppfyllda bör brottskonkurrens anses föreligga eftersom straffskalorna för brotten är desamma och skyddsintresset är olika; vid bedrägeri kreditgivaren och vid vårdslöshet mot borgenärer hela borgenärskollektivet.

En form av kreditupptagning utgör skatteuppbörden genom källskatteavdrag. Underlåter en arbetsgivare att inbetala innehållen preliminärskatt är gärningen i sig inte att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer. Om rörelsen tillåts fortsätta med en för stor personalstyrka i förhållande till lönsamheten kan emellertid ansvar för vårdslöshet mot borgenärer komma i fråga. Kravet på att en åtgärd inte är *till nytta för rörelsen* anses nämligen vara uppfyllt även i det fallet att gäldenären gör en utgift som kommer hans rörelse till godo men som är för stor för att rörelsen skall kunna bära sig. Ett annat exempel härpå som anförs i motiven är att en gäldenär för eget bruk tar ut mer ur rörelsen än ekonomin tillåter. Även om beloppen ej skulle överstiga en i betraktande av hans arbete skälig avlöning kan ansvar för vårdslöshet mot borgenärer således inträda.

I subjektivt avseende fordras uppsåt i förhållande både till medelsförbrukningen och till att denna saknat motsvarande nytta för rörelsen. Enligt vad som uttalades av Straffrättskommittén innebär kravet på uppsåt att ansvar inte inträder i de fall att gäldenären gör utgifter som väl objektivt sett är oförsvarliga men som han själv tror åtminstone på lång sikt vara fördelaktiga. Som exempel angavs att gäldenären ikläder sig alltför stora utgifter för lokalhyra, reklam eller representation men själv tror att dessa utgifter är motiverade med hänsyn till rörelsens fortsatta utveckling (SOU 1940:20 s. 226).

Det synes något oklart hur detta krav på uppsåt har avsetts förhålla sig till kriminaliseringen av fall då någon av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån. Det är nog även tvivelaktigt i vad mån ett så strängt uppsåtskrav har upprätthållits i praxis; åtminstone före införandet av den nuvarande åtalsprövningsregeln i 8 § torde inte saknas exempel på fall då en företagare fällts till ansvar för vad som i realiteten varit ett resultat av överdriven optimism eller rent oförstånd.

Det var också bland annat den omständigheten att straffbestämmelsen i praxis tenderade att tillämpas som ett rent oaktsamhetsbrott som föranledde införandet av åtalsprövningsregeln år 1976.

När det gäller uttag ur rörelse har det betydelse i vilken juridisk form verksamheten bedrivs. Sker ett uttag av ställföreträdaren för ett aktiebolag påverkar det direkt bolagets ekonomiska situation - bolagets förmögenhetsställning kan genom uttaget bli avsevärt försämrad. Vid uttag ur en rörelse som inte bedrivs som självständig juridisk person sker däremot inte omedelbart någon förmögenhetsförsämring eftersom rörelsens och rörelseidkarens förmögenhet är en enhet. Först i samband med att de uttagna medlen förbrukas uppkommer en effekt i ekonomiskt hänseende. Det skulle därför kunna hävdas att det vore mera riktigt att hänföra de sist nämnda fallen till det förfarande som straffbeläggs som "slösaktigt leverne".

Det bör i sammanhanget framhållas att när det gäller uttag ur rörelse som drivs som juridisk person, i första hand ansvar för oredlighet mot borgenärer kommer i fråga. Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer utgör emellertid i dessa fall ett komplement för den händelse transaktionerna inte kan betecknas som benefika men ändå är ekonomiskt oförsvarliga liksom för de situationer där uppsåt i förhållande till obeståndssituationen inte kan styrkas hos gärningsmannen.

Som ett ytterligare exempel på förfaranden som kan utgöra vårdslöshet mot borgenärer anges att *leva slösaktigt*. Härmed avses enligt motiven att gäldenären för personliga behov förbrukar avsevärt större belopp än som med hänsyn till hans yrke och övriga omständigheter framstår som försvarligt. Formuleringen torde kräva att förfarandet har en viss varaktighet och kan således inte anses omfatta enstaka i och för sig oförsvarligt stora utgifter. Bestämmelsen får betecknas som i viss mån ålderdomlig och svår att applicera på dagens förhållanden. Möjligen skulle lyxkonsumtion med användande av kontokort kunna hänföras under beskrivningen. I praktiken torde emellertid sällan åtal väckas i ett sådant fall om inte förfarandet också är att bedöma som kreditbedrägeri.

I litteraturen anges missbruk av den statliga lönegarantin som ett exempel på slösaktigt leverne. Att inför en förestående konkurs höja de anställdas löner till belopp som inte är motiverade ur bolaget synpunkt anses därvid utgöra ett slöseri med bolagets tillgångar. Även om denna tillämpning inte är utesluten torde formuleringen "leva slösaktigt" inte i första hand ta sikte på medelsförbrukning i rörelseverksamhet. De nu aktuella förfarandena bör emellertid även kunna hänföras under beskrivningen som gäller medelsförbrukning vid fortsatt drift av förlustbringande rörelse. I fall av "överavlöning" kommer emellertid - liksom när

det gäller andra former av uttag ur rörelse - i första hand ansvar för oredlighet i fråga.

Som exempel på förfaranden som kan utgöra vårdslöshet mot borgenärer anges vidare att gärningsmannen *inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse*. Enligt motivuttalandena av Straffrättskommittén avsågs inte att straffbelägga vilken som helst riskfylld transaktion utan ansvar borde endast inträda i de fall risken kan betecknas som "höggradig" (SOU 1940:20 s. 227). Storleken av den risk en gäldenär därvid får ta angavs böra vara beroende av hans ekonomiska ställning i det hela. Som exempel på äventyrligt företag angavs i motiven ett ur praxis hämtat avgörande, NJA 1923 s. 500. Rättsfallet avsåg en person som, trots att han i det närmaste saknade egna medel, hade köpt samtliga aktier i ett försäkringsbolag och därvid, för att kunna erlagga köpeskillingen, lånat så gott som alla företagets disponibla tillgångar med följd att företaget gått i konkurs. Sådana transaktioner som enligt aktiebolagsrättsliga regler är att bedöma som en otillåten vinstutdelning synes emellertid i gällande rättstillämpning som regel bedömas som oredlighet mot borgenärer förutsatt att uppsåt kan styrkas.

Som tidigare nämnts är det vid vårdslöshet mot borgenärer en förutsättning för ansvar att i vart fall påtaglig fara för obestånd förelegat vid tidpunkten för åtgärden. Har så inte varit förhållandet - det är i stället själva åtgärden som framkallar obeståndssituationen - torde förfarandet oavsett dess äventyrliga karaktär inte medföra ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. De i litteraturen omnämnda exemplen på "äventyrligt företag", att starta, utvidga eller fortsätta en rörelse utan erforderliga resurser, är mot denna bakgrund kanske inte heller så representativa. Något avgörande från rättspraxis där "äventyrligt företag" åberopats som ansvarsgrund har utredningen inte kunnat finna; över huvud taget gäller att bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer tillämpas ytterst sällan sedan åtalsbegränsningsregeln i 8 § infördes år 1976.

Gärningsformen "*lättsinnig ansvarsförbindelse*" kan tänkas inrymma bl.a. ställande av borgen och liknande ansvarsförbindelser. Även när det gäller denna gärningstyp torde emellertid det straffbara utrymmet vara tämligen snävt. Varje form av ansvarsförbindelse innebär ju i sig ett visst mått av risktagande. För ansvar fordras naturligtvis att den ingångna förbindelsen blir giltig gentemot gärningsmannen eller den han företräder (jfr NJA 1970 C 970).

Uppräkningen av de straffbara handlingssätten avslutas med formuleringen *eller vidtar annan sådan åtgärd*. Som exempel på förfaranden som avsågs falla under bestämmelsen angav Straffrättskommittén sådana åtgärder som, om de begåtts med uppsåt att framkalla eller förvärpa obestånd, straffbelades enligt 1 § första stycket som oredlighet mot

borgenärer. Att förstöra eller ge bort egendom eller företa något annat liknande avhändande kan således utgöra vårdslöshet mot borgenärer i det fallet att inte uppsåt men väl grov oaktsamhet kan visas hos gärningsmannen beträffande den ekonomiska situationen vid tidpunkten för gärningen. Det synes emellertid tveksamt om motivuttalandena på denna punkt fått något egentligt genomslag i praxis. Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer återopas nämligen i praktiken ytterst sällan som ett alternativ till oredlighetsbrottet vid åtal för avhändande. Att skälet härför skulle vara att åtal i fall av grov oaktsamhet inte kan anses påkallat ur allmän synpunkt är svårt att tänka sig.

Som nämnts i det föregående omfattar straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer även *uppsåtliga förfaranden*. När det gäller gränsdragningen mellan uppsåtliga gärningar som faller under 3 § och sådana som avses i 1 § uttalade departementschefen vid 1986 års reform att ett avhändande som avser ett icke betydande belopp i vissa fall kan vara att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer. Det framhölls dock att åtal enligt den föreslagna åtalsbegränsningsregeln i 8 § endast skall väckas om detta är påkallat ur allmän synpunkt. I sammanhanget förtjänar också att anmärkas att det för straffansvar för vårdslöshet mot borgenärer fordras att åtgärden innebär en avsevärd förmögenhetsförsämring för gärningsmannen, vilket torde begränsa tillämpningsområdet i aktuellt avseende.

Som framgått av det tidigare fordras enligt 8 § att en *åtalsprövning* sker vid fall av misstanke om sådan vårdslöshet mot borgenärer som avses i 3 § första stycket. Bedömningen av om åtal skall väckas eller underlåtas skall ske med beaktande av samtliga omständigheter. Enligt vad som särskilt framhölls i motiven bör det i och för sig inte vara uteslutet att underlåta åtal även i fall som rör betydande värden, förutsatt att andra faktorer leder till den bedömningen att åtal i det särskilda fallet inte framstår som påkallat från allmän synpunkt (prop. 1975/76:82 s. 46). Humanitära hänsyn och sociala skäl angavs kunna beaktas som skäl för att underlåta åtal. Därvid framhölls att de sociala verkningarna av en konkurs i många fall utgör en stark påfrestning för den misstänkte och hans familj. En betydande personlig betalningsskyldighet kan ha aktualiserats antingen på grund av lagregler eller till följd av exempelvis borgensåtaganden. När det gäller fortsättande av rörelse angavs i motiven som ett skäl för åtalsunderlåtelse att det kan antas ha varit omtanke om de anställda som varit skälet till lagöverträdelsen. Egna uttåg anfördes som ett exempel då åtal kan anses påkallat.

För vårdslöshet mot borgenärer döms också enligt 11 kap 3 § *andra stycket* den som av grov oaktsamhet lämnar oriktig uppgift vid konkurs eller i liknande sammanhang. I bestämmelsen har motsvarande gärningar

kriminaliserats vid grov oaktsamhet som i uppsåtliga fall straffbeläggs i 1 § andra stycket.

Straffskalan för vårdslöshet mot borgenärer är densamma som för oredlighet av normalgraden - fängelse i högst två år.

5.2 Överväganden och förslag

Straffbarhetens omfattning

Enligt vad som uppges i den tidigare omnämnda Rubicon-rapporten råder det oklarhet huruvida sådana förmögenhetsförsämrande åtgärder som straffbeläggs i 1 § som oredlighet mot borgenärer kan vara att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § om de begåtts av oaktsamhet.

Genom vad som i det föregående redovisats från motivuttalandena torde det stå tämligen klart att åtgärderna i fråga - förstörande av egendom, gåvor och liknande avhändanden - i och för sig har avsetts falla under brottsbeskrivningen "annan sådan åtgärd" i straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer.

Som närmare beskrivits i föregående avsnitt fordras det dock för ansvar att själva handlingen begåtts uppsåtligen. För fall då gäldenären avhämt sig egendom torde uppsåtskravet vara uppfyllt om han handlat i benefikt syfte och kanske också om han förstått att han tagit en stor risk. I förhållande till förutsättningen att förmögenhetsställningen skall ha försämrats i avsevärd mån är det emellertid tillräckligt att grov oaktsamhet kan läggas gärningsmannen till last. Även när det gäller gärningsmannens insikt beträffande obeståndssituationen är det tillräckligt att oaktsamhet av viss kvalificerad art föreligger.

I praktiken kan det vara förenat med svårigheter att bedöma huruvida en ekonomisk transaktion i ett visst avseende är att bedöma som företagen i benefikt syfte eller ej. Inte sällan aktualiseras problemet vid misstanke om ekonomisk brottslighet i samband med vissa typer av s.k. skalbolagsaffärer. Ett vanligt tillvägagångssätt i dessa sammanhang är att ett "moderbolag" köper upp ett antal vinstbolag dvs. icke rörelse-drivande bolag vars enda tillgångar består av bankmedel som svarar mot bolagets obeskattade vinster. De likvida medlen överförs därefter till "moderbolaget" såsom vederlag för exempelvis någon form av immateriell rättighet, varvid priset uteslutande bestäms med hänsyn till storleken av de obeskattade vinstmedlen. På så sätt skapas ett avdrag för en rörelseutgift i skalbolaget som neutraliserar vinsten, och "moder-

bolaget" ges möjlighet att disponera över större delen av vinstmedlen. Företrädarna tillgodogör sig därefter medlen för egen räkning ofta genom överföring till ett konto i utlandet. Även i de fall det står tämligen klart att den förvärvade rättigheten betingat ett överpris och att förfarandet med hänsyn till borgenärerna var oförsvarligt är det många gånger förenat med stora svårigheter att styrka en gävoavsikt eller något annat uppsåt hos gärningsmannen.

Såsom straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer i dag är konstruerad, med ett uppsåtskrav i förhållande till själva avhändandet men endast krav på grov oaktsamhet i förhållande till försämringen av förmögenhetsställningen blir tillämpningsområdet något oklart. Även när det står alldeles klart att en gäldenär i ekonomiskt trångmål har företagit en gentemot borgenärerna hänsynslös ekonomisk transaktion, är det svårt att slå fast vad som på den subjektiva sidan krävs för straffansvar.

Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer tar emellertid inte i första hand sikte på sådana åtgärder som omedelbart försämrar gäldenärens förmögenhetsställning eller som är inriktade på att förmögenheten skall förstöras eller direkt överföras till ett annat rättssubjekt. I främsta rummet åsyftas snarare sådana förfaranden som normalt pågår under en längre tid såsom fortsättande av förlustbringande rörelse och slösaktigt leverne. Självfallet är det emellertid så att avhändanden och äventyrliga företag ofta företas inom ramen för en pågående rörelse och någon egentlig gränsdragning mellan de olika brottsbeskrivningarna kan knappt upprätthållas.

Även när det gäller fortsättande av förlustbringande rörelse och liknande förfaranden möter den nyss berörda svårigheten att fixera vad som på den subjektiva sidan skall fordras för straffbarhet. I fråga om fortsättande av rörelse torde fordras uppsåt i förhållande till att medelsförbrukningen inte varit till motsvarande nytta för rörelsen. Enligt vad Straffrättskommittén på sin tid anförde skulle inte ansvar inträda i de fall gäldenären tar på sig utgifter som väl objektivt sett är oförsvarliga men som han själv åtminstone på längre sikt anser vara motiverade. Enligt detta uttalande torde det således för straffansvar krävas att gäldenären har klart för sig att rörelsen blir kontinuerligt förlustbringande eller att han åtminstone misstänker detta och måste antas ha velat fortsätta rörelsen även om han vetat att den aldrig skulle komma ur förlustsituationen. Men detta innebär i så fall samtidigt att gäldenären måste ha åtminstone eventuellt uppsåt i förhållande till att han försämrar sin förmögenhetsställning. Det är svårt att få detta att gå ihop med att det bara fordras grov oaktsamhet med avseende på rekvisitet att gäldenären i avsevärd mån försämrat sin förmögenhetsställning.

Även när det gäller obeståndssituationen är det för straffansvar tillräckligt att grov oaktsamhet kan visas hos gärningsmannen. Det samband som måste föreligga mellan insikten om den ekonomiska situationen och handlingsrekvisitet, att rörelsen inte kan bära utgifterna, innebär emellertid att det lägre ställda kravet i subjektivt avseende även i detta hänseende blir svårtolkat.

Det kan alltså konstateras att bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer är oklar när det gäller tillämpningsområdet, vilket i sin tur kan ha bidragit till att den har kommit ur praktiskt bruk. Bestämmelsen var mera logiskt uppbyggd före 1986 års ändringar, då det rekvisit som endast behövde vara täckt av grov oaktsamhet bestod i att gäldenären hade framkallat eller förvärrat obestånd. Vid en översyn av bestämmelsen synes den böra justeras på ett sådant sätt att den alldeles klart omfattar sådana fall som torde ha stått i blickpunkten både vid dess tillkomst och i samband med senare ändringar, nämligen situationer då den som är eller kan befaras komma på obestånd handlar hänsynslöst eller annars oförsvarligt mot sina borgenärer, utan att det dock är fråga om ett sådant fall som avses i bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer.

I sammanhanget kan man naturligtvis inte bortse från att det i affärlivet ofta uppkommer frågor om värderingar som från företagsekonomisk synpunkt är ytterst vanskliga att bedöma. Straffbestämmelsen bör inte få en tillämpning som skulle innebära eller nära gränsa till ett straffbeläggande av dåliga affärer. I dessa sammanhang är det lätt att vara efterklok.

Genom den särskilda åtalsregeln i 8 § - vilken enligt utredningens mening bör behållas - torde emellertid sådana hänsyn kunna vägas in att förutsättningarna för straffbarhet i realiteten inte skulle komma att bli för vidsträckta, även om bestämmelsen får en allmänt hållen utformning. Åtal för vårdslöshet mot borgenärer får nämligen väckas av åklagare endast om det är påkallat ur "allmän synpunkt", vilket avses ha den innebörden att åtalsprövningen skall ske med hänsyn till såväl brottets art och straffets syfte som omständigheterna vid brottets begående.

När det gäller frågan hur brottsbeskrivningen med dessa utgångspunkter bör utformas måste man hålla i minnet att den ekonomiska kriminalitet som i dag är en realitet i många avseenden skiljer sig från den verklighet som förelåg när bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer infördes. Det kan i sammanhanget nämnas att det i den s.k. Rubicon-rapporten framhålls att straffbestämmelsens nuvarande utformning är ålderdomlig och svår att applicera på företeelser inom dagens ekonomiska samfärdsel. Delvis kan man kanske diskutera om detta är sant. Man skulle vara frestad att säga att exempelvis rekvisitet "inlåta sig på

äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse" är ett ganska adekvat uttryckssätt inte minst för vissa företeelser under 1980-talet och att det är lätt att applicera även på vissa delar av dagens ekonomiska och finansiella förehavanden. Men det kan ju erkännas att formuleringarna är ålderdomliga, och brottsbeskrivningen "lever slösaktigt" synes inte höra hemma i en modern strafflagstiftning.

Enligt utredningens mening bör straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer, vad gäller förmögenhetsförsämrande åtgärder, i första hand ta sikte på illojala åtgärder i näringsverksamhet. För straffbarhet bör liksom för närvarande krävas att gärningsmannen genom sitt förfarande skall ha försämrat sin förmögenhetsställning i avsevärd mån i ett läge då han var eller kunde befaras komma på obestånd. Liksom nu bör ett huvudfall vara att gäldenären i detta läge har fortsatt en rörelse som går med stor förlust, varvid dock bestämmelsens avfattning kan redaktionellt förenklas i förhållande till nuvarande lydelse. De andra fall som man vill komma åt synes kunna sammanfattas genom att man generellt straffbelägger fall då en gäldenär som är eller kan befaras komma på obestånd vidtar en gentemot borgenärerna *oförsvarlig* ekonomisk åtgärd, alltjämt under förutsättning att han därigenom försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån.

Det kan naturligtvis invändas att bestämmelsen på detta sätt kommer att likna en generalklausul. Men det blir nog fallet hur man än skulle formulera om den. Och så är det redan i dag: inte heller gällande brottsbeskrivning - äventyrligt företag, lättsinnig ansvarsförbindelse eller slösaktigt leverne samt "annan sådan åtgärd" - kan sägas avgränsa straffbarheten annat än genom en allmänt hållen regel. Först vid en jämförelse med vad som kan uppfattas som seriöst företagande och ekonomisk medvetenhet får straffansvaret sitt innehåll.

I subjektivt avseende bör grov oaktsamhet i förhållande till samtliga objektiva rekvisit vara tillräckligt för straffansvar. Därmed undanröjer man den brist i bestämmelsens konstruktion som i dag gör den svår-tillämpad och åstadkommer att den får det tillämpningsområde som i realiteten måste vara avsett.

Utformas straffbestämmelsen på detta sätt synes det inte nödvändigt att dessutom ge en allmän föreskrift av innehåll att sådana avhändanden som avses i 1 § skall, om de sker av grov oaktsamhet, leda till straffansvar för vårdslöshet mot borgenärer (jfr tidigare förslag om detta Ds Ju 1983:17 s. 9 och s. 71 f.). En sådan konstruktion skulle nog också ge upphov till nya tolkningssvårigheter (vad menas t.ex. med en oaktsam gåva?).

Det har i olika sammanhang framförts kritik mot att straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer även omfattar uppsåtliga för-

faranden. Enligt utredningens mening bör de uppsåtliga fallen dock inte lämpligen brytas ut till en särskild bestämmelse, något som skulle ge upphov till nya konkurrensproblem utan någon praktisk vinst. Typiskt för de som vårdslöshet straffbelagda gärningarna är att de generellt sett innebär ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas rätt än de förfaranden som avses i oredlighetsbestämmelsen; de präglas snarare av likgiltighet än av ont uppsåt i förhållande till borgenärernas intressen. Brotsrubriceringen får därför anses försvarlig och någon annan passande beteckning än vårdslöshet är för övrigt svår att finna. Det torde också kunna hävdas att rubriceringen blir något mera adekvat om utredningens förslag godtas.

När det gäller utformningen av straffansvaret för oriktigt uppgiftslämnande i samband med exekutiva förfaranden har utredningen behandlat denna fråga närmare i avsnitt 4.3.2. Motsvarande gärningar bör om de begås av grov oaktsamhet omfattas av straffansvaret för vårdslöshet mot borgenärer.

I författningskommentaren återkommer utredningen till vissa tillämpningsfrågor.

Åtalsprövningsregeln

Som tidigare framhållits bör enligt utredningens mening åtalsbegränsningsregeln i 8 § behållas i sin nuvarande utformning. Åtal för vårdslöshet mot borgenärer skall alltså, när det gäller förmögenhetsförsämrande åtgärder, inte väckas annat än i de fall det får anses påkallat ur allmän synpunkt.

Redan i samband med att regeln infördes förutsattes att Riksåklagaren skulle komma att verka för en enhetlig åtalspraxis. Några riktlinjer för hur åtalsregeln bör tillämpas har emellertid ännu inte utfärdats. Det synes vara en utbredd uppfattning att regeln inte tillämpas enhetligt i landets olika regioner. Från något håll har det även hävdats att åtalsunderlåtelse i vissa fall används som en lösning för att nedbringa föreliggande målbalanser.

I vart fall om utredningens förslag godtas synes det lämpligt att RÅ efter någon tid undersöker hur regeln i praktiken tillämpas och verkar för en enhetlig praxis.

Straffskalan

Straffskalan för vårdslöshet mot borgenärer är enligt gällande ordning densamma som för oredlighetsbrott av normalgraden. Mot bakgrund av vad som tidigare anförts, att straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer generellt sett innefattar ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas intressen, förefaller det emellertid oegentligt att straffmaximum för brotten är detsamma. I litteraturen har förhållandet påtalats som anmärkningsvärt (se Löfmarck, *Brotten mot borgenärer*, andra uppl. s. 187).

Problemet skulle naturligtvis kunna lösas så att straffskalan för oredlighet mot borgenärer höjs. Straffskalan för normalgraden av övriga i brottsbalken upptagna förmögenhetsbrott är emellertid fängelse i högst två år. En höjning av straffmaximum för oredlighetsbrottet skulle således innebära en systematisk avvikelse. Vidare skulle en straffskärpning för normalfallen i princip kräva att även straffet för de grova fallen höjs, något som i sig är diskutabelt.

När det gäller frågan om oaktsamhetsbrottens straffvärde har utredningen redovisat sina mera principiella synpunkter i sitt delbetänkande (se SOU 1995:10 s. 248 ff.). Resonemanget har godtagits av regeringen och äger giltighet även i detta sammanhang (jfr prop. 1995/96:170 s. 116).

En sänkning av maximistraftet för vårdslöshet mot borgenärer ned till sex månaders fängelse skulle i och för sig överensstämma med vanliga principer i brottsbalken vad gäller förhållandet mellan uppsåtliga och vårdslösa brott.

Till skillnad från vad som i allmänhet gäller för vårdslöshetsbrotten omfattar emellertid straffansvaret för vårdslöshet mot borgenär även uppsåtliga gärningar. Detta är naturligtvis en omständighet som talar för att straffmaximum kan sättas högre än vad som annars är normalt.

Enligt utredningens mening talar övervägande skäl således för att straffmaximum för vårdslöshet mot borgenärer sänks till ett års fängelse. Härigenom tas även hänsyn till konsekvenserna från straffprocessuell synpunkt.

Preskription

Sätts straffmaximum för vårdslöshet mot borgenärer vid ett års fängelse får det till följd att preskriptionstiden för brottet enligt 35 kap. 1 § blir två år om inte någon särskild bestämmelse meddelas.

Sådana förmögenhetsförsämrande åtgärder som avses i straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer upptäcks i allmänhet först i samband med att en konkursutredning inleds. Innan förvaltaren har fått tillräckligt material för att kunna göra en anmälan till åklagaren om att en brottsmisstanke föreligger har ofta relativt lång tid förflutit. När åklagaren väl fått en anmälan krävs ofta ytterligare utredning innan åtal kan väckas. Skulle preskriptionstiden i de nu avsedda fallen vara två år är risken uppenbar att flertalet brott skulle preskriberas innan åtal kan väckas.

Utredningen föreslår därför att en särskild preskriptionsbestämmelse införs för de nu aktuella brotten. Ett tänkbart alternativ skulle därvid kunna vara att låta det omfattas av samma regel som den som enligt 35 kap. 4 § brottsbalken gäller för bokföringsbrott dvs. preskription skulle räknas från konkurs eller motsvarande som inträffat inom fem år från brottet. I så fall måste emellertid samma regel införas för oredlighetsfallen - annars skulle ju dessa kunna preskriberas tidigare än vårdslöshetsbrotten - vilket skulle få till följd att en mycket lång preskriptionstid för oredlighet skulle komma att gälla. Lämpligen bör i stället en undantagsregel intas i 35 kap. 2 § brottsbalken av innebörd att preskriptionstiden blir fem år. Nämnda paragraf som upphävdes 1975 upptog tidigare en undantagsbestämmelse från den allmänna regeln om åtalspreskription i 1 §.

När det gäller oriktigt uppgiftslämnande under konkurs är förhållandet emellertid ett annat. Brottet upptäcks i regel i nära anslutning till att det begåtts. Någon särskild preskriptionregel för de oäktsamma brotten krävs således inte. Preskriptionstiden blir för dessa fall i fortsättningen två år.

6 Otillbörligt gynnande av borgenär

Utredningens förslag: Mannamånsbrottet får en ny brottsbeteckning och benämns i fortsättningen *otillbörligt gynnande av borgenär*. Straffbarheten knyts till ett oförsvarlighetsrekvisit på så sätt att ansvar inträder för den som gynnar en viss borgenär genom betalning, överlämnande av säkerhet eller någon annan sådan åtgärd om förfarandet är uppenbart oförsvarlig med hänsyn till storleken av betalningen eller säkerheten samt till åtgärdens syfte eller övriga omständigheter.

Även den som genom en sådan uppenbart oförsvarlig åtgärd försätter sig på obestånd skall dömas till ansvar för otillbörligt gynnande av borgenär.

6.1 Gällande rätt

I 11 kap. 4 § brottsbalken kriminaliseras två olika gärningstyper som *mannamån mot borgenärer*. Paragrafens första stycke tar sikte på situationer då en gäldenär i en obeståndssituation gynnar en borgenär på de övriga borgenärernas bekostnad, medan andra stycket behandlar illojala förfaranden med syfte att underlätta ackord.

Första stycket i straffbestämmelsen har ändrats vid de reformer som ägde rum åren 1976 och 1986 medan andra stycket har samma innehåll som 23 kap. 4 § strafflagen i 1942 års lydelse. Vid 1976 års reform gavs beskrivningen av de straffbara handlingarna en ny utformning, som innebar en inskränkning i straffbarheten för betalning av förfallen skuld. Ändringen år 1986 fick den betydelsen att s.k. latent skulder skall beaktas även vid mannamånsbrottet.

Gynnande av viss borgenär

Enligt första stycket *första meningen* gör den sig skyldig till mannamån mot borgenärer som, när han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidta annan sådan åtgärd om åtgärden medför påtaglig fara för att andra borgenärers rätt avsevärt skall förringas. Enligt *andra meningen* i samma stycke inträder ansvar även för det fallet att gynnandet skett på annat sätt än som nyss angivits, om syftet med åtgärden varit otillbörligt. Den åtgärd som bestämmelsen i detta led främst tar sikte på är betalning av förfallen skuld.

Straffansvaret är inledningsvis begränsat till gärningar som företas i vid en tidpunkt då obestånd föreligger. Detta kan till viss del förklaras med att betalning av en skuld i sig inte innebär att gäldenärens förmögenhet minskar. Beträffande den närmare innebörden av obeståndsrekvisitet hänvisas till vad som anförts härom i avsnittet om oredlighet mot borgenärer.

En ytterligare begränsning av straffbarheten ligger däri att förfarandet skall ha inneburit ett gynnande av i vart fall en borgenär. Denna brottsförutsättning bestäms närmare av effektrekvisitet, att åtgärden skall medföra "påtaglig fara för att andra borgenärers rätt skall förringas avsevärt". Genom utformningen av effektrekvisitet som ett farerekvisit har man avsett att göra det möjligt att vid skadebedömningen beakta även sådana skulder som ännu inte uppkommit vid tidpunkten för den straffbelagda gärningen men som då varit förutsebara s.k. latent skulder. Ordet "borgenär" i denna del av lagrummet skall alltså enligt mottivuttalandena förstås så att det även inbegriper blivande borgenärer. Huruvida en borgenär gynnats eller ej genom exempelvis en betalning är att bedöma med utgångspunkt från den ordning för skuldbetalning som föreskrivs i förmånsrättslagen. För straffansvar förutsätts således att det vid en tänkt konkurs vid tidpunkten för gärningen skulle ha funnits i vart fall en borgenär med lika eller bättre förmånsrätt än den som erhållit betalning eller säkerhet, och att åtgärden avsevärt förringat den först nämnde borgenärens rätt.

I effektrekvisitet ligger den ytterligare begränsningen att endast fall av avsevärt missgynnande är straffbara. I rättsfallet NJA 1974 s. 689 ansågs avsevärt förringande föreligga då de gynnade betalningsmottagarna tillsammans erhållit ett belopp om drygt 8 000 kr när tillgångarna och skulderna enligt bolagets balansräkning uppgick till i runda tal 17 500 kr respektive 48 000 kr. Samma bedömning gjorde Högsta domstolen i rättsfallet NJA 1986 s. 779, som bl.a. avsåg åtal för

mannamån mot borgenärer i två fall. Den tilltalade hade vid flera tillfällen lämnat kortfristiga handlån till två olika bolag, i vilka han var ställföreträdare. Det ena bolaget återbetalade vid åtta tillfällen sammanlagt 231 000 kr till ställföreträdaren. Enligt konkursbouppteckningen uppgick bolagets tillgångar och skulder till drygt 4,9 milj kr respektive 22 milj kr. I det andra bolaget hade återbetalningar skett vid tre tillfällen och avsåg sammanlagt 141 000 kr. Enligt konkursbouppteckningen uppgick tillgångarna till drygt 509 000 kr och skulderna till drygt 2,7 milj kr. Utgången blev den motsatta i RH 1983:70. HovR ansåg att något avsevärt förringande inte hade skett genom löneuttag, som medfört att borgenärernas utdelning minskat med endast några få procent. Den tilltalade, som var VD och styrelseledamot i tre olika bolag, hade betalat ut förfallna löner till sig själv. I ett av bolagen med tillgångar om 122 000 kr och skulder uppgående till 890 000 kr hade en utbetalning om 25 000 kr gjorts. Enligt HovR:ns mening borde frågan om övriga borgenärers rätt avsevärt förringats bedömas med hänsyn till gäldenärens allmänna ekonomiska ställning och omfattningen av skuldsättningen vid tidpunkten för åtgärden, varvid likartade överväganden ansågs böra göras som vid återvinning enligt bestämmelsen i 4 kap. 10 § konkurslagen i frågan om viss betalning "avsevärt försämrat gäldenärens ställning".

Det är emellertid tänkbart att man numera bör utgå från en absolut värdebedömning i större utsträckning än som kommit till uttryck i de refererade rättsfallen (jfr Beckman m.fl. Kommentarer till brottsbalken I, 5:e uppl., s. 659). Även om man har den utgångspunkten bör naturligtvis gäldenärens allmänna ekonomiska ställning i det särskilda fallet kunna få betydelse för bedömningen. Om en betalning eller ett ställande av säkerhet påverkat flera borgenärers rätt torde bedömningen av om förringandet varit avsevärt böra ske med hänsyn till den sammanlagda effekten av åtgärden. I det tidigare omnämnda rättsfallet NJA 1974 s. 689 hade utbetalningarna om tillsammans drygt 8 000 kr skett kring årsskiftet 1970/71. Basbeloppet vid denna tidpunkt uppgick till 6 400 kr. Med dagens penningvärde skulle detta motsvara en betalning om i runda tal 50 000 kr.

Det först nämnda och praktiskt viktigaste fallet av gynnande som kan utgöra mannamån mot borgenärer är *betalning av skuld som ej är förfallen*. En skuld är förfallen den dag då borgenären har rätt att fordra betalning och, vid vägran från gäldenärens sida, framtvinga betalning på exekutiv väg. Att skulden sagts upp till betalning med stöd av en s.k. förfalloklausul inverkar inte på bedömningen. I detta sammanhang bör särskilt nämnas checkräkningskrediter, vilka förlängs automatiskt för det fall uppsägning inte sker före ett visst datum varje år. En inbetalning på

en checkräkning med utnyttjad kredit är således som regel att betrakta som en betalning av icke förfallen skuld. Endast för det fallet att banken sagt upp krediten, eventuellt med stöd av en förfalloklausul, är det frågan om en betalning av förfallen skuld. Även en betalning kort tid före förfallodagen utgör en betalning av icke förfallen gäld och är alltså i princip straffbar som mannamån mot borgenärer om straffbestämmelsen tolkas strikt efter sin ordalydelse.

Betalning med annat än sedvanliga betalningsmedel nämns som den andra formen av straffbart gynnande. Har en betalning skett på detta sätt kan ansvar för mannamån mot borgenärer således följa oberoende av om skulden varit förfallen till betalning eller inte. Formuleringen är hämtad från bestämmelsen om återvinning i 4 kap. 10 § konkurslagen. I motiven till denna bestämmelse, liksom i förarbetena till 1976 års reform av gäldenärsbrotten - då formuleringen infördes i mannamånsbestämmelsen - anförs att rekvisitet skall tolkas med hänsyn till förhållandena i gäldenärens bransch men med beaktande även av förhållandena i borgenärens yrkesgren. För den straffrättsliga bedömningen bör i detta avseende vägledning kunna hämtas även från rättspraxis på återvinningsområdet. En betalning genom överlåtelse av rörelsens inventarier torde vara att bedöma så att den skett med osedvanliga betalningsmedel.

Överlämnande av säkerhet som inte var betingad vid skuldens tillkomst anges som en tredje åtgärd som kan medföra straffansvar. Med överlämnande av säkerhet avses säkerhet i varje form, vare sig det gäller vanlig lös egendom, företagsinteckning eller pantbrev i fast egendom. Omsättning av ett lån med ställande av ny säkerhet sedan obestånd inträtt kan således medföra ansvar för mannamån. Ställande av en ny säkerhet i samband med en motsvarande höjning av ett löpande lån är däremot inte straffbart. Ett utbyte av en pant är inte att anse som en ny pantsättning om den utbytta panten i värde motsvarar den nyinsatta.

Beskrivningen av de straffbara åtgärderna avslutas med formuleringen *annan sådan åtgärd*. Enligt motivuttalandena vid 1976 års reform av gäldenärsbrotten är det avgörande för frågan huruvida åtgärden skall anses vara sådan som de omnämnda, om åtgärden vidtagits till förmån för en viss borgenär utan att det förelegat någon civilrättslig skyldighet (prop. 1975/76:82 s. 97). Så är t.ex. fallet om gäldenären går med på en tidigare förfallodag än den som avtalats eller om han betalar en leverantör med de varor han köpt på kredit. Ett annat fall kan vara att tredje man går i borgen för en gäldenärs skuld och gäldenären samtidigt lämnar säkerhet till borgensmannen för dennes åtagande. Någon säkerhet i efterhand är det i detta fall inte formellt frågan om men förfarandet är fullt jämförbart med en sådan åtgärd. Med överlämnande av säkerhet kan vidare jämföras lösöreköp och andra rättshandlingar som ges

formen av överlåtelse. Jämförbar med de angivna åtgärderna är också kvittning, som sker under sådana omständigheter att den inte kunnat företas i en konkurs. En borgenär som har en förfallen motfordran på gäldenären får kvitta denna fordran i gäldenärens konkurs. Borgenären får härigenom betalt utan hinder av andra borgenärers förmånsrätt. Det förringar då inte andra borgenärers rätt till betalning om kvittning av en sådan motfordran sker före konkursen. Straffansvar kan däremot komma i fråga om borgenären vid förvärvet av fordringen hade skälig anledning anta att gäldenären var på obestånd eller om han förvärvat motfordran på gäldenären genom en överlåtelse från tredje man viss tid före konkursen, i vilka fall villkoren för kvittning i konkurs inte är uppfyllda. Om gäldenären låtit borgenären sätta sig i skuld i kvittningssyfte kan åtgärden jämföras med en betalning med osedvanliga betalningsmedel.

Enligt andra meningen i första stycket är varje annan åtgärd varigenom gäldenären i *otillbörligt syfte* gynnar viss borgenär straffbar som mannamån mot borgenärer. Detta led i bestämmelsen tar främst sikte på betalningar av förfallna skulder och ställande av säkerheter som betingats vid skuldens tillkomst. Enligt motiven avses kriminaliseringen träffa sådana betalningar av förfallna skulder då gäldenärens handlande bestäms av en önskan att i en obeståndssituation visa välvilja mot en speciell borgenär, fastän det sker på övriga borgenärers bekostnad. Så får anses vara förhållandet bl.a. vid betalning till en närstående person eller till ett bolag i vilket gäldenären har intressen. Utanför det straffbara området faller däremot enligt motiven situationer som kännetecknas av att gäldenären vid en betalning på vanligt sätt av en förfallen skuld inte har något särskilt intresse av den ifrågavarande borgenärens förmögenhetsställning. Detta anges så gott som alltid vara fallet vid betalning av vanliga löpande fordringar avseende t.ex. avbetalningsköp, hyra eller skatt. Det är alltså numera otvivelaktigt att straffansvar för mannamån mot borgenärer inte drabbar ställföreträdaren för ett gäldenärsbolag på obestånd som använder tillgängliga medel för inbetalning av bl.a. förfallna källskatter och arbetsgivaravgifter i syfte att undgå personlig betalningsskyldighet.

Främjande av ackord

I *andra stycket* straffbeläggs en annan typ av illojalt handlande i en obeståndssituation nämligen det att en gäldenär med direkt uppsåt att främja offentligt eller privat ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån.

För straffansvar fordras inte att gärningen förringar andra borgenärers rätt. Ansvar inträder exempelvis i det fallet att en gäldenär hemligen skriver upp en borgenärs fordran för att förmå honom att gå med på ett ackord även om en utomstående person tillskjuter medel så att merkostnaden täcks. Utanför det straffbara faller däremot det förfarandet att en utomstående utan erbjudande av förmån förvärvar fordringar tillhörande sådana borgenärer som inte vill medge ackord och därefter i egenskap av fordringsägare ansluter sig till ackordet. Straffbudet har viss motsvarighet i 12 kap. 19 § konkurslagen och 36 § ackordslagen (3 kap. första stycket p 3 lagen om företagsrekonstruktion), enligt vilka bestämmelser hinder mot att ackord fastställs föreligger bl.a. då det finns skäl原因 anta att gäldenären i hemlighet har gynnat någon borgenär för att inverka på ackordsfrågan eller att något annat svek har ägt rum vid ackordet.

För att kriminaliseringen inte skulle bli för vidsträckt behölls rekvisitet "gäldenär" i förevarande straffbestämmelse vid 1986 års reform. Med stöd av 7 § första stycket kan emellertid annan som är i gäldenärs ställe dömas såsom gärningsman.

Vid tillkomsten av skuldsaneringslagen ifrågasatte Lagrådet om inte ett tillägg borde göras till förevarande straffbestämmelse. Departementschefen fann emellertid inte något sådant behov föreligga med motiveringen att förhållandena vid ackord kan vara sådana att gäldenären har medel till sitt förfogande som han kan disponera på sätt anges i straffbestämmelsen men att så inte är avsett att vara förhållandet vid skuldsanering eftersom själva tanken med detta institut är att gäldenären inte skall ha några medel till förfogande utöver vad han skall få förbehålla sig för sin omedelbara försörjning.

Införandet av lagen om företagsrekonstruktion har inte medfört någon ändring av straffbestämmelsen.

Medverkan

En borgenär bör i allmänhet kunna ta emot betalning eller säkerhet för en fordran utan att behöva undersöka om gäldenärens övriga borgenärer därigenom lider skada. Inom vissa gränser bör han också kunna utöva påtryckningar på gäldenären för att få betalt utan att behöva befara rättsliga efterräkningar. Endast om borgenären genom sitt tillvägagångssätt visar uppenbar illojalitet mot medborgenärerna bör det rimligen komma i fråga att ingripa med straffansvar. Av denna anledning har i 7 § andra stycket föreskrivits att den borgenär som blivit gynnad genom gäldenärens mannamånsbrott skall dömas för medverkan till brottet

endast om han brukat otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller om han handlat i hemligt samförstånd med gärningsmannen. Vid bedömningen om ett hot är att anse som otillbörligt kan vägledning hämtas från tillämpningen av straffbestämmelserna om olaga tvång (4:4 BrB) och utpressning (9:4 BrB).

6.2 Bakgrunden till nuvarande ordning

Huvudinriktningen vid 1976 års översyn av mannamånsbestämmelsen var att begränsa kriminaliseringen i fråga om betalning av förfallna skulder med vanliga betalningsmedel. Därvid ansågs det enligt lagrådsremissen i främsta rummet angeläget att kriminaliseringen inte skulle träffa sådana betalningar som framstår som ordinära, exempelvis löner, avtalade amorteringar på lån eller avbetalningsköp, hyra, arrende eller insättningar på checkräkningskredit. Till ordinära betalningar får normalt räknas även betalning av skatter, en fråga som kom att ägnas särskild uppmärksamhet under lagstiftningsarbetet.

Men även i andra fall när en gäldenär på obestånd betalar en förfallen skuld på vanligt sätt ansågs enligt lagrådsremissen omständigheterna i regel vara sådana att ett straffansvar var mindre motiverat. Därvid framhölls bl.a. att det ligger i sakens natur att förhållandena närmast före ett konkursutbrott ofta är mycket pressande och att risken för att en felbedömning görs är stor.

Samtidigt framhöll departementschefen att det kunde tänkas förekomma fall då en betalning av en förfallen skuld med vanliga betalningsmedel kunde te sig så stötande, att den i och för sig skulle tyckas motivera en samhällsreaktion. Med hänsyn härtill kunde man överväga en lösning som t.ex. skulle innebära att straffansvaret skulle stå kvar för sådana betalningar av förevarande slag som inte kan anses ordinära. En lösning efter denna linje skulle emellertid enligt departementschefens mening leda till en alltför vag utformning av straffbestämmelsen och skapa svårigheter för den enskilde när det gäller att i det konkreta fallet bedöma om en handling är straffbar eller inte. Det torde vidare förhålla sig så att i de fall av denna typ som man verkligen vill komma åt på straffrättslig väg, omständigheterna praktiskt taget alltid är sådana att gäldenären kan fällas till ansvar för vårdslöshet mot borgenärer.

Slutsatsen i lagrådsremissen blev att straffansvaret borde tas bort för betalning på vanligt sätt av förfallna skulder.

Detta förslag blev föremål för en synnerligen ingående kritik av Lagrådet och vidhölls inte av departementschefen i slutprotokollet.

Departementschefen tog särskilt upp en av Lagrådet berörd situation där ställföreträdaren för ett gäldenärsbolag har intressen i ett annat bolag med fordran på gäldenärsbolaget och förklarade sig ense med Lagrådet om att i denna och liknande situationer betalning av förfallna skulder inför ett ekonomiskt sammanbrott kunde tänkas ske på ett från övriga borgenärs synpunkt kvalificerat illojalt sätt.

Resultatet blev att mannamånsbestämmelsen erhöll sin nuvarande lydelse med det speciella subjektiva rekvisitet avseende betalningar av förfallna skulder (och ställande av säkerhet som varit betingad vid skuldens tillkomst).

6.3 Kritik mot bestämmelsens nuvarande utformning

Mannamånsbestämmelsens avfattning har i flera avseenden blivit föremål för kritik. Till en början bör nämnas att det i den s.k. Rubicon-rapporten (s. 68) riktas kritik mot att det vid mannamån mot borgenärer är en straffbarhetsförutsättning att den som företar en åtgärd av det slag som paragrafen avser skall vara på obestånd. Till skillnad från vad som gäller enligt 11 kap. 1 - 3 §§ räcker det alltså inte för straffbarhet att fara föreligger för att gäldenären skall komma på obestånd när åtgärden vidtas. Enligt rapporten utgör detta en inkongruens i regelsystemet.

Paragrafens nuvarande avfattning har emellertid i flera andra mera grundläggande hänseenden kritiserats i den rättsvetenskapliga litteraturen. Professor Nils Jareborg framhåller i *Brotten II* (2 uppl. s. 180) att gränsen mellan förfallna och inte förfallna betalningar blir alltför skarp med den nuvarande avfattningen och att detta bereder bekymmer bl.a. vid fullt godtagbara betalningar. Därvid framhålls att man kan vara brottslig genom att inte betala exakt på förfallodagen. Enligt Jareborgs mening borde ordinära betalningar vara helt undantagna från straffbarheten. Dessutom framhåller Jareborg att det är svårt att se hur det kan vara mera straffvärt att tillgodose en borgenär med ny säkerhet för en förfallen skuld än att betala skulden.

Även professor Madeleine Leijonhufvud riktar i sitt arbete *Brotten mot borgenärer* (2 uppl. s. 257, 267 och 275) kritik mot det förhållandet att betalningar strax före förfallodagen omfattas av en strängare regel än sådana som skett när skulden är förfallen. Också i detta arbete ifrågasätts om inte straffansvaret borde begränsas till extraordinära betalningar.

Kritik har även riktats mot det i första styckets andra mening förekommande subjektiva rekvisitet "i otillbörligt syfte". I detta avseende förefaller omfattningen av straffansvaret enligt Leijonhufvud (a.a. s. 267) både svårförståeligt i sak och oklart uttryckt i lagtexten. I brottsbalkskommentaren (del I 5 uppl. s. 666) ställs frågan om konstruktionen av detta speciella subjektiva rekvisit ens uppfyller legalitetsprincipens krav på strafflagstiftning.

Slutligen förtjänar här erinras att det före 1976 års reform från flera håll ifrågasattes om betalning av skulder över huvud taget borde kunna föranleda straffansvar (se bl.a. prop. 1962:10 s. B 208 och Thornstedt i Festskrift för Agge s. 385; jfr avsnitt 2 ovan). Denna tanke tas upp på nytt i Leijonhufvuds arbete, där - liksom i den av henne utarbetade promemorian Ds Ju 1983:17 (s. 90 ff.) - tanken förs fram att endast tillgodo-seende av närstående borgenärer skulle omfattas av kriminaliseringen (a.a. s. 292).

6.4 Överväganden och förslag

Utgångspunkter

Som framgår redan av vad som här ovan i största korthet sammanfattats från förarbetena och kritiken mot mannamånsbestämmelsens nuvarande konstruktion är straffansvarets utformning vid detta brott förenad med betydande problem. Ytterst sammanhänger problemen med att en åtgärd som rättsordningen i andra sammanhang inte bara uppmuntrar utan också kan framtvinga - betalning av skulder - i vissa speciella situationer har ansetts så klandervärd att den inte bara kan bringas att återgå på civilrättslig väg utan även har kriminaliserats.

Det finns anledning att hålla fast vid utgångspunkten för 1976 års reform att en betalning av en skuld och liknande åtgärder endast under speciella omständigheter skall kunna föranleda straffbarhet för mannamån. Den kritik som har anförts mot mannamånsbestämmelsens nuvarande utformning visar emellertid att den lösning som valts inte har blivit fullt lyckad.

En av huvudpunkterna i kritiken sammanhänger med den skarpa skillnad som bestämmelsen efter orden gör mellan å ena sidan betalning av ej förfallna skulder, betalning med ovanliga betalningsmedel och ställande av säkerheter som inte varit betingade vid skuldens tillkomst och å andra sidan betalning på vanligt sätt av förfallna skulder och därmed jämställda åtgärder. Denna kritik drabbar delvis också åter-

vinningsbestämmelsernas utformning (se t.ex. 4 kap. 10 § konkurslagen). Det torde visserligen inte ha varit avsett att mannamånsbestämmelsen skall tillämpas så att exempelvis en betalning som sker före förfallodagen men i nära anslutning till denna straffrättsligt skall betraktas som betalning av en icke förfallen skuld. Och om en gäldenär på eller i anslutning till förfallodagen ställer säkerhet för en skuld i stället för att betala den torde inte risken för straffbarhet vara större än om han i stället hade erlagt betalning. Men otvivelaktigt gäller likväl att mannamånsbestämmelsens avfattning i denna del inte är tillfredsställande.

Ordinära betalningar

Som framgår av förarbetena till återvinningsbestämmelserna i konkurslagen kan en betalning med ovanliga betalningsmedel liksom en betalning i förtid mycket väl betraktas som ordinär. Det framhålls där att betalning med ovanliga betalningsmedel som i allmänhet är ovanligt i en viss bransch någon gång i det särskilda fallet kan vara fullt korrekt. Och betalning i förtid kan av praktiska skäl ha skett kort före förfallodagen eller kan ha företagits för att en viss rabatt skall erhållas (SOU 1970:75 s. 150). Det ligger nära till hands att i överensstämmelse med vad både Nils Jareborg och Madeleine Leijonhufvud rekommenderat justera bestämmelsen så att det uttryckligen framgår att ordinära åtgärder alltid faller utanför det straffbara området.

Med denna utgångspunkt kan man ställa frågan om det skulle innebära en tillräcklig avgränsning av det kriminaliserade området att uttryckligen föreskriva att ordinära åtgärder aldrig kan leda till ansvar för mannamån. Man skulle i så fall kunna avvara det speciella subjektiva rekvisitet, som otvivelaktigt är okonventionellt och också gett upphov till kritik.

Som framgått övervägdes en sådan lösning vid 1976 års reform, men tanken avvisades. En lösning efter denna linje skulle enligt departementschefens mening leda till en alltför vag utformning av straffbestämmelsen och skapa svårigheter för den enskilde när det gäller att i det konkreta fallet bedöma om en handling är straffbar eller inte.

Vid övervägande av denna fråga finns det anledning att erinra om vad som avsetts inbegripas under begreppet ordinär betalning. Enligt förarbetena till konkurslagens återvinningsbestämmelser (se de tidigare åberopade uttalandena i SOU 1970:75 s. 150 till vilka departementschefen anslutit sig) är det avsett att "vanliga löpande betalningar, t.ex. avtalade och i behörig ordning betalade amorteringar på lån, avbe-

talningsköp m.m. samt av hyra, arrende skatt eller innehållna källskatter och underhållsbidrag" skall räknas som ordinära. Detsamma skall gälla "de normala insättningar som görs på en checkräkningskredit". Återvinningsbestämmelserna anses över huvud taget inte tillämpliga på kontantaffärer, och en betalning av en faktura avseende en leverans har ansetts vara att jämställa med en kontantaffär även om fakturan erhållits någon tid efter leveransen. Däremot är det inte avsett att "betalning av skuld som stått ute eller kumulerats under längre tid skall godtagas som ordinär". Vidare anförts att en betalning som skett sedan gäldenären förklarat sig inställa sina betalningar inte heller, objektivt sett, kan anses ordinär, "frånsett hyra för bostad o.l.". Som ordinära bör vidare betraktas "till beloppen normala ersättningar för undersökningar av ett företags möjlighet att fortsätta driften".

Åtskilliga rättsfall på området har refererats sedan återvinningsbestämmelserna fick den nu aktuella utformningen. I NJA 1982 s. 135 betraktades en betalning som erlagts enligt en tidigare uppgjord amorteringsplan som ordinär, och samma bedömning gjordes i NJA 1988 s. 149 med avseende på en betalning som skett genom leverans av trävaror i ett kontokurantförhållande inom ramen för ett långvarigt samarbete parterna emellan. Som ordinär betraktades i NJA 1987 s. 872 likaledes en betalning av tre fakturor i förtid med den motiveringen att det var fråga om transaktioner som stod kontantköpen nära. Som icke ordinära betraktades å andra sidan i NJA 1981 s. 534 och 1982 s. 224 betalningar av skulder som stått ute en längre tid (i det sistnämnda fallet hade även skulden kumulerats). I NJA 1989 s. 3 och 1990 s. 649 gjorde Högsta domstolen en helhetsbedömning av samtliga föreliggande omständigheter (i båda fallen resulterande i att det inte varit fråga om ordinära betalningar).

Även om dessa rättsfall givetvis bidragit till att klarlägga rättsläget och alltså bedömningen numera kan ske på en något säkrare grundval än vad fallet var år 1976, måste det konstateras att begreppet ordinär fortfarande är behäftat med en ganska betydande osäkerhet. I två av de mest anlitade lagkommentarerna på området, i vilka rättsfallen beaktats, uttalas att bedömningen av vad som skall anses vara en ordinär betalning ansetts tillhöra de svåraste problem som den nya konkurslagstiftningen rest (Lennander, Återvinning i konkurs, 2 uppl. s. 238) respektive att rekvisitet kan beräknas medföra avsevärda tillämpningssvårigheter (Welamson, Konkurs, 8 uppl. s. 79).

Det anförda leder till att det fortfarande inte skulle vara tillfredsställande att låta det bli avgörande för straffansvaret att det inte varit fråga om en ordinär betalning. Man skulle då använda sig av ett begrepp som har fixerat konkursrättsliga konsekvenser samtidigt som det

fortfarande är alltför osäkert till sin närmare innebörd för att lämpligen på ett avgörande sätt bilda en gräns för det kriminaliserade området.

Därtill kommer att det inte synes vara ändamålsenligt att låta det straffrättsliga rekvisitet sammanfalla med rekvisitet för återvinning. Enligt vanliga principer bör ju det kriminaliserade området vara snävare avgränsat än det civilrättsliga. Slutligen möter det problemet att det enligt konkurslagens terminologi endast är betalningar och således inte ställande av säkerhet eller andra liknande åtgärder som kan kvalificeras som ordinära, en ståndpunkt som inte får någon egentlig förklaring i konkurslagens förarbeten och som kritiserats i den juridiska litteraturen (se Welamson a.a. s. 84 not 2 med där anförd litteratur).

Även om man uttryckligen skulle ange i mannamánsbestämmelsen att ordinära åtgärder faller utanför straffbarheten behövs det alltså ett ytterligare rekvisit för att kriminaliseringen inte skall gripa över för mycket.

Straffansvar endast i närståendesituationer?

Som framgår av det tidigare anförda har professor Madeleine Leijonhufvud såväl i sin monografi som i den av henne utarbetade promemorian DsJu 1983:17 fört fram tanken att endast tillgodoseende av närstående borgenärer skulle omfattas av kriminaliseringen. Detta kan synas vara en tilltalande tanke som dessutom ligger väl i linje med departementschefens utgångspunkter vid 1976 års reform.

En sådan lösning har dock den svagheten att man tvingas avgränsa den krets av borgenärer som skall betraktas som närstående; i Ds Ju 1983:17 föreslogs i detta hänseende samma avgränsning som den som numera kommer till uttryck i 4 kap. 3 § konkurslagen. Svårigheter uppkommer då ofrånkomligen när det gäller fall då ekonomisk intressegemenskap föreligger mellan gäldenären och borgenären utan att denna kan inordnas i sådana rekvisit som gäller för att ett formellt närståendeförhållande skall anses föreligga. Vidare gäller ju att en betalning av en skuld *kan* vara försvarlig även om den skett till närstående. Det kan t.ex. gälla en kumulerad skuld avseende underhållsbidrag till barn. Helt idealisk är därför inte heller denna lösning.

Det subjektiva rekvisitet "i otillbörligt syfte"

Sakligt sett ligger den senast diskuterade lösningen nära vad man har velat åstadkomma genom det nuvarande speciella subjektiva rekvisitet. Det innebär att en betalning på vanligt sätt av en förfallen skuld eller en

liknande åtgärd kan träffas av straffbarheten endast om den företagits i otillbörligt syfte. Avsikten är att kriminaliseringen skall träffa de "fall då själva syftet med betalningen kan betecknas som otillbörligt, dvs. fall då gäldenärens handlande bestäms av en önskan att i en obeståndssituation visa välvilja mot en speciell borgenär, fastän det sker på de övrigas bekostnad". Utanför det kriminaliserade området har avsetts falla situationer som kännetecknas av att gäldenären inte har något särskilt intresse av den ifrågavarande borgenärens förmögenhetsställning. Detta har antagits praktiskt taget alltid vara förhållandet vid betalningar av vanliga löpande fordringar avseende t.ex. avbetalningsköp, hyra och skatt. Otillbörligt syfte föreligger också i det mera opraktiska fallet att gäldenärens direkta avsikt är att skada övriga borgenärer.

Detta rekvisit har varit föremål för prövning i två refererade rättsfall. I det ena av dessa, NJA 1980 s. 94, hade ställföreträdaren för ett byggnadsbolag i samband med utförandet av en entreprenad för en kommuns räkning, låtit bolaget betala vissa underentreprenörer. Han fälldes till ansvar i tingsrätten och hovrätten. Hovrätten ansåg att hans handlingssätt kunde ha varit betingat av en önskan att hjälpa kommunen att slutföra projektet men att det likväl var illojalt mot en stor grupp borgenärer. Högsta domstolen konstaterade att en betalning inte kan anses ske i otillbörligt syfte i mannamånsbestämmelsens mening enbart därför att gäldenären inser att betalningen gynnar borgenären på andra fordringsägars bekostnad. Härutöver måste fordras att gäldenären för sitt gynnande av just den ifrågavarande borgenären haft någon särskild bevekelsegrund som förtjänar beteckningen otillbörlig. Vilket eller vilka motiv som föranlett ställföreträdaren att gynna just de borgenärer som han hade betalat hade inte blivit utrett i målet, och ställföreträdaren kunde därför inte anses övertygad om att ha handlat i otillbörligt syfte i lagrummets mening.

I det andra rättsfallet, NJA 1986 s. 779, hade ställföreträdaren för ett aktiebolag låtit bolaget erlægga betalning till honom själv för en fordran som han hade på bolaget. Han fälldes i alla instanser. Högsta domstolen uttalade att, när ställföreträdaren för ett bolag i en obeståndssituation låter detta betala en förfallen oprioriterad skuld till ställföreträdaren själv, kravet på otillbörligt syfte i linje med vad som anförts i förarbetena som regel fick anses uppfyllt.

Den tillämpning som kommit till uttryck i de angivna rättsfallen får anses följdriktig utifrån den tankegång som legat till grund för det speciella subjektiva rekvisitet. Även sakligt sett framstår utgången i de båda målen som rimlig, och en eventuell ändring i fråga om rekvisiten för mannamånsbrottet synes inte böra utformas så att den skulle ha lett till ett annat resultat i någotdera av målen.

En alternativ lösning

Det kan ifrågasättas om det finns tillräcklig anledning att ändra det subjektiva rekvisitet, även om detta i enlighet med vad som förut har sagts är okonventionellt och saknar motsvarighet på annat håll i lagstiftningen. Det förtjänar emellertid anmärkas att ett utredningsförslag om införande av ett nytt brott - otillbörlig kurspåverkan - med samma slags subjektiva rekvisit som mannamånsbestämmelsens för närvarande övervägs inom Finansdepartementet (se SOU 1994:68 s. 67 ff.).

Å andra sidan har som förut framgått det subjektiva rekvisitet blivit föremål för så skarp kritik i den rättsvetenskapliga litteraturen att det får anses befogat att för remissinstansernas granskning presentera en alternativ lösning av mer konventionellt slag. Oavsett hur denna utformas synes det svårt att komma ifrån att bestämmelsen måste få en viss prägel av generalklausul som ger möjlighet till en helhetsbedömning från domstolens sida.

Det ligger närmast till hands att som ett alternativ tänka sig någon form av försvarlighetsrekvisit, en konstruktion som förekommer i vissa andra brottsbalksbestämmelser, t.ex. 13 kap. 8 a §. Med hänsyn till att det här alltså är angeläget att säkerställa en restriktiv tillämpning bör rekvisitet i så fall formuleras så att straffansvar för en betalning av en skuld, ställande av säkerhet eller liknande åtgärd varigenom en borgenär gynnas förutsätter att åtgärden med hänsyn till sitt syfte framstår som uppenbart oförsvarlig. Detta skulle innebära att alla ordinära betalningar utan vidare faller utanför det kriminaliserade området men begränsa straffansvaret även beträffande andra betalningar. I princip borde fortfarande gälla att straffansvar åtminstone vid betalning av förfallna skulder och liknande åtgärder kan komma i fråga bara i sådana fall då gäldenärens handlande bestäms av en önskan att i en obeståndssituation visa välvilja mot en speciell borgenär, fastän det sker på de övrigas bekostnad.

Straffansvar för mannamånsbrott förutsätter för närvarande ytterligare att påtaglig fara föreligger att övriga borgenärers rätt skall förringas avsevärt. En förenkling av den redaktionella utformningen bör kunna åstadkommas genom att oförsvarlighetsrekvisitet formuleras på det sättet att även denna aspekt tillgodoses. Bestämmelsen kan då avfattas så att den som, då han är på obestånd, gynnar en viss borgenär genom betalning, ställande av säkerhet eller en annan sådan åtgärd skall dömas för mannamån mot borgenärer, om åtgärden med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek, samt till syftet eller övriga omständigheter är uppenbart oförsvarlig.

Framkallande av obestånd genom betalning och liknande åtgärder

Som förut har nämnts har det i den s.k. Rubicon-rapporten (s. 68) riktats kritik mot att det vid mannamån mot borgenärer, till skillnad från vad som gäller enligt 11 kap. 1 - 3 §§, är en straffbarhetsförutsättning att den som företar en åtgärd av det slag som paragrafen avser skall vara på obestånd. Det räcker alltså inte för straffbarhet att fara föreligger för att gäldenären skall komma på obestånd när åtgärden vidtas.

Denna skillnad är dock svårfråkomlig. I 11 kap. 1 och 2 §§ straffbeläggs handlingar som i sig kan bedömas som otillbörliga eller åtminstone anmärkningsvärda. Så är inte fallet i 11 kap. 4 § - mannamånsansvaret drabbar den som betalar en skuld, låt vara att särskilda kvalificerande rekvisit ställs upp.

Att generellt utsträcka straffansvaret för betalning av skulder till fall då gäldenären inte är på obestånd skulle enligt utredningens mening föra alltför långt. Det bör här särskilt anmärkas att 1986 års ändringar i mannamånsbestämmelsen får anses ha eliminerat det tidigare problemet med s.k. latent skulder, dvs. skulder som formellt inte förelåg vid gärningstillfället men som då kunde förutses, något som kan vara fallet bl.a. med skatteskulder. Det är numera fullt klart att man skall ta hänsyn till sådana skulder både vid obeståndsbedömningen och vid prövningen av skadeverkningarna för borgenärerna. Det har kommit till uttryck genom att mannamånsbestämmelsen numera till skillnad från tidigare riktar sig inte endast mot den som är gäldenär utan mot envar samt genom att det är tillräckligt att fara uppkommer för att andra borgenärs rätt skall avsevärt förringas genom mannamånshandlingen (se prop. 1985/86:30 s. 28-32 och 44).

Enligt vad utredningen har inhämtat har man emellertid i Rubicon-rapporten framför allt haft det fallet i sikte att den som är företrädare för en juridisk person tar ut betydande belopp i lön till sig själv eller till närstående och att företaget på grund härav inte kan betala andra skulder utan kort efter uttaget försätts i konkurs. Fråga uppkommer hur man skall se på detta fall om åklagaren inte kan leda i bevis att lönefordringen inte förelåg och inte heller att företaget var på obestånd när uttaget skedde. Tanken har väckts att man skulle straffbelägga fall då någon genom en mannamånshandling försätter sig på obestånd.

Om lönefordringen i ett sådant fall som nyss antyddes var förfallen till betalning när uttaget skedde, kan företaget logiskt sett inte ha försatts på obestånd genom uttaget. Antingen måste det ha varit på obestånd redan före uttaget eller också var det inte på obestånd efter det att uttaget gjordes. Man synes nämligen inte kunna försätta sig på obestånd genom att betala en förfallen skuld.

Däremot är det ju fullt tänkbart att man kan försätta sig på obestånd genom att betala en skuld i förtid eller ställa en säkerhet som inte var betingad vid skuldens tillkomst. Detta förutsätts också i 4 kap. 10 § första stycket andra meningen konkurslagen. Ett förfarande av sådant slag synes principiellt sett vara lika straffvärt som om obeståndet förelåg redan före åtgärden. Detta talar för att paragrafens tillämpningsområde utvidgas till att avse fall då någon genom en mannamånshandling försätter sig på obestånd. Utredningen föreslår en sådan komplettering.

Medhjälp till mannamån

I 11 kap. 7 § andra stycket brottsbalken föreskrivs att borgenär som tar eller låter åt sig utlova betalning, säkerhet eller annan förmån, skall dömas för medverkan till mannamån endast om han brukar otillbörligt hot eller otillbörligt löfte om förmån eller handlar i hemligt samförstånd med gärningsmannen. Utredningen har övervägt om inte denna bestämmelse skulle kunna utgå som obehövlig, eftersom det praktiskt taget aldrig förekommer att en borgenär ställs till ansvar för medverkan till mannamån. Om bestämmelsen slopas skulle det kunna hävdas att straffbarhet för en borgenär över huvud taget inte kan komma i fråga enligt den princip som man brukar kalla *concursum necessarium* (nödvändig medverkan). Det är här fråga om ett undantag som ofta framgår indirekt av brottsbeskrivningen i sådana fall då gärningen med nödvändighet förutsätter flera personers medverkan men endast någon av dem beskrivs som straffbar i lagen (jfr Beckman m. fl. Kommentar till brottsbalken, band II s. 635, och Jareborg, Brottsbalken kap. 23-24 med mera, s. 20). Ett huvudfall är situationer då straffet avser att skydda den mot vilken brottet riktas såsom fallet är vid ocker; den som har blivit utsatt för ocker kan sålunda inte dömas för medhjälp till brottet, trots att hans medverkan är ofrånkomlig.

Även i andra fall än då en straffbestämmelses syfte är att skydda den medverkande förekommer det emellertid att bestämmelsen skall tolkas så att den medverkande går fri från ansvar. Straffbestämmelsen mot främjande av flykt i 17 kap. 12 § brottsbalken kan sålunda inte tillämpas på det sättet att fången som flyr med annans hjälp straffas för medhjälp till främjande av flykt.

Om man inte hade haft den särskilda medverkansbestämmelsen i 11 kap. 7 § andra stycket, talar enligt utredningens mening övervägande skäl för att mannamån mot borgenärer skulle ha varit att bedöma på samma sätt och att alltså straffansvar för en borgenär över huvud taget inte skulle kunna komma i fråga (jfr dock uttalande av minoriteten inom

BRÅ vid remissbehandlingen av Ds Ju 1983:17, se prop. 1985/86:30 s. 100). När det som nu finns en särskild reglering i nämnda lagrum, kan det inte råda någon tvekan om att en borgenär, i de sällsynta fall som lagrummet tar sikte på, kan fällas till ansvar för medhjälp till mannamån. I de fallen är ju ett straffansvar ingalunda omotiverat, låt vara att ibland även andra straffbestämmelser torde bli tillämpliga, såsom bestämmelserna om olaga tvång och bestickning. Här kan också hänvisas till de speciella bestämmelser om straff för den som betingat sig förmån för att rösta på visst sätt i samband med ackord som finns i 17 kap. 5 § konkurslagen och 46 § ackordslagen (4 kap. 14 § i förslaget till lag om företagsrekonstruktion). Utredningen anser sig inte ha underlag för att föreslå att bestämmelsen i 11 kap. 7 § andra stycket skall utmönstras.

Otillbörligt gynnande av borgenär; en ny brottsbeteckning

Enligt direktiven är det en av utredningens uppgifter att göra en språklig översyn av bestämmelserna om brott mot borgenärer.

Det är svårt att i det sammanhanget förbigå brottsbeteckningen mannamån mot borgenärer. Sakligt sett är denna vid 1942 års strafflagsreform införda beteckning fullt adekvat för vad som åsyftas, och det torde inte gå att finna en kortare beteckning. Men mannamån tillhör numera inte det vardagliga ordförrådet. Ordet betecknas i lexika som ålderdomligt (se t.ex. Svensk ordbok, Esselte studium 1986), och för många torde det sakna innehåll. Enligt en av utredningen utan varje anspråk på vetenskaplighet företagen undersökning bland några yngre jurister saknades i vissa fall kunskap om ordets lexikaliska betydelse (otillbörligt gynnande av viss person, partiskhet; jfr Svenska akademins Ordbok 1942).

Även om det enligt utredningens mening från många synpunkter är synd att behöva överge äldre juridiska uttryck som ofta kännetecknas av både korthet och pregnans ligger det mest i linje med nuvarande principer för modernisering av lagspråket att byta brottsbeteckningen mot ett för allmänheten mera begripligt uttryckssätt. Utredningen föreslår att brottsbeteckningen mannamån mot borgenärer i 11 kap. 4 § byts ut mot "otillbörligt gynnande av borgenär".

7 Bokföringsbrott

Utredningens förslag: Ringa bokföringsbrott skall inte längre utgöra en särskild brottstyp. I stället införs en särskild straffskala, omfattande böter eller fängelse i högst sex månader, för bokföringsbrott som med hänsyn till verksamhetens omfattning och bokföringsbristernas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt är att anse som mindre allvarliga. Att ringa fall inte skall falla under kriminaliseringen har ansetts följa av de grundläggande straffbarhetsförutsättningarna.

I förtydligande syfte föreslås att bestämmelsen om bokföringsbrott gör uttrycklig skillnad mellan löpande bokföring och bokslut.

Det föreslås uttryckligen framgå av lagtexten att åsidosättande av skyldigheten enligt bl.a. bokföringslagen att bevara verifierationer omfattas av straffansvaret för bokföringsbrott.

Grovt bokföringsbrott föreslås få en egen brottsrubricering. Kvalifikationsgrunderna för när ett bokföringsbrott är att anse som grovt anges i straffbestämmelsen genom en exemplifiering. Att rörelsen haft stor omfattning eller att falska eller osanna handlingar har kommit till användning bör vara omständigheter som därvid särskilt skall beaktas.

Slutligen föreslås en i huvudsak redaktionell förändring när det gäller att ange bestämmelsens tillämpningsområde.

7.1 Gällande rätt

Enligt 11 kap. 5 § brottsbalken skall den dömas för *bokföringsbrott* som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1976:125) om till följd av försummelsen rörelsens för-

lopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen.

Från och med den 1 januari 1996 omfattar straffansvaret även den som åsidosätter bokföringsskyldighet enligt stiftelselagen (1994:1220) och lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m.

Kretsen av bokföringsskyldiga anges i 1 § bokföringslagen. Den utgörs av alla näringsidkare samt - oberoende av om någon näringsverksamhet utövas i det enskilda fallet - av aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar och sådana europeiska ekonomiska intressegrupperingar som har sitt säte i Sverige. Enligt en särskild bestämmelse görs dock undantag för dem som är skyldiga att föra räkenskaper enligt jordbruksbokföringslagen.

Förutsättningarna för att en stiftelse skall vara bokföringsskyldig framgår av 3 kap. stiftelselagen och 17 a § lagen om tryggnad av pensionsutfästelse m.m.

Bokföringsskyldigheten enligt bokföringslagen skall fullgöras på ett sätt som överensstämmer med god redovisningssed. Skyldigheten innefattar att kronologiskt och systematiskt löpande bokföra uppkomna affärshändelser, att vid räkenskapsårets slut upprätta årsbokslut samt att på ett betryggande sätt bevara verifikationer, bokföringsböcker och annat räkenskapsmaterial. Enskilda näringsidkare med viss mindre omsättning är dock befriade från skyldigheten att upprätta årsbokslut (1 § fjärde stycket).

Även den bokföringsskyldighet som föreskrivs för stiftelser skall i princip fullgöras enligt bestämmelserna i bokföringslagen.

Den sålunda omfattande bokföringsskyldigheten sanktioneras genom bestämmelsen om bokföringsbrott. För att någon skall kunna dömas till ansvar för bokföringsbrott krävs emellertid, förutom att bokföringsskyldigheten åsidosatts, även att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte kan i *huvudsak* bedömas med ledning av bokföringen.

Vad som i bestämmelsen sägs om "rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning" ansluter till lydelsen av 2 § andra stycket i bokföringslagen. Den ändring av straffbestämmelsen som i detta avseende gjordes i samband med att bokföringsbrottet var föremål för en lagstiftningsöversyn år 1982 avsågs inte innebära någon ändring i sak (prop. 1981/82:85 s. 30). I dess dåvarande lydelse hade straffbestämmelsen överförs till brottsbalken från strafflagen utan ändring i gärningsbeskrivningen. I strafflagen hade i sin tur motsvarande bestämmelse införts år 1942 i samband med den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott. I förarbetena till den bestämmelsen framhölls i fråga om kravet på att ställningen och rörelsens gång inte kunde i huvudsak

bedömas, att det för straffbarhet förutsattes att felet var sådant att vid granskning av böckerna rätta sammanhanget lätt undandrog sig uppmärksamheten, att straffbarhet förelåg om sanningen väl kunde utrönas av böckerna men först efter mödosam forskning samt att ansvar inte skulle inträda för obetydliga oriktigheter i bokföringen (SOU 1940:20 s. 231). I propositionen anfördes bl.a. att såsom gäldenärsbrott uppenbarligen inte borde behandlas sådana fel eller ofullkomligheter i bokföringen som närmast hade karaktären av förseelser mot den ordning som var stadgad för bokföringen (prop. 1942:4 s. 133).

Dessa motivuttalanden får alltjämt anses ha aktualitet. Från rättspraxis kan nämnas NJA 1986 s. 779. Högsta domstolen fann i det fallet att en försummelse, som bestod i att verifikationer var bristfälliga på så sätt att de inte upptog till vem utbetalning skett, inte var av sådan art och omfattning att rörelsens resultat och ställning i följd därav inte i huvudsak kunde bedömas med ledning av bokföringen. Ett flertal mindre felaktigheter kan emellertid tillsammans så förringa bokföringens värde att förutsättningarna för ansvar föreligger fastän felet vart och ett sett för sig inte är straffbara (se t.ex. NJA 1944 s. 478).

Sedan den 1 januari 1996 gäller en ny allmän lag om årsredovisning (prop. 1995/96:10). Samtidigt har två särskilda årsredovisningslagar införts; en för försäkringsföretag samt en för kreditinstitut och värdepappersbolag. Flertalet av ändringarna i redovisningslagstiftningen är betingade av Sveriges medlemskap i EU och det åtagande som därmed följt att anpassa de svenska redovisningsreglerna till vissa EG-direktiv. Lagarna upptar bl.a. bestämmelser om hur balans- och resultaträkningar skall ställas upp och om hur tillgångar och skulder skall värderas. Reglerna ersätter bl.a. de bestämmelser om redovisning som tidigare var intagna i 11 kap. aktiebolagslagen.

I bokföringslagen har samtidigt införts en ny 11 a §. Enligt denna bestämmelse gäller för aktiebolag och sådana handelsbolag som omfattas av årsredovisningslagen att årsbokslutet skall bestå av balansräkning, resultaträkning och noter. För årsbokslutet i nu nämnda bolag gäller, i stället för bestämmelserna i 13 - 20 §§ bokföringslagen, vissa närmare angivna bestämmelser i årsredovisningslagen. En motsvarande bestämmelse för företag som omfattas av lagen om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag respektive lagen om årsredovisning i försäkringsföretag finns intagen i en ny 11 b §. Bolag som omfattas av den nya lagstiftningen skall således, med vissa undantag, tillämpa de nya bestämmelserna om årsredovisning även vid upprättande av årsbokslut. I specialmotiveringen till den nya 11 a § (prop. del II s. 308) sägs att, genom hänvisningen till den nya årsredovisningslagen, bestämmelserna i denna lag kommer att bli en del av bokföringslagens regelverk rörande

upprättande av årsbokslut och att detta får till följd bl.a. att den som vid upprättandet av årsbokslut inte följer årsredovisningslagens bestämmelser kan dömas för bokföringsbrott.

Är den bokföringsskyldige enskild näringsidkare är han naturligtvis i första hand själv ansvarig som gärningsman om bokföringsskyldigheten inte fullgörs på föreskrivet sätt. Men även den som faktiskt handhar bokföringen i ett företag exempelvis en kamrer eller en ekonomichef kan vara att anse som gärningsman. Är den bokföringsskyldige en juridisk person följer av allmänna principer att straffansvar kan riktas mot den som är legal ställföreträdare. I aktiebolag och ekonomiska föreningar har styrelsen att tillse att organisationen beträffande bokföringen och medelsförvaltningen även innefattar en tillfredsställande kontroll. Detta innebär bl.a. att, då verkställande direktör saknas, styrelsen har att sörja för att bolagets bokföring fullgörs i överensstämmelse med lag. Att en redovisningsbyrå anlitas fråntar inte styrelsen detta ansvar.

I *subjektivt avseende* fordras uppsåt eller oaktsamhet. Vid 1986 års översyn av gäldenärsbrotten ändrades den formulering bokföringsbrottet fått vid 1982 års reform, som ansågs innebära att det för straffansvar fordrades att gärningsmannen varit medveten om eller haft uppsåt till att han varit bokföringsskyldig. Avsikten med ändringen var att klargöra att straffansvaret också omfattar den som varit oaktsam i förhållande till att bokföringsskyldighet förelåg (prop. 1985/86:30 s. 38).

Straffet för bokföringsbrott av normalgraden är fängelse i högst två år. Ringa fall bestraffas enligt en särskild straffskala enbart med böter. För grova fall av bokföringsbrott infördes år 1982 en särskild straffskala omfattande fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Huruvida brottet är grovt skall på vanligt sätt bedömas med hänsyn till samtliga omständigheter. Som exempel på omständigheter som bör föranleda att brottet bedöms som grovt nämns i motiven, att åsidosättandet av bokföringsskyldigheten skett systematiskt under en följd av år eller att det skett i en rörelse vars verksamhet är av stor omfattning och omsätter höga belopp. I praxis har även hänsyn tagits till graden av förslagenhet hos gärningsmannen och till om brottet varit planerat (se t.ex. NJA 1988 s. 481 och 1993 s. 687).

Uppsåtliga bokföringsbrott av normal eller svårare grad torde som regel vara av sådan art att fängelse normalt bör väljas som *påföljd* även om straffvärdet i det enskilda fallet i sig inte är så högt att det av den anledningen är uteslutet att döma till en icke frihetsberövande påföljd. Frågan om valet av påföljd för normalgraden av bokföringsbrott har vid åtskilliga tillfällen varit föremål för Högsta domstolens prövning (se t.ex. NJA 1983 s. 205, 1984 s. 710, 1986 s. 652 och 1993 s. 687). Förutom personliga förhållanden såsom ålder, hälsotillstånd och familje-

situation har Högsta domstolen som skäl för att bestämma påföljden till villkorlig dom anfört att rörelsen haft blygsam omfattning, att det inte funnits några anställda och att syftet med den straffbara åtgärden inte varit att undandra skatt eller annars utgjort ett led i planerad ekonomisk brottslighet. Av den sammanställning över hovrättsavgöranden som återges i RH 1994 framgår att underinstanserna i sin påföljdspraxis låtit sig vägledas av Högsta domstolens avgöranden.

En *speciell preskriptionsregel* för bokföringsbrott som ej är ringa föreskrivs i 35 kap. 4 § tredje stycket brottsbalken. Om den bokförings-skyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, räknas preskriptionstiden från den dag då detta skedde. Ringa brott preskriberas enligt huvudregeln i 35 kap 1 § första stycket när två år har förflutit från brottets fullbordan. Enligt 35 kap. 6 § får inte i något fall påföljd ådömas för ringa bokföringsbrott sedan fem år förflutit från tidpunkten för brottet. Bestämmelsen om påföljdspreskription torde vara en av anledningarna till det sparsamma utbudet av prejudikat beträffande frågan när ett bokföringsbrott är att bedöma som ringa.

Inte sällan uppstår frågor om *brottskonkurrens* i samband med lagföring för bokföringsbrott. Den omständigheten att vilseledande bokföring använts som ett medel för bedrägeri, förskingring eller oredlighet mot borgenärer utgör en kvalifikationsgrund som kan föranleda att brottet är att bedöma som grovt. Den vilseledande bokföringen skall då inte anses utgöra ett särskilt brott. Men även för det fall ett förmögenhetsbrott av nu nämnt slag förövas genom en gärning som i sig är att bedöma som grovt bokföringsbrott konsumeras ansvaret för denna gärning av det grova förmögenhetsbrottet eftersom straffskalan för grovt bokföringsbrott inte är lika sträng som straffskalorna för grovt bedrägeri, grov förskingring och grov oredlighet mot borgenärer.

Om däremot ett bokföringsbrott som är att bedöma som grovt utgjort medel för grovt svindleri - vilka brott har samma straffskala - bör straffansvar ådömas för båda brotten i konkurrens (prop. 1981/82:85 s. 31). Ansvar för grovt skattebedrägeri konsumeras som regel ansvar för bokföringsbrott som begåtts medelst användande av vilseledande bokföring. Skulle genom bokföringsbrottet även ett annat skyddsintresse åsidosättas än det som ligger till grund för skattebrottslagen kan det emellertid bli frågan om att döma särskilt för bokföringsbrottet.

I sammanhanget kan nämnas att utredningen i sitt delbetänkande föreslog att begagnande i stor omfattning av vilseledande bokföring uttryckligen borde anges i 4 § skattebrottslagen som ett exempel på när ett skattebrott kan vara att anse som grovt (SOU 1995:10 s. 242 ff.). I den nyligen framlagda propositionen över förslaget har regeringen gått

ett steg längre och föreslår att det inte uppställs något krav på viss omfattning av den vilseledande bokföringen för att skattebrottet skall kvalificeras som grovt (se prop. 1995/96 170 s. 110 ff.). Ändringen i förhållande till utredningens förslag har inte kommenterats särskilt. Regeringen har emellertid i enlighet med utredningen uttryckligen angett att någon ändrad rättstillämpning inte är avsedd.

Förhållandet mellan bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll enligt 10 § skattebrottslagen behandlar utredningen närmare i följande avsnitt.

Inte sällan används falska verifikationer eller förfälskningar av annat räkenskapsmaterial som ett medel vid bokföringsbrott. Brottsskonkurrens får i dessa fall anses föreligga med straffbestämmelsen om urkundsförfälskning (SOU 1940:20 s. 233). Sedan år 1982 är straffbestämmelsen om s.k. negativ materiell förfälskning, undertryckande av urkund, subsidiär till bokföringsbrottet.

Som ovan nämnts är kretsen av dem som kan ådömas ansvar som gärningsman vidsträckt vid bokföringsbrott. Enligt vanliga regler om *medverkan* till brott kan ansvar emellertid komma i fråga även för den som anstiftat eller på annat sätt medverkat till brottet (se t.ex. NJA 1988 s. 383).

7.2 Utredningens delbetänkande

Utredningen tog redan i sitt delbetänkande upp vissa frågor angående bokföringsbrott, i synnerhet sådana som gällde brottets förhållande till försvårande av skattekontroll, ett brott som i dag är subsidiärt till brottsbalken och därmed till bokföringsbrottet (SOU 1995:10 s. 264 ff.). Förslaget i delbetänkandet innebar att försvårande av skattekontroll skulle omkonstrueras som ett farebrott. Vidare föreslogs som en alternativ utgångspunkt för preskriptionstidsberäkningen både för bokföringsbrott som ej är ringa och för försvårande av skattekontroll att tiden skulle räknas från den dag då en skatte- eller taxeringsrevision tog sin början.

Förslaget syftade i denna del till att undanröja - för att använda Högsta domstolens ord i rättsfallet NJA 1983 s. 479 - "vissa praktiskt besvärande och sakligt mindre tillfredsställande följder" som är förenade med den nuvarande regleringen. Dessa olägenheter sammanhänger med att fullbordanspunkten för brottet försvårande av skattekontroll för närvarande är diffus och svårbestämd samt att detta brott och bokfö-

ringsbrottet har skilda utgångspunkter för preskriptionsberäkningen (se närmare SOU 1995:10 s. 267-269).

Ett annat av utredningens förslag i delbetänkandet innebar att, om en gärning anses vara av allvarligare slag bedömd som försvårande av skattekontroll än som bokföringsbrott, den tilltalade skall dömas för försvårande av skattekontroll. Subsidiariteten upphävs alltså enligt förslaget för dessa fall. Skälet till förslaget i denna del var att försvårande av skattekontroll och bokföringsbrott har skilda skyddsintressen och att den nuvarande subsidiaritetsregeln därför kan vålla problem i fall då exempelvis ett förfarande utgör ett ringa bokföringsbrott men ett allvarligt fall av försvårande av skattekontroll.

Utredningen diskuterade i delbetänkandet (avsnitt 8.7.6) också förhållandevis utförligt frågan om ringa bokföringsbrott borde avkriminaliseras, en fråga som särskilt togs upp i de ursprungliga direktiven. Därvid konstaterade utredningen att tanken att slopa ringa bokföringsbrott som en särskild brottstyp inte är ny. Redan när bestämmelsen ursprungligen infördes i samband med 1942 års lagstiftning angående förmögenhetsbrott var Lagrådets majoritet inne på en liknande tanke, som dock avvisades av chefen för Justitiedepartementet (prop. 1942:4 s. 134, 198 och 204).

Ett skäl för att avkriminalisera ringa brott var enligt utredningen att det får anses föreligga en viss obalans i lagtexten i dess nuvarande utformning. Bokföringsbrott föreligger endast när rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Det kan synas svärförenligt med den angivna brottsförutsättningen att samtidigt ringa brott skall utgöra en särskild brottstyp.

I det fortsatta resonemanget anförde utredningen följande.

En avkriminalisering av de förseelser som i dag rubriceras som ringa bokföringsbrott skulle å andra sidan kunna leda till en del problem. Eftersom brotten i allmänhet kommer till åklagarmyndigheternas kännedom genom anmälan från konkursförvaltarna, skulle det i praktiken bli dessa som fick ansvaret för att göra den med hänsyn till lagtextens konstruktion ganska vanskliga bedömningen av frågan huruvida ett bokföringsbrott skall anses ringa eller inte. Bedöms gärningen som ringa skulle nämligen med den angivna utgångspunkten ingen straffbar handling föreligga, och någon anmälan skulle då inte heller göras.

Därtill kommer att Riksdagens revisorer har uttalat att en avkriminalisering av ringa bokföringsbrott skulle innebära att man ger "fel" signaler, om inte samtidigt en sanktionsavgift införs för motsvarande förseelser (rapport 1993/94.6 s. 243). Att införa en administrativ sanktion i stället för det nuvarande bötesstraffet skulle

emellertid riskera att ytterligare försvåra tillämpningen i sådan grad, att man enligt utredningens mening i så fall lika gärna kan behålla den nuvarande straffsanktionen.

Det är vidare att märka att, om ringa bokföringsbrott skulle avkriminaliseras utan någon annan ändring i fråga om straffskalan eller brottskonstruktionen, detta skulle innebära att bokföringsbrott alltid måste bestraffas med svårare påföljd än böter. Som utredningen ser saken finns det anledning att hysa viss tvekan inför tanken att slopa möjligheten att döma till böter för bokföringsbrott. Detta gäller särskilt som bokföringsreglerna numera är långt mera komplicerade än vad fallet var vid 1942 års reform. Det finns otvivelaktigt en risk att en del förseelser som i dag hänförs till ringa brott i fortsättningen trots avkriminaliseringen skulle anses straffbara och föranleda strängare påföljd än för närvarande. Det synes nämligen osäkert om man i rättstillämpningen skulle acceptera att åsidosättande av bokföringsskyldigheten på ett sådant allvarligt sätt att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas i vissa fall skulle vara helt straffritt.

Med hänsyn särskilt till konsekvenserna i preskriptionshänseende och till önskemålet att åstadkomma bättre kongruens mellan bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll kan det emellertid finnas skäl att överväga om man inte i stället för att behålla en särskild straffskala för ringa brott borde inarbeta bötesstraff i skalan för normalbrottet.

Det är i brottsbalken inte särskilt vanligt med en straffskala som i likhet med den som nu gäller för bokföringsbrott föreskriver fängelse i högst två år för normalfallet och endast böter för ringa brott. I sammanhanget kan nämnas att utredningen föreslår att fängelse sex månader införs i straffskalan för skatteförseelse. Det finns däremot åtskilliga exempel på straffbestämmelser som innehåller böter eller fängelse i högst två år utan någon gradindelning, jfr t.ex. 9 kap. 8 och 10 §§. Något hinder med hänsyn till brottsbalkens systematik mot att låta straffskalan för normalfallet av bokföringsbrott omfatta böter och fängelse i högst två år samt avskaffa ringa fall av bokföringsbrott som särskild brottstyp föreligger således inte.

Utredningen har av nu anförda skäl varit inne på tanken att föreslå att bötesstraff skall inarbetas i straffskalan för normalfallet av bokföringsbrott. En sådan lösning skulle få till följd att den särskilda preskriptionstidsberäkningsregeln kommer att omfatta även ringa fall.

Mot en sådan ordning talar i sin tur att den skulle ge upphov till ganska mycket merarbete för åklagar- och polismyndigheterna. Bokföringsbrott kommer i dag i allmänhet till åklagarmyndigheternas kännedom genom att konkursförvaltarna gör anmälningar, vilka i en utsträckning som inte är obetydlig avskrivs på den grunden att brottet bedöms som ringa och med denna utgångspunkt är preskriberat. Den nyss skisserade lösningen skulle innebära att utredning och lagföring måste ske även i sådana fall, trots att det är fråga om gärningar som

ligger långt tillbaka i tiden och som förskyller enbart böter. En sådan ordning är inte väl förenlig med intresset av att inrikta rättsväsendets resurser på de fall som är mest angelägna att beivra. Från dessa synpunkter skulle en avkriminalisering vara att föredra.

De nu i all korthet anförda synpunkterna ledde utredningen till det ställningstagandet att en avkriminalisering av ringa bokföringsbrott inte lämpligen borde ske fristående från den översyn av 11 kap. BrB som hade anförtrotts åt utredningen. Utredningen har alltså utfäst sig att återkomma till frågan.

En annan fråga som utredningen också utfäste sig att återkomma till var om ansvar för bokföringsbrott borde, på samma sätt som försvårande av skattekontroll, förutsätta grov oaksamhet och alltså inte som nu endast oaksamhet av normalgraden.

7.3 Förslagets vidare behandling

De nu nämnda förslagen i delbetänkandet tillstyrktes eller lämnades utan erinran av det stora flertalet remissinstanser. Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet förordade dock att de problem som föreligger när det gäller förhållandet mellan försvårande av skattekontroll och bokföringsbrott i stället skulle lösas genom att bestämmelserna om försvårande av skattekontroll inarbetas i brottsbalkens reglering av bokföringsbrott. Vidare bör nämnas att Riksåklagaren, som i och för sig tillstyrkte förslaget att försvårande av skattekontroll skulle omvandlas till ett farebrott, efterlyste vissa förtydliganden i tillämpningsfrågor.

I prop. 1995/96:170 om översyn av skattebrottslagen har nyligen utredningens här nämnda förslag följts så till vida som det i propositionen föreslås dels att försvårande av skattekontroll omkonstrueras som ett farebrott, dels att preskriptionstidsberäkningen både för bokföringsbrott som ej är ringa och för försvårande av skattekontroll skall kunna räknas från den dag då en skatte- eller taxeringsrevision beslutats. Subsidiaritetsregeln vid försvårande av skattekontroll föreslås emellertid i propositionen helt avskaffad och alltså inte, som enligt utredningens förslag, avskaffad endast för fall då en gärning anses vara av allvarligare slag bedömd som försvårande av skattekontroll än som bokföringsbrott.

7.4 Överväganden och förslag

7.4.1 Förhållandet mellan bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll

Genomförs förslagen i prop. 1995/96:170 löser man i överensstämmelse med utredningens förslag de problem i fråga om förhållandet mellan försvårande av skattekontroll och bokföringsbrott som har varit mest påtagliga, nämligen de olägenheter som sammanhänger med att fullbordanspunkten för brottet försvårande av skattekontroll för närvarande är alltför svårbestämd samt att detta brott och bokföringsbrottet har skilda utgångspunkter för preskriptionsberäkningen.

I fråga om det andra problem beträffande förhållandet mellan de båda brotten som utredningen behandlade i delbetänkandet - att subsidiaritetsregeln föranleder tillämpningssvårigheter med hänsyn till att brotten har olika skyddsintressen - angav utredningen att tre lösningar syntes möjliga (SOU 1995:10 s. 271 f.). En lösning skulle vara att helt upphäva bestämmelsen om att försvårande av skattekontroll skall vara subsidiärt till bokföringsbrott. En annan skulle vara att inarbeta bestämmelsen om försvårande av skattekontroll i straffregeln om bokföringsbrott. En tredje tänkbar utväg slutligen skulle vara att upphäva subsidiariteten för fall då gärningen befinnes vara allvarigare bedömd som försvårande av skattekontroll än som bokföringsbrott.

Som framgått förordade utredningen att problemet skulle lösas efter den sist nämnda linjen medan Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet förordade det andra alternativet.

I prop. 1995/96:170 s. 135 ff. anges att utredningens förslag skulle utgöra en konstruktion som saknar motsvarighet i dagens lagstiftning och som förefaller kunna leda till vissa praktiska tillämpningsproblem. Vidare framhålls att det saknas underlag för att bedöma den av fakultetsnämnden förordade lösningen och att regeringen därför inte ansett sig kunna bedöma det befogade i en sådan lösning. På grund härav har regeringen stannat för det förstnämnda av de av utredningen diskuterade alternativen.

En följd av detta blir i enlighet med vad utredningen påpekade i delbetänkandet att man i många fall måste döma för båda brotten i konkurrens. Detta noteras också i propositionen, varvid det anges att en sådan effekt inte kan sägas vara obefogad med hänsyn till att bestämmelserna har delvis olika syften och tillämpningsområden. Vidare framhålls att saken i praktiken kan styras genom åklagarens utformning av gärningsbeskrivningen.

Utredningen utgår från att förslagen i propositionen kommer att antas av riksdagen och vill i detta läge inte på nytt föra fram sitt tidigare förslag, även om utredningen har svårt att se vilka tillämpningssvårigheter detta skulle leda till. Det återstår emellertid att pröva om det finns anledning att ta upp frågan på nytt med sikte på en lösning efter de linjer som fakultetsnämnden har förordat.

I sitt delbetänkande (SOU 1995:10 s. 271 f.) gav utredningen uttryck för uppfattningen att en lösning efter dessa linjer skulle kunna synas vara den mest följdriktiga. Härav följer att utredningen har förståelse för fakultetsnämndens synpunkter. Utredningen vill dock framhålla vad som påpekades redan i delbetänkandet om att en sådan lösning från principiell synpunkt är förenad med den nackdelen att bestämmelsen om bokföringsbrott skulle komma att sanktionera ett intresse som inte uttryckligen nämns i bokföringslagen och som inte heller straffbestämmelserna i 11 kap. brottsbalken tar sikte på, nämligen intresset av att skattemyndigheterna får tillfredsställande underlag för kontroll. Bestämmelsen om bokföringsbrott skulle därmed få en delvis annan karaktär än för närvarande, och det skulle kunna hävdas att den inte får en helt adekvat placering i 11 kap. brottsbalken. Till detta kommer att bestämmelsen skulle behöva utvidgas till att omfatta även andra än bokföringsskyldiga.

Utredningen är benägen att anse att en sådan lösning innebär alltför omfattande ingrepp i regleringen för det åsyftade ändamålet. Till detta kommer att det av utredningen påtalade problemet löses genom förslaget i propositionen och att det kan synas omotiverat att kort tid därefter genomföra en ny lösning av samma problem. Utredningen vill därför inte nu föreslå någon ändring på denna punkt utan utgår i det följande från propositionens förslag. Skulle detta visa sig vålla problem, får saken tas upp till förnyade överväganden.

7.4.2 Ringa bokföringsbrott

Utredningen anser under hänvisning till vad som anfördes i delbetänkandet att ringa bokföringsbrott inte längre bör vara en särskild brottstyp. Som utredningen ser saken behöver emellertid inte ringa fall uttryckligen undantas från det kriminaliserade området. Redan av den grundläggande straffbarhetsförutsättningen - att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen - bör följa att fall av bokföringsförseelser som med normalt språkbruk är att anse som ringa inte träffas av kriminalisering.

I praktiken torde också bestämmelsen om bokföringsbrott redan nu tillämpas på detta sätt. De fall som rubriceras som ringa utmärker sig snarare för att verksamheten haft endast ringa omfattning vilket medför att brottet bedöms som *mindre allvarligt*. Självfallet gäller dock att bristernas beskaffenhet har betydelse även när verksamheten haft mindre omfattning. Saknas exempelvis bokföring helt och hållet och har inte ens verifikationer bevarats, utgör detta ett förhållande som talar emot att brottet skall bedömas som endast ringa, även om det har varit fråga om endast en mindre rörelse.

Utredningen vill förorda att frågan löses på det sättet att en särskild straffskala införs för bokföringsbrott, som med hänsyn till verksamhetens omfattning och bristernas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt är att anse som mindre allvarliga. Med en sådan lösning kommer denna straffskala att omfatta även vissa sådana fall som i dag rubriceras som bokföringsbrott av normalgraden. Straffskalan bör därför inte lämpligen begränsas till böter utan omfatta även fängelse upp till sex månader, något som också står i överensstämmelse med den systematik som i allmänhet tillämpas i brottsbalken. I likhet med vad som i dag gäller för ringa brott bör mindre allvarliga bokföringsbrott undantas från tillämpningsområdet för den speciella preskriptionsbestämmelsen i 35 kap. 4 § brottsbalken. Därmed tillgodoser man de skäl som ligger till grund för tanken på en avkriminalisering av ringa fall utan att detta leder till praktiska olägenheter av förut beskrivet slag. I författningskommentarerna återkommer utredningen till vissa tillämpningsfrågor.

7.4.3 Avvikelser från god redovisningssed

En fråga som då och då har diskuterats är om bestämmelserna om bokföringsbrott borde utvidgas till att gälla sådan årsredovisning som skall avges av bl.a. aktiebolag. Upprättandet av årsredovisning torde nämligen inte kunna anses som en del av bokföringen och omfattas alltså inte av straffbarheten enligt bestämmelsen om bokföringsbrott.

En sådan förändring skulle dock knappast ha någon praktisk betydelse när det gäller de resultat- och balansräkningar som skall ingå i årsredovisningen, eftersom dessa förutsätts vara i princip desamma som i årsbokslutet, vilket ju ingår i bokföringen och omfattas av bestämmelsen om bokföringsbrott. De ytterligare bestämmelser som mer specifikt tar sikte på själva den offentliga redovisningen har inte direkt anknytning till sådana intressen som ligger till grund för kriminaliseringen av bokföringsbrott.

Såvitt avser den förvaltningsberättelse som skall ingå i årsredovisningen är en utvidgning av straffbestämmelsen om bokföringsbrott knappast tillräddig, eftersom kraven på en förvaltningsberättelse inte har den karaktären att straff framstår som en lämplig sanktion i annat fall än då exempelvis straffbestämmelsen om svindleri är tillämplig.

Med avseende på årsredovisningar och delårsrapporter uppkommer ofta frågan om innebörden av god redovisningssed. I samband med den översyn av bokföringsbrottet som gjordes år 1982 (prop. 1981/82:85) avvisade statsmakterna tanken på att införa en straffbestämmelse för avvikelser från god redovisningssed.

Även utredningen anser att avvikelser från god redovisningssed inte lämpligen i sig bör omfattas av en kriminalisering. Med god redovisningssed brukar man med utgångspunkt i bokföringslagens förarbeten mena "en faktisk förekommande praxis hos en kvalitativt representativ krets bokföringsskyldiga" (se bl.a. SOU 1973:37). Begreppet är alltför vagt för att bilda underlag för en kriminalisering. I de fall då kritik riktas mot ett företag från renodlad redovisningssynpunkt är man också mycket långt från det område som bestämmelsen om bokföringsbrott i brottsbalken tar sikte på.

För utvecklingen av god redovisningssed finns olika organ, i första hand givetvis företagen själva och deras revisorer, men även Bokföringsnämnden, som kan meddela allmänna råd, fyller en väsentlig funktion på området. För aktiemarknadsbolag är Redovisningsrådets rekommendationer av särskild betydelse. Redovisningsrådet (Stiftelsen för utvecklande av god redovisningssed) bildades år 1989 av staten genom Bokföringsnämnden, Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR) och Sveriges Industriförbund med uppdrag att meddela redovisningssedsrekommendationer för publika bolag. Senare har även Svenska Bankföreningen och Stockholms Fondbörs inträtt bland dem som bidrar till rådets verksamhet.

Att Redovisningsrådets rekommendationer har särskild betydelse för aktiemarknadsbolag sammanhänger med att Stockholms Fondbörs i sina inregistreringskontrakt och noteringsavtal har en standardföreskrift om att årsredovisningen skall vara upprättad enligt god redovisningssed och med tillämpning av associationsrättslig lagstiftning och annan författning samt att avvikelse från Redovisningsrådets rekommendation av icke oväsentlig betydelse skall omnämnas i årsredovisningen och motiveras. Åsidosättande av denna föreskrift kan leda till vitespåföljd eller avregistrering genom beslut av Fondbörsens disciplinkommitté. Någon däremot svarande möjlighet till sanktion saknas för ej noterade företag.

Trots att flera organ således är verksamma på området kommer man inte ifrån att det inte sällan skulle vara en fördel att få ett auktoritativt

omdöme i enskilda fall beträffande frågor som visat sig vara starkt kontroversiella. Exempel erbjuder frågor rörande tillämpliga avskrivningstider för olika tillgångar och liknande spørsmål. Att sådana frågor skulle annat än i extrema fall kunna bli föremål för prövning i brottmål är av skäl som förut berörts uteslutet.

Utredningen har samrått med Redovisningskommittén och därvid inhämtat att kommittén överväger formerna för en prövning av det slag som nu åsyftas. Med hänsyn härtill och då frågan får anses falla utanför vad som i första hand åsyftas i utredningens direktiv avstår utredningen från att närmare ingå på frågan.

7.4.4 Straffbarhetsförutsättningarnas utformning i övrigt

Efter 1982 års reform har, såvitt utredningen kunnat finna, bestämmelsen om bokföringsbrott inte blivit föremål för någon nämnvärd kritik med avseende på straffbarhetsförutsättningarna. Utredningen anser att dessa i princip bör kunna behållas i sin nuvarande utformning. Detta innebär också att utredningen inte anser sig ha anledning att på nytt ta upp den förut berörda frågan huruvida man bör övergå till att kräva grov oaktsamhet i stället för oaktsamhet av normalgraden för att straffbarhet skall inträda. I den frågan gjordes ett bestämt ställningstagande vid 1982 års reform till förmån för att behålla den nuvarande ordningen, och utredningen har inte kännedom om att denna har vållat några olägenheter. Utredningen vill emellertid ta upp några särskilda frågor.

Bokföringsskyldigheten enligt bokföringslagen omfattar - förutom arkiveringsplikten - dels skyldighet att till upplysning om rörelsens förlopp kronologiskt och systematiskt bokföra uppkomna affärshändelser och i samband därmed tillse att det finns verifikationer till bokföringsposterna, dels skyldighet att avsluta bokföringen med årsbokslut till upplysning om verksamhetens ekonomiska resultat och ställning (2 §). Enligt 8 och 9 §§ kallas den kronologiska bokföringen grundbokföring och den systematiska huvudbokföring. Huvudbokföringen består i att affärshändelserna bokförs i systematisk ordning så att bokföringen gör det möjligt att överblicka verksamhetens gång och dess resultat och ställning. Huvudbokföringen inriktas mot bokslutet och är alltså en förbindelselänk mellan grundbokföringen och bokslutet; det brukar sägas att huvudbokföringen specificerar årsbokslutets poster.

Skyldigheten att upprätta årsbokslut omfattar inte alla bokföringsskyldiga. En enskild näringsidkare i vilkens verksamhet den årliga bruttoomsättningssumman normalt understiger 20 gånger basbeloppet saknar skyldighet att upprätta årsbokslut (1 § fjärde stycket).

En straffbarhetsförutsättning enligt bestämmelsen om bokföringsbrott är att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Uttryckssättet har valts för att en anpassning till terminologin i 2 § bokföringslagen skall uppnås (NJA II 1982 s. 16).

Bestämmelsen är således avsedd att sanktionera både skyldigheten att föra löpande bokföring och skyldigheten att upprätta årsbokslut på rätt sätt. Distinktionen mellan dessa skyldigheter har emellertid betydelse. Även när bokföringsskyldigheten har fullgjorts korrekt gäller nämligen ofta att man enbart med ledning av den löpande bokföringen inte kan bedöma rörelsens ekonomiska resultat eller ställning, och omvänt kan ju själva bokslutet normalt endast i mindre utsträckning ge upplysning om rörelsens förlopp.

Det synes tvivelaktigt om en enskild näringsidkare med en omsättningssumma understigande det nyss angivna gränobeloppet kan fällas till ansvar för bokföringsbrott bestående i att rörelsens ekonomiska resultat eller ställning inte kunnat i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Han har nämligen inte varit skyldig att upprätta bokslut, och den löpande bokföringen syftar som nyss nämndes inte till att det ekonomiska resultatet eller ställningen skall kunna bedömas. Den systematiska delen av den löpande bokföringen - huvudbokföringen - är visserligen som nämnts avsedd att ge en överblick även i detta hänseende, men denna saknar i allmänhet periodiseringar liksom - beroende på vid vilket tillfälle den granskas - upplysningar om finansiella och andra intäktsoch kostnadsposter av betydelse för resultatets bedömning. Även om huvudbokföringen förts fullkomligt korrekt gäller således mycket ofta att denna inte ger möjlighet att i huvudsak bedöma rörelsens resultat och ställning.

Mycket ofta förekommer det emellertid att näringsidkare som saknar skyldighet att upprätta årsbokslut ändå gör det. Det skulle kanske kunna hävdas att näringsidkaren i så fall är skyldig att se till att han följer bokföringslagen i fråga om bokslutet. Denna uppfattning kan emellertid inte vara hållbar. Den skulle i sin förlängning innebära att en näringsidkare med omsättning under gränobeloppet inte ens för eget bruk kan göra ett enklare bokslut utan att riskera straffansvar för det fall man inte i huvudsak kan bedöma resultat eller ställningen med ledning av bokslutet. Detta skulle strida mot avsikten med undantaget från skyldigheten att upprätta bokslut.

Utredningen har iakttagit att den löpande bokföringen och årsbokslutet ibland sammanblandas i rättspraxis. Det har sålunda förekommit fall då näringsidkare med omsättning uppenbart understigande gränobeloppet dömts under åberopande av att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat

eller ställning inte kunnat i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, och detsamma har gällt fall då näringsidkaren försatts i konkurs innan skyldigheten att upprätta årsbokslut hunnit inträda. Domarna har säkerligen i sak varit riktiga, eftersom den löpande bokföringen åsidosatts, men i åtal och dom har enligt utredningens mening rätteligen endast bort åberopas att rörelsens *förlopp* inte kunnat i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Att lägga brister i den systematiska huvudbokföringen till grund för ett ansvarspåstående som tar sikte på rörelsens resultat och ställning är nämligen av skäl som förut har berörts tämligen vanskligt.

I de allra flesta fall gäller ju dock vid bokföringsbrott att både skyldigheten att löpande bokföra affärshändelser och skyldigheten att upprätta bokslut har åsidosatts. Enligt utredningens mening skulle bestämmelsen om bokföringsbrott likväl vinna i tydlighet, om man uttryckligen skiljer mellan den löpande bokföringen och bokslutet. Därmed skulle man underlätta tillämpningen även i ett annat avseende, nämligen när det gäller bedömningen av frågan när ett bokföringsbrott är fullbordat och det ibland uppkommande spörsmålet om ett eller flera brott föreligger.

För närvarande torde gälla att ett bokföringsbrott som tar sig uttryck i ett oriktigt bokslut fullbordas i och med bokslutet. Består brottet i att bokslut över huvud taget inte upprättas, är brottet fullbordat när bokslutet senast skulle vara upprättat, låt vara att man torde få räkna med viss marginal för möjligheten till rättelse. Åsidosatts bokförings-skyldigheten på nytt med avseende på nästa årsbokslut, föreligger ett nytt brott, under förutsättning att straffbarhetsrekvisiten i övrigt är uppfyllda. Har någon dömts för bokföringsbrott i fråga om ett visst bokslut, torde i enlighet härmed gälla att han inte på nytt kan fällas till ansvar för bristfälligheter i samma bokslut även om nya oriktigheter skulle uppdagas. Ett brott föreligger alltså för varje räkenskapsår (jfr Beckman m.fl., Kommentar till brottsbalken I, 5 uppl. s. 672). Detsamma får sannolikt anses gälla om försummelse föreligger såväl beträffande den löpande bokföringen som i fråga om bokslutet; den senare försummelsen är typiskt sett en följd av den förra och får som den mest allvarliga anses vara styrande för frågans bedömning.

Om däremot bokföringsbrottet består enbart i att den löpande bokföringsskyldigheten åsidosatts, skulle man möjligen från teoretisk synpunkt kunna hävda att det finns utrymme för att begå flera brott under samma räkenskapsår. Antag att en företagare underlåter att föra löpande bokföring under räkenskapsårets första två månader. Han återupptar sedan den löpande bokföringen men försummar den igen under de två sista månaderna av räkenskapsåret. Bokslutet kan emellertid ej visas vara

annat än korrekt. I detta något konstruerade fall får man förmodligen anse att två brott föreligger. Men frågan saknar i allt väsentligt praktisk betydelse och ställs sällan på sin spets.

Utredningen vill ta upp en annan mera detaljbetonad fråga. I praktiken har det varit föremål för diskussion huruvida skyldigheten enligt bokföringslagen att bevara verifikationer omfattas av straffbarheten för bokföringsbrott. Det skulle ju kunna hävdas att möjligheten att med ledning av bokföringen bedöma rörelsen inte påverkas av huruvida verifikationer är bilagda eller inte.

Utredningen anser för sin del att denna skyldighet rimligen bör omfattas av straffbarheten, något som säkerligen också är åsyftat. Risken för en motsatt läsart kan motverkas, förslagsvis genom att ordet "räkenskapsmaterial" ersätts med "verifikationer eller annat räkenskapsmaterial".

I detta sammanhang skall slutligen en fråga som till en del är redaktionell men som också har viss saklig betydelse beröras. Bestämmelsen om bokföringsbrott tar sikte endast på åsidosättande av sådan bokföringsskyldighet som följer av bokföringslagen, stiftelselagen och lagen om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. Bokföringslagen inbegriper numera även den nya årsredovisningslagstiftningens bestämmelser om årsbokslut, se 11 a och b §§ bokföringslagen (jfr prop. 1995/96:10 del II s. 307). Karakteristiskt för de nämnda lagarna är att de föreskriver skyldighet att föra räkenskaper bl.a. av hänsyn till borgenärerna. Där- emot sanktioneras inte i brottsbalken sådan skyldighet att föra räkenskaper som har till sitt uteslutande syfte att säkerställa underlag för taxering eller skattekontroll. Exempel erbjuder den skyldighet att föra räkenskaper som följer av jordbruksbokföringslagen (1979:141); enligt nämnda lags 1 § skall de räkenskaper som behandlas i den lagen endast utgöra underlag för taxeringen. Denna räkenskapsskyldighet sanktioneras i skattebrottslagens bestämmelse om försvårande av skattekontroll.

Den nu angivna avgränsningen synes ändamålsenlig och bör enligt utredningens mening i princip behållas. Från redaktionell synpunkt skulle det emellertid vara en fördel om avgränsningen kommer till uttryck genom en allmän definition av den innebörd som begreppet bokföringsskyldighet avses ha i 11 kap. brottsbalken. Bokföringslagen, stiftelselagen och lagen om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. behöver då inte nämnas i bestämmelsen, och denna behöver inte ändras så snart bokföringsskyldighet föreskrivs i någon ny författning. En sådan definition bör kunna gå ut på att med bokföringsskyldighet i 11 kap. skall förstås sådan i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller

uppbörd av skatt eller avgift. Därmed kommer vissa ytterligare speciella föreskrifter om räkenskapsskyldigheter att omfattas av straffbestämmelsen. Utredningen återkommer till frågan i författningskommentarerna (se även följande avsnitt).

7.4.5 Utländska filialer och europeiska ekonomiska intressegrupperingar

Enligt lagen (1992:160) om utländska filialer m.m. skall utländska företag bedriva sin verksamhet i Sverige genom ett avdelningskontor med självständig förvaltning (filial). En sådan filial skall enligt 11 § i lagen ha särskild bokföring, som är skild från det utländska företags bokföring i övrigt. Själva bokföringsskyldigheten följer av bokföringslagen och faller därmed under tillämpningsområdet för bestämmelsen om bokföringsbrott, men skyldigheten att hålla bokföringen skild från grupperingens övriga bokföring är inte uttryckligen sanktionerad.

I den nya lagen (1994:1927) om europeiska ekonomiska intressegrupperingar har en motsvarande lösning valts. I lagen föreskrivs sålunda (5 §) att en europeisk ekonomisk intressegruppering verksam i Sverige skall ha en egen bokföring som är skild från grupperingens bokföring i övrigt. Inte heller denna bestämmelse är särskilt sanktionerad.

Vid remissbehandlingen av den promemoria som låg till grund för propositionen till den sistnämnda lagen påpekade Riksåklagaren att skyldigheten att hålla bokföringen skild från grupperingens räkenskaper i övrigt inte är sanktionerad genom bestämmelsen om bokföringsbrott. I propositionen (1994/95:68 s. 66) får anses ha förutsatts att utredningen skulle pröva denna fråga.

Att den nu ifrågavarande skyldigheten inte är sanktionerad genom 11 kap. 5 § brottsbalken beror på att den inte är fastslagen i bokföringslagen eller någon annan lag till vilken nämnda paragraf hänvisar. Godtas utredningens i det föregående avsnittet framlagda förslag beträffande avgränsningen av tillämpningsområdet för straffbestämmelsen om bokföringsbrott blir emellertid följden att skyldigheten kommer att sanktioneras genom denna bestämmelse. Åliggandet enligt de båda aktuella lagarna att föra särskild bokföring omfattas nämligen av den föreslagna definitionen. Straff kan visserligen komma i fråga bara under de förutsättningar som i övrigt gäller för bokföringsbrott, dvs. om den i Sverige bedrivna rörelsens förlopp, ställning eller ekonomiska resultat inte i huvudsak ändå framgår. Men denna avgränsning bör enligt utredningens

mening godtas; det finns ju åtskilliga bokförings- och redovisningsrättsliga åligganden som saknar specifik sanktion.

7.4.6 Grovt bokföringsbrott

Om bokföringsbrott är att anse som grovt är straffskalan för närvarande lägst sex månader och högst fyra år. Denna straffskala är enligt utredningens mening väl avvägd och bör behållas.

Det får emellertid anses vara en brist att lagen inte ger några exempel på fall som bör hänföras till grova brott.

Enligt nuvarande praxis, sådan utredningen har uppfattat denna, torde gälla att man vid bedömningen av om ett bokföringsbrott är grovt beaktar om rörelsen har haft stor omfattning eller om falska eller osanna handlingar har kommit till användning. Utredningen föreslår att omständigheter av detta slag uttryckligen anges i lagtexten som sådana förhållanden som skall beaktas vid prövningen.

Vid bedömningen av om ett bokföringsbrott är grovt har självfallet också bristernas beskaffenhet betydelse. Redan för straffbarhet krävs visserligen att bristerna är så allvarliga att rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte ens i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen. Men även utifrån denna grundförutsättning kan bristerna vara mer eller mindre allvarliga. Det från denna synpunkt allvarligaste fallet är givetvis om bokföring helt och hållet saknas. Utredningen har övervägt om inte även denna omständighet borde nämnas vid exemplifieringen av de fall som skall anses vara grova.

I de fall då bokföring helt och hållet saknas är det i praktiken dock ibland fråga om företag som haft endast blygsam omsättning eller som drivits under helt kort tid. Det skulle föra för långt om fall av detta slag normalt skulle bedömas som grova, men inför man en presumtion i lagtexten av den art som nyss berörts, är risken påtaglig för en sådan tillämpning. Utredningen har därför stannat för att en sådan presumtion inte bör införas. Självfallet gäller likväl att bristernas beskaffenhet bör få stor betydelse vid prövningen.

Enligt utredningens förslag delas paragrafen om bokföringsbrott in i flera stycken, varav ett särskilt reglerar de grova fallen. Med en sådan uppdelning är det enligt utredningens mening lämpligt att införa en särskild brottsbeteckning för grovt bokföringsbrott. Konstruktionen, med flera brottsrubriker i en och samma straffbestämmelse, förekommer redan i dag i exempelvis 6 och 20 kap. och innebär således inte någon avvikelse från rådande systematik i brottsbalken.

8 Målsägandens ställning vid borgenärsbrott

Utredningens förslag: Vid talan om ersättning för brott som under konkurs förövas mot konkursboet ges förvaltaren primär talerätt. För förvaltaren inte talan och ingår han inte heller förlikning, har borgenär en subsidiär talerätt. Borgenären svarar då för kostnaderna men har rätt att få ersättning av boet i den mån kostnaderna täcks av vad som kommer boet till godo.

8.1 Inledning

Om en borgenär lider skada av ett borgenärsbrott är han i enlighet med 20 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken att anse som målsägande. Han får i denna egenskap föra talan om skadestånd på grund av brottet och kan även under vissa förutsättningar väcka åtal eller överta ett väckt åtal.

Om det inte är förenat med väsentliga olägenheter, kan en skadeståndstalan för målsägandens räkning föras av åklagaren i samband med åtalet för brottet. Uppenbarligen är det dock ofta mycket svårt att i brottmålet förebringa bevisning om att en skadegörande handling har lett till förlust för borgenären med ett visst belopp. Det är också mycket ovanligt att åklagarna för skadeståndstalan i mål av detta slag och skadeståndsyrkanden är över huvud taget sällan förekommande.

Dessutom föreligger viss osäkerhet i frågan vilka borgenärer som är att anse som målsägande och huruvida ett konkursbo kan ha ställning som målsägande eller i vart fall skadeståndsberättigad part. Utredningen har ansett sig böra söka något belysa dessa delvis ganska komplicerade frågor. Av framställningsmässiga skäl finns det därvid anledning att skilja mellan fall då ett borgenärsbrott har begåtts *utom* konkurs och

situationer då det har förövats *under* en konkurs, dvs. av en konkursgäldenär eller dennes företrädare.

8.2 Borgenärsbrott begångna utom konkurs

Om ett borgenärsbrott, som bestått i en förmögenhetsförsämrande åtgärd, har begåtts av en gäldenär som inte är i konkurstillstånd, innebär den omedelbara skadan för borgenärerna regelmässigt att deras fordringar förlorar i värde. Den slutliga förlusten blir i allmänhet manifesterad vid en följande konkurs, då borgenärerna antingen inte erhåller någon utdelning alls eller också får utdelning med mindre belopp än fordringarna ursprungligen var värda.

Antag, för att ta ett förenklat exempel, att ett aktiebolag avhänder sig medel genom gåva eller någon liknande åtgärd och därmed kommer på obestånd. Aktiebolaget försätts därefter i konkurs och gåvan visar sig vara omöjlig att återvinna, eftersom även gåvotagaren är på obestånd. Den som hade en fordran på 100.000 kr mot bolaget vid brottstillfället får i konkursen utdelning endast motsvarande en fjärdedel av fordringen eller 25.000 kr. Om fordringen var säker före brottet och förmögenhetsförsämringen helt och hållet kan hänföras till gåvan, har tydligen borgenären lidit en skada motsvarande 75.000 kr.

Det nu anförda gäller under förutsättning att borgenärens fordran förelåg redan vid tillfället för brottet. Med den konstruktion som borgenärsbrotten erhållit genom 1986 års lagändringar torde detsamma få anses gälla, om en borgenärs fordran grundade sig på någon omständighet som förelåg vid tidpunkten för brottet och som således var latent vid den tidpunkten, såsom kan vara fallet med vissa slags skattefordringar.

Vissa resonemang som förts rörande hithörande spörsmål synes utgå från uppfattningen att även en borgenär vilkens fordran mot gäldenären uppkommit först *efter* brottet - och inte förelåg latent vid brottstillfället - skulle kunna anses lida skada genom det tidigare begångna borgenärsbrottet. Denna uppfattning synes emellertid inte kunna vara riktig. När rättsförhållandet mellan borgenären och gäldenären uppkom var ju i detta fall försämringen av den senares ekonomi på grund av brottet redan ett faktum och brottet kan då inte gärna ha orsakat den borgenärens förlust.

En annan sak är att borgenären i det sistnämnda fallet kanske inte kände till att gäldenären hade undergrävt sin ekonomi genom ett borgenärsbrott. Han kan då tänkas ha lidit skada genom ett kreditbedrägeri från gäldenärens sida, om denne uppsåtligt förhållit sig så att

han ingett den nye borgenären uppfattningen att han alltjämt var solvent. Men detta gäller å andra sidan oberoende av om det var ett borgenärsbrott eller något annat förhållande som försämrat gäldenärens ekonomi.

Ett konkursbo har enligt fast praxis inte ansetts ha ställningen av målsägande i fråga om stöld, bedrägeri och andra konventionella förmögenhetsbrott som begåtts mot gäldenären före konkursen. Det har brukat motiveras med att boet inte existerade vid brottstillfället (se Ds Ju 1983:17 s. 113). I enlighet härmed synes boet inte kunna anses som målsägande vid borgenärsbrott som begåtts före konkursen (jfr Heuman, Målsägande, s. 296 f.). Detta synsätt har kommit till uttryck i rättspraxis genom rättsfallet NJA 1953 C 11, i vilket Högsta domstolen avvisade en talan om straffansvar för ett före konkursen begånget mannamånsbrott som fördes av konkursförvaltaren.

Något mera komplicerad är frågan om ett konkursbo med framgång kan föra skadeståndstalan mot konkursgäldenären eller dennes företrädare på grund av ett före konkursen begånget borgenärsbrott. Det nyssnämnda rättsfallet från år 1953 lämnar denna fråga öppen. I rättsfallet avvisades visserligen inte en ersättningstalan som fördes av förvaltaren på grund av mannamånsbrottet. I stället vägrades prövningstillstånd. Men detta betyder endast att konkursboet ansågs vara behörig som part i den process vari boet påstod sig ha fordringsrätt och kan inte tilläggas den betydelsen att boet skulle ha ens teoretiska möjligheter att få skadestånd i ett sådant fall.

I rättsfallet NJA 1994 s. 336 innebar emellertid hovrättens avgörande att ett konkursbo ansågs berättigat till skadestånd på grund av ett före konkursen begånget borgenärsbrott. (Av processuella skäl kom denna fråga inte under Högsta domstolens prövning.) Det måste dock betvivlas att hovrättens uppfattning är riktig.

Utgår man från vad som förut sagts om att i princip endast de borgenärer vilkas fordringar förelåg vid brottstillfället kan lida skada genom ett borgenärsbrott är det dessa borgenärer - eller de till vilka anspråken till äventyrs har blivit överlättna - som är berättigade till skadestånd. Konkursboet existerade inte vid brottstillfället, och vad som kommer konkursboet till godo skall fördelas på ett annat borgenärskollektiv, nämligen de borgenärer som har fordringar i konkursen. Detta skall, bortsett från fall då förmånsrätt gäller, ske i proportion till storleken av konkursfordringarna och inte i proportion till de fordringar som förelåg vid brottstillfället.

Det finns inga regler som ger förvaltaren möjlighet att vid utdelningen tillgodose endast de borgenärer som lidit skada på grund av brottet, vilka ju för övrigt inte ens behöver vara konkursborgenärer. Förvaltaren kan inte heller i andra avseenden vid fördelningen utgå från de ford-

ringar som förelåg vid brottstillfället. En talerätt för konkursboet skulle alltså, tillspetsat uttryckt, gynna konkursborgenärskollektivet på de skadelidande borgenärernas bekostnad.

Det måste enligt utredningens mening därför antas att det är varje skadelidande borgenär och inte konkursboet som har ersättningsrätt, när borgenärsbrottet begåtts före konkursen. Det praktiska fallet är självfallet att, när gäldenären är en juridisk person, ett skadeståndsanspråk från borgenärernas eller en enskild borgenärs sida riktas mot den ställföreträdare för gäldenären som genom borgenärsbrott vållat skadan.

Gentemot gäldenären själv uppstår normalt ingen särskild skadeståndsfordran på grund av huvudfordringens depreciering, så länge gäldenären har kvar sitt ansvar för sistnämnda fordran. Antag att i det förut anförda exemplet gäldenären inte var ett aktiebolag utan en fysisk person. I exemplet var borgenären berättigad till utdelning med 25.000 kr för sin fordran på 100.000 kr och hade därför lidit en skada motsvarande 75.000 kr. Men detta belopp har han ju under alla omständigheter att fordra av gäldenären redan på grund av sin huvudfordran.

Borgenären kan naturligtvis i den nyss skisserade situationen inte bevaka och erhålla utdelning för en sammanlagd fordran mot gäldenären om $(100.000 + 75.000 =)$ 175.000 kr. Utdelningen skall beräknas på vad borgenären har att fordra av gäldenären och detta är 100.000 kr och inte 175.000 kr. En annan sak är att borgenären efter konkursen har kvar en fordran gentemot gäldenären, men detta gäller oberoende av om ett borgenärsbrott har begåtts eller inte.

Antag emellertid att borgenären, sedan fordringen fallit i värde på grund av borgenärsbrottet, före konkursen sålt sin fordran för 25.000 kr till annan. Förvärvaren kan givetvis bevaka fordringen i konkursen. Sannolikt får den ursprunglige borgenären i detta läge anses ha en skadeståndsfordran mot gäldenären motsvarande den förlust på 75.000 kr som han gjort vid realisationen, men om han kan göra gällande den i konkursen måste här lämnas öppet.

I Ds Ju 1983:17 (s. 114) diskuterades en ordning som skulle innebära att konkursboet tilläggs rätt att utverka skadestånd gentemot framför allt ställföreträdare för gäldenärsbolag med belopp motsvarande den skada som vållats av denne. Förutsättningen skulle vara att skadan inte täcks in av skadestånd till enskild borgenär eller av återvinning eller förlikningsavtal.

En sådan ordning synes emellertid av skäl som här förut angetts principiellt tveksam och skulle i vart fall, som utredningen ser saken, med nödvändighet föranleda kompletterande regler i konkurslagen angående utdelningsförfarandet i sådana fall och kostnadsansvaret för processerna. Man måste räkna med risken att vanskliga ställnings-

taganden för konkursförvaltarna skulle uppkomma, och särskilt vid brottet vårdslöshet mot borgenärer skulle konsekvenserna vara svåra att överblicka. Tanken skall därför inte här föras vidare.

Därvid har utredningen också beaktat att konkursboet i praktiken ofta har möjlighet att repliera på aktiebolagslagens regelsystem. I fall då gäldenären är ett aktiebolag består borgenärsbrottet inte sällan i olovlig vinstutdelning. I ett sådant fall gäller i princip att konkursboet kan föra skadeståndstalan enligt reglerna i 15 kap. aktiebolagslagen, eftersom bolaget är skadeståndsberättigat och boet inträtt i bolagets rätt. Detta gäller även andra fall då en styrelseledamot, verkställande direktör eller någon annan i kapitlet nämnd bolagsfunktionär uppsåtligen eller av oaktsamhet har vållat bolaget en skada. Förutsättningen är emellertid att inte den i 15 kap. 6 § angivna preklusionstiden gått till ända. Det bör också uppmärksammas att aktiebolagslagens regelsystem inte kan användas vid alla slags borgenärsbrott; exempelvis torde det inte kunna användas vid mannamån mot borgenärer.

8.3 Borgenärsbrott begångna under konkurs

Det föregående har alltså haft avseende på borgenärsbrott som begåtts utom konkurs eller snarare före konkurs. Men även under konkurs kan ett borgenärsbrott vara av det slaget att konkursförmögenheten minskas och att borgenärerna därigenom skadas. Detta gäller särskilt fall då egendom undandras konkursförvaltningen.

För sådana situationer synes de skäl som i det föregående har ansetts tala för att konkursboet saknar målsäganderätt och möjlighet att föra ersättningstalan bortfalla, och enligt vanliga principer skulle uppenbarligen konkursboet ha ställning av målsägande. Likväl har tvekan på denna punkt kommit till uttryck i den juridiska doktrinen, och en del äldre rättsfall är något svårtolkade (se Heuman a.a. s. 295 not 49 och s. 296 not 53). Det synes emellertid tvivelaktigt att, såsom hävdats, det förut berörda rättsfallet NJA 1953 C 11 skulle ge anledning till tvekan i detta hänseende: det rättsfallet rörde ett borgenärsbrott som hade begåtts *före* konkurs och dessutom endast frågan huruvida förvaltaren hade behörighet att föra talan om straffansvar.

I senare doktrin har antagits att konkursboet har målsäganderätt beträffande borgenärsbrott förövade under konkurs på samma sätt som när konkursförmögenheten minskat genom något annat förmögenhetsbrott, t.ex. förskingring (se Heuman a.a. s. 296 och Ds Ju 1983:17 s. 113 f.). Det är enligt utredningens mening svårt att se annat än att denna uppfattning måste vara riktig. När det gäller borgenärsbrott förövade

under konkurs bör konkursboet alltså anses ha ställning av målsägande och även kunna föra ersättningstalan mot exempelvis ställföreträdare för ett gäldenärsbolag. Ställning av målsägande bör väl konkursboet för övrigt ha även om ett brott under konkursen, t.ex. oredlighet mot borgenärer genom falsk bouppteckningsed, inte ger upphov till några ersättningsanspråk.

Vid sidan av konkursboet torde emellertid även borgenärerna ha målsägandeställning och rätt att föra ersättningstalan. Förhållandet mellan borgenärerna och konkursboet är dock i detta avseende inte närmare reglerat.

Vid återvinning gäller enligt 4 kap. 19 § konkurslagen att enskild borgenärs talerätt är subsidiär till förvaltarens. För det fall att enskild borgenär för talan gör han detta för boets räkning. Enligt 4 kap. 20 § svarar han för kostnaderna men har rätt att få ersättning av boet i den mån kostnaden täcks av vad som kommer boet till godo genom rättegången.

Enligt utredningens mening bör principerna vara desamma vid talan om skadestånd på grund av brott - inte nödvändigtvis borgenärsbrott - som begåtts under konkursen. Utredningen föreslår därför att i 4 kap. konkurslagen en särskild regel införs om detta fall. Godtas detta förslag ger det också tillfälle att motivvis klarlägga vad som gäller om konkursbos ställning vid borgenärsbrott före eller under konkurs med följd att den rådande oklarheten på dessa punkter skingras - det är ju inte säkert att alla delar de åsikter som utredningen har gett uttryck åt i det föregående.

Det återstår att något beröra konkursbos möjlighet att föra talan om straffansvar beträffande borgenärsbrott som begåtts under konkurs. En del äldre rättsfall pekar i olika riktningar (Heuman a.a. s. 297 not 59-61). Heuman har själv (a.a. s. 297 f.) gett uttryck för åsikten att förvaltaren inte har behörighet att föra talan om straffansvar med mindre än att borgenärerna beslutat ge honom detta i uppdrag. Skälet är enligt Heuman att boet aldrig kan öka sina tillgångar genom en talan om straffansvar men däremot belastas med kostnader.

Det kan synas tvivelaktigt om denna uppfattning numera återspeglar gällande rätt. Förvaltaren har enligt nuvarande bestämmelser en uttrycklig skyldighet att, om han finner att gäldenären kan misstänkas för ett borgenärsbrott, omedelbart underrätta allmän åklagare och ange grunden för misstanken (7 kap. 16 § konkurslagen). Även detta kan dra kostnader utan utsikter att boet erhåller någon ekonomisk fördel. Det är vidare svårt att se något skäl till att förvaltaren skulle vara förhindrad att biträda ett av allmän åklagare väckt åtal för borgenärsbrott. Detta kan kanske i vissa fall vara till fördel för boet och det behöver inte nödvän-

digtvis dra några större kostnader. Även om det säkerligen är riktigt att förvaltaren normalt inte har anledning att belasta konkursboet med några kostnader för att väcka ett enskilt åtal, synes det, om så ändå skulle ske, tveksamt om domstolen utan lagstöd har anledning att efterforska om han har borgenärernas samtycke till åtgärden. Frågan har emellertid ringa praktisk betydelse och synes kunna lämnas utan reglering.

9 Författningskommentar

9.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

11 kap.

1 §

Den som förstör eller genom gåva eller någon annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydande värde *när han är eller kan befaras komma på obestånd*, döms för **oredlighet mot borgenärer** till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om *han vid tiden för åtgärden hade åsidosatt sin bokföringsskyldighet på sådant sätt att tillräckligt underlag saknas för bedömning av om han var eller kunde befaras komma på obestånd*.

För oredlighet mot borgenärer döms också en gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydande värde med uppsåt att hålla den undan konkursen eller som under konkurs

1. lämnar oriktiga uppgifter i något hänseende som omfattas av hans upplysningsplikt eller annars utan godtagbart skäl åsidosätter upplysningsplikten, om rättelse ej sker inom skälig tid och åsidosättandet har väsentlig betydelse för förfarandet

2. i annat fall än som förut nämnts undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen tillgångar eller otillbörligen underlåter att medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande.

I paragrafens första stycke behandlas fall av förmögenhetsförsämrande åtgärder genom förstörande av egendom samt gåvor och liknande benefika transaktioner. Någon ändring föreslås inte vad avser själva tillvägagångssättet för åtgärderna eller i fråga om den värdegräns som gäller för straffbarhet. I likhet med vad som för närvarande gäller bör det främst vara det absoluta ekonomiska värdet som är avgörande för bestämmelsens tillämplighet.

När det gäller avhändanden i en obeståndssituation föreslås gärningsbeskrivningen få en förenklad redaktionell lydelse. Själva obeståndssituationen anges genom rekvisitet "när han är eller kan befaras komma på obestånd". Någon ändring i sak är därvid inte avsedd. Straffbarheten kommer således även fortsättningsvis att avse såväl det fallet att gärningsmannen befinner sig på obestånd eller i fara för obestånd innan avhändandet sker som det att han genom transaktionen framkallar en sådan situation. Att faran för obestånd skall vara påtaglig synes inte behöva anges uttryckligen.

Genom ett *tillägg i första stycket* utvidgas straffansvaret när det gäller i vilka situationer en förmögenhetsförsämrande åtgärd av förut angivet slag kan företas straffritt. Utredningens överväganden i detta avseende redovisas närmare i avsnitt 4.2.4.

För den som är bokföringsskyldig blir det straffbart som oredlighet mot borgenärer att förstöra eller avhända sig egendom av betydande värde, om bokföringen är så bristfällig att tillräckligt underlag saknas för en solvensbedömning.

Vad som avses med "bokföringsskyldighet" definieras i 5 §. Härmed förstås en i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift.

Att gärningsmannen vid tiden för avhändandet var bokföringsskyldig utgör en förutsättning för straffbarhet enligt den nya regeln och det måste omfattas av dennes uppsåt att nämnda skyldighet åsidosatts. Det saknar däremot betydelse huruvida bristerna i bokföringen i sig kan tillräknas gärningsmannen som ett uppsåtligt eller oaktsamt brott. Någon subjektiv täckning fordras således inte i detta avseende.

Bedömningen om ett tillräckligt underlag för solvensprövningen finns skall avse förhållandena vid tidpunkten för avhändandet. En omständighet som förelåg vid detta tillfälle men som först därefter blir känd kan emellertid tas i beaktande. Kan den misstänkte vid tiden för lagföring förebringa tillräckligt underlag för bedömningen att han var solvent vid avhändandet skall åtalet för oredlighet således ogillas. Detsamma gäller om sådant underlag blir tillgängligt på annat sätt. En av gärningsmannen i efterhand företagen rekonstruktion av bokföringen har dock knappast något bevisvärde, om den inte underbyggs med en utredning av faktiska förhållanden som är ägnade att styrka solvensen.

Skulle åklagaren göra gällande att den bokföring som förelåg vid tidpunkten för den förmögenhetsförsämrande åtgärden i sak inte överensstämmer med de faktiska förhållandena måste han naturligtvis i vanlig ordning styrka sitt påstående.

När det gäller kravet på uppsåt i förhållande till det objektiva brottsrekvisitet, att tillräckligt underlag saknas för en bedömning av om gäldenären var eller kunde befaras komma på obestånd, får detta anses uppfyllt om gärningsmannen kände till de faktiska omständigheterna som bedömningen grundar sig på. Det bör således inte fordras att han själv gjort den avvägningen att underlaget varit otillräckligt.

I flertalet av de nu aktuella fallen kommer naturligtvis även förutsättningarna för att döma till ansvar för bokföringsbrott att föreligga. De intressen som straffbestämmelserna är avsedda att skydda sammanfaller emellertid inte fullt ut. Brottskonkurrens bör därför anses föreligga i de allra flesta fall och den bokföringsskyldige skall således dömas för såväl oredlighetsbrottet som bokföringsbrottet. Undantagsvis kan det naturligtvis förekomma att bokföringsbrottet i sig är att bedöma som mindre allvarligt (se härom kommentaren till 5 §). Detta bör då kunna anses konsumerat av oredlighetsbrottet.

Den omständigheten att bokföringen varit vilseledande bör inte i och för sig föranleda att oredlighetsbrottet bedöms som grovt. Är bokföringsbrottet i sig att bedöma som grovt kan det bli aktuellt att döma både för oredlighet av normalgraden och grovt bokföringsbrott i brottskonkurrens. Om oredligheten bedöms som grov men bokföringsbrottet hänförs till normalgraden bör på samma sätt som nu bokföringsbrottet som huvudregel anses konsumerat, och så även om detta brott i sig är att bedöma som grovt.

Om den föreslagna straffbarhetsförutsättningen läggs till grund för en fällande dom får man vid straffmätningen hålla i minnet att gäldenären döms för att han företagit en gåva eller någon annan åtgärd av här aktuellt slag trots bristerna i bokföringsunderlaget och att det alltså inte är utrett att han var eller kunde befaras komma på obestånd.

I paragrafens *andra stycke* straffbeläggs inledningsvis de fall som i dag regleras i 1 § tredje stycket, nämligen bortförande av egendom inför förestående konkurs. Beträffande denna gärningstyp innebär förslaget inte någon ändring.

I andra stycket behandlas vidare olika illojala förfaranden av konkursgäldenärer. De straffbara förfarandena delas upp i två punkter och förslaget innebär för de olika fallen betydande ändringar i vissa avseenden.

Oriktigt uppgiftslämnande under skuldsanering eller förhandling om offentligt ackord blir inte längre straffbart som oredlighet mot borge-närer. I den mån straffbarhet föreligger blir förfarandet i stället att bedöma uteslutande som osann respektive vårdslös försäkran.

Även det speciella fallet att en gäldenär i samband med en exekutiv förrättning åberopar en oriktig handling eller ett skenavtal har undantagits från oredlighetsbestämmelsens tillämpningsområde. Beroende av

förhållandena i det enskilda fallet blir en sådan gärning att bestraffa som förfalskning, osant intygande eller brukande av osann urkund.

I *första punkten* straffbeläggs således fortsättningsvis endast oriktig uppgiftslämnande och åsidosättande av uppgiftsplikt under konkurs. Genom straffbestämmelsen ges sanktion åt den upplysningsskyldighet som enligt konkurslagen åvilar en konkursgäldenär. Straffansvaret avgränsas ytterst genom regeln i 6 kap. 2 § första stycket konkurslagen. Upplysningsskyldigheten, som är vidsträckt, innebär att gäldenären på begäran av bl.a. förvaltaren skall lämna alla de uppgifter som är av betydelse för konkursutredningen. I fortsättningen blir oredlighetsansvaret således inte begränsat till fall då gäldenären förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift. Även sådana uppgifter som är av betydelse för konkursutredningen men som inte tas med i konkursbouppteckningen och således inte genom edgången omfattas av menedsansvaret kommer att omfattas av straffansvaret.

Enligt artikel 6 i Europarådskonventionen torde en straffsanktionerad uppgiftsskyldighet inte få ta sikte på sådana fall då någon skulle avslöja att han har gjort sig skyldig till en brottslig gärning. Mot bakgrund av att det kan tänkas förekomma fall då en konkursgäldenär kan komma att ställas inför en sådan intressekonflikt har straffansvaret begränsats till fall då uppgiftsskyldigheten åsidosatts utan att gäldenären haft *godtagbara skäl* härför.

Enligt gällande ordning inträder inte straffansvar för oredlighet om en oriktig uppgift rättas innan konkursgäldenären beedigar uppgiften eller denna eljest läggs till grund för förfarandet. Oredlighetsbrottet fullbordas således i de allra flesta fall i samband med att konkursbouppteckningen beedigas.

Den nu föreliggande kopplingen av straffbarheten till edgången i konkurs överges enligt utredningens förslag. Härigenom kommer man ifrån den lagtekniskt mindre tillfredsställande ordningen att beedigandet av bouppteckningen i flertalet fall formellt sett utgör både en brottsförutsättning och en kvalifikationsgrund för att bedöma oredlighetsbrottet som grovt. Genom att brottet enligt den föreslagna konstruktionen kan vara att anse som fullbordat redan före edgångssammanträdet uppnår man även den fördelen att konkursgäldenären för att undgå straffansvar tvingas att medverka i ett tidigare skede av konkursutredningen. Som nu är kan gäldenären som regel utan risk förhålla sig passiv fram till edgången. De medel som enligt konkurslagen står till förfogande mot en konkursgäldenär som avsiktligt försvårar konkursutredningen, hämtning och häktning, torde nämligen i praktiken sällan komma till användning.

För att vidmakthålla den tanke som ligger bakom den nuvarande regeln om ansvarsfrihet vid rättelse - att ett beriktigande skall löna sig

och att konkursgäldenären inte av straffhotet skall tvingas att hålla fast vid en oriktig uppgift som han upptäckt är felaktig - föreslås att straffansvaret blir beroende av att *rättelse inte sker inom skälig tid*.

Utgångspunkten för beräkningen av denna tidsfrist bör vara den tidpunkt då brottet utan en sådan regel skulle ha varit att anse som fullbordat, dvs. då konkursgäldenären lämnar en oriktig uppgift eller underlåter att lämna en begärd upplysning.

För att gäldenären genom underlåtenhet skall kunna anses ha åsidosatt sin upplysningsskyldighet måste det fordras att begäran om uppgifter är tämligen preciserad när det gäller andra förhållanden än sådana som avser tillgångar och skulder och som alltid måste lämnas. Å andra sidan bör det naturligtvis inte fordras att en begäran avser just den omständigheten som förtigits. Har gäldenären t.ex. uppmanats att lämna uppgifter om sina inkomster och tillgångar bör han vara skyldig att lämna en fullständig redogörelse på dessa punkter.

För att det skall gå att fastställa när tidsfristen för rättelse börjar löpa i det enskilda fallet måste förvaltaren i praktiken på något sätt dokumentera när han har begärt en viss upplysning. Särskilt viktigt blir detta naturligtvis i de fall då gäldenären försöker att hålla sig undan. Har gäldenären exempelvis i ett brev anmodats att senast en viss dag ta kontakt med förvaltaren eller att vid en viss tidpunkt inställa sig hos denne, bör tidsfristen för rättelse börja löpa vid den angivna tidpunkten om gäldenären inte - utan att något godtagbart hinder föreligger - följer uppmaningen. Det är naturligtvis lämpligt att gäldenären samtidigt erinras om konsekvenserna av ett åsidosättande från hans sida.

Vad som skall förstås med "skälig tid" kan inte anges rent generellt. Bedömningen måste i viss utsträckning kunna ske mot bakgrund av de förhållanden som råder i det enskilda fallet. Om gäldenären inte efterkommer en kallelse att inställa sig hos förvaltaren bör han redan efter någon dag kunna anses ha försuttit möjligheten att genom rättelse undgå straffansvar. Har förvaltaren trots ansträngning inte lyckats att komma i kontakt med gäldenären före edgångssammanträdet men gäldenären ändå inställer sig till detta och förutsättningar för edgång trots allt bedöms föreligga måste i flertalet fall skälig tid för rättelse anses ha utnyttjats. Förhållandena kan naturligtvis skifta mycket från fall till fall och frågan vad som skall förstås med skälig tid får i sista hand avgöras genom rättstillämpningen.

Är oredlighetsbrottet att anse som fullbordat men gäldenären vid edgången så att säga faller till föga och beriktigar en tidigare lämnad oriktig uppgift kan det finnas anledning att se något mildare på brottet. Detsamma gäller om han i annat sammanhang frivilligt företar rättelse, låt vara inte inom skälig tid (jfr 29 kap. 5 § brottsbalken).

För straffbarhet krävs emellertid generellt att åsidosättandet av upplysningsskyldigheten har *väsentlig betydelse* för förfarandet. Det torde vara en rimlig utgångspunkt att anta att konkursförvaltaren inte begär andra upplysningar av gäldenären än sådana som är av betydelse för konkursutredningen och som således i och för sig omfattas av gäldenärens upplysningsskyldighet. Är det fråga om en upplysning som skulle underlätta utredningen men som utan något större merarbete för konkursförvaltaren kan inhämtas på annat sätt, exempelvis genom räkenskapsmaterialet, kan det tänkas att gäldenärens försumlighet i det enskilda fallet inte kan anses ha väsentlig betydelse för förfarandet. Värgrar gäldenären att över huvud taget lämna några uppgifter måste å andra sidan hans passivitet som huvudregel anses försvåra förfarandet väsentligt även om konkursutredningen i sig är relativt okomplicerad. Även sådana omständigheter som boets omfattning och beskaffenhet liksom uppgiftens art kan få betydelse för bedömningen om ett åsidosättande har väsentlig betydelse för förfarandet.

Vid bedömningen av brottets straffvärde bör givetvis vägas in vilken skada som åsidosättandet har åsamkat förvaltningen och därigenom borgenärskollektivet.

Om gäldenären vid olika tillfällen lämnar olika oriktiga uppgifter eller underlåter att lämna begärda upplysningar, föreligger i princip olika brott. Frågan om brottsenhet har betydelse bl.a. för det fallet att det, efter det att gäldenären har dömts för att exempelvis ha lämnat en oriktig uppgift, upptäcks att han även förtigit vissa omständigheter som utgör oredlighet. Den tidigare domens rättskraft bör då inte anses omfatta den nyupptäckta brottsligheten.

I praktiken torde dessa förhållanden inte vålla några större bekymmer. Att det föreligger flera brott - varav något kan vara uppsåtligt och något annat oaktsamt - bör inte utesluta att man vid bedömningen av om åsidosättandet har haft väsentlig betydelse för förfarandet beaktar verkningarna av den samlade brottsligheten.

Även om gäldenären sanningsenligt uppger vilka tillgångar han har och talar om dessas beskaffenhet och var de finns är det emellertid inte säkert att konkursförvaltningen kan få tillgång till egendomen om inte gäldenären medverkar härtill. Typfallet då en sådan situation kan uppstå är om gäldenären har tillgångar i utlandet.

Undandrar eller undanhåller gäldenären på ett aktivt sätt konkursförvaltningen tillgångar är förfarandet straffbelagt enligt 1 § tredje stycket i paragrafens nuvarande lydelse.

Andra punkten i stycket upptar till att börja med dessa förfaranden. I rättspraxis har gällande straffbestämmelse emellertid inte ansetts tillämplig för det fallet att gäldenären underlåter att medverka till att

tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande (se NJA 1991 s. 491). Genom tillägget i andra punkten utvidgas straffansvaret till att avse just sådana fall.

Medverkar gäldenären till att ställa egendom som han har i utlandet till den svenska konkursförvaltningens förfogande kan det tänkas att han gör sig skyldig till en straffbar gärning i det land där egendomen finns. Med hänsyn till bl.a. sådana situationer har straffansvaret begränsats till sådana fall då konkursgäldenärens underlåtenhet att medverka får anses *otillbörlig*.

För straffbarhet fordras i och för sig inte att gäldenärens medverkan är en förutsättning för att konkursförvaltningen skall få tillgång till egendomen. Självfallet måste dock betydelsen av gäldenärens medverkan vägas in vid straffvärdebedömningen.

Saknar gäldenären praktisk möjlighet att medverka eller har han gjort sitt bästa men det visar sig att hans åtgärder inte är tillräckliga föreligger naturligtvis inte något brott.

I likhet med vad som har ansetts böra gälla vid förtigande av uppgift enligt första punkten får gäldenären anses ha begått flera brott om hans underlåtenhet att medverka avser olika tillgångar.

Skyldigheten för gäldenären att medverka inträder i princip så snart han delges konkursbeslutet. För att brottet skall anses fullbordat måste emellertid gäldenärens vägran att medverka på något sätt ha manifesterats.

Skyldigheten att medverka får anses gälla kontinuerligt under hela konkursförfarandet. En överträdelse av straffbestämmelsen får således anses fortgå även efter fullbordanstillpunkten så länge rättelse inte vidtas.

Den som genom lagakraftvunnen dom dömts för oredlighet bestående i att han under en viss tid underlåtit att medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande kan alltså teoretiskt sett på nytt åtalas och dömas om han även efter den tid som avsågs med den första domen vägrar att medverka. I praktiken torde dock lagföring sällan bli aktuell förrän konkursen avslutats.

Skulle gäldenären under handläggningen av åtalet mot honom komma på andra tankar och bistå förvaltaren så att tillgångarna kan komma konkursboet till del bör detta naturligtvis kunna beaktas vid straffmätningen.

Självfallet är det så att ett illojalt beteende av en konkursgäldenär många gånger passar in under flera av brottsbeskrivningarna i andra stycket och det kan därför vara svårt att upprätthålla en strikt gränsdragning mellan de olika gärningarna. Av systematiska skäl och i förtydligande syfte har straffansvaret enligt andra punkten angetts vara subsidiärt.

Slutligen bör anmärkas att oredlighet mot borgenärer får anses vara ett brott av den arten att fängelse bör tillämpas som normalpåföljd.

3 §

Den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, uppsåtligen eller av grov oaktsamhet försämrar sin förmögenhetsställning i avsevärd mån genom att fortsätta en rörelse som går med stor förlust eller annars vidta någon gentemot borgenärerna oförsvarlig ekonomisk åtgärd när han är eller kan befaras komma på obestånd, döms för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst ett år.

För vårdslöshet mot borgenärer döms också den som av grov oaktsamhet gör sig skyldig till en sådan gärning som avses i 1 § andra stycket 1.

Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer är i dag konstruerad så, att det fordras uppsåt i förhållande till själva handlingsrekvisitet men endast grov oaktsamhet i förhållande till försämringen av förmögenhetsställningen och till obeståndssituationen. Som närmare utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 5.2) blir bestämmelsens tillämpningsområde något oklart med denna uppbyggnad.

Utredningens förslag innebär att det i *subjektivt avseende* blir tillräckligt att grov oaktsamhet föreligger i förhållande till samtliga objektiva rekvisit. Härigenom undanröjer man den nyss nämnda bristen vad gäller bestämmelsens konstruktion. Samtidigt får tillämpningsområdet en mera ändamålsenlig avgränsning, som bättre överensstämmer med de tankar som ligger till grund för kriminaliseringen.

Även framdeles kommer vårdslöshetsbrottet emellertid att omfatta uppsåtliga gärningar. Att bryta ut dessa fall till en särskild straffbestämmelse skulle enligt utredningens mening ge upphov till nya konkurrensproblem utan någon praktisk vinst.

Straffansvaret enligt *första stycket* tar sikte på sådana fall då en gäldenär i en obeståndssituation handlar hänsynslöst eller annars oförsvarligt mot sina borgenärer utan att oredlighetsbestämmelsen är tillämplig.

Obeståndsrekvisitet har utformats på samma sätt som utredningen föreslår beträffande motsvarande rekvisit i oredlighetsbestämmelsen. Det avses därigenom bli klart att straffansvaret omfattar även det fallet att gäldenären genom sitt förfarande *framkallar en obeståndssituation*, vare sig situationen kan betecknas som obestånd eller som fara för obestånd.

Ändringen får betydelse när det gäller åtgärder som direkt är avsedda att försämrå gäldenärens förmögenhetsställning eller som är inriktade på

att förmögenheten skall skingras eller direkt överföras till ett annat rätts-subjekt.

För straffbarhet fordras alltså att gäldenären genom sitt förfarande har försämrat sin förmögenhetsställning i *avsevärd mån*. Liksom för närvarande bör härvid inte någon absolut värdegräns tas som utgångspunkt för straffansvarets avgränsning. Förfarandet bör i stället bedömas mot bakgrund av gäldenärens ekonomiska förhållanden och boets ställning. Det aktsamhetskrav som i borgenärernas intresse ställs på gäldenären kan således variera beroende av bl.a. rörelsens omfattning och ställning.

Liksom nu anges som ett särskilt fall att en gäldenär i en obeståndssituation försämrar sin förmögenhetsställning i *avsevärd mån* genom att fortsätta en förlustbringande rörelse. För straffbarhet krävs att rörelsen går med *stor förlust*, något som i första hand måste ställas i relation till rörelsens omsättning och ställning i övrigt. Straffansvar förutsätter alltså att den ekonomiska ställningen på ett påtagligt sätt försämrats genom den fortsatta driften.

I övrigt ges i bestämmelsen inte någon beskrivning av vilka olika åtgärder som är straffbara. Det avgörande blir i stället om en åtgärd är att anse som *ekonomiskt oförsvarlig*.

Utgångspunkten för bedömningen om en åtgärd är att anse som försvarlig eller ej bör när det gäller näringsverksamhet vara vad som i den särskilda situationen skall uppfattas som seriöst företagande. Avsikten är således att förfaranden som inte är affärsmässigt betingade skall kunna föranleda straffansvar, om det föreligger en obeståndssituation och gäldenären försämrar sin förmögenhetsställning i *avsevärd mån*. Gåvor och liknande avhändelser kan medföra att förevarande straffbestämmelse blir tillämplig om gärningsmannen endast kan övertygas om grov oaktsamhet med avseende på sin förmögenhetsställning. Även en transaktion som innebär ett risktagande som inte är affärsmässigt betingat får som regel anses ekonomiskt oförsvarlig om den vidtas i en obeståndssituation. Avsikten är naturligtvis dock inte att straffbestämmelsen skall tolkas så att straffansvaret innefattar en allmän kriminalisering av dåliga affärer. En transaktion som från gäldenärens synpunkt är affärsmässigt betingad men innefattar en felbedömning bör som regel inte träffas av straffansvaret.

Genom att grovt oaktsamma förfaranden straffbeläggs torde utrymmet bli större för att komma åt sådana illojala transaktioner där prestation och motprestation står i ett uppenbart missförhållande till varandra men det ändå inte är möjligt att slå fast att gäldenären haft för avsikt att avhända sig egendom.

I *andra stycket* straffbeläggs vid fall av grov oaktsamhet sådant oriktigt uppgiftslämnande under konkurs som i uppsåtliga fall bedöms som oredlighet mot borgenärer.

Straffmaximum för vårdslöshet mot borgenärer sänks till ett års fängelse. Härigenom markeras att det är frågan om gärningar som generellt sett innefattar ett mindre grovt åsidosättande av borgenärernas intressen än de gärningar som straffbeläggs som oredlighet.

Preskriptionstiden för vårdslöshet mot borgenärer enligt första stycket föreslås vara oförändrad (se kommentaren till 35 kap. 2 §). För oriktigt uppgiftslämnande som sker av grov oaktsamhet innebär förslaget om straffsänkning emellertid att preskriptionstiden förkortas till två år.

4 §

Om någon, då han är på obestånd, gynnar en viss borgenär genom betalning, överlämnande av säkerhet eller någon annan sådan åtgärd och åtgärden med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek samt till åtgärdens syfte eller övriga omständigheter är uppenbart oförsvarlig, skall han dömas för otillbörligt gynnande av borgenär till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla i fråga om den som genom en sådan uppenbart oförsvarlig åtgärd försätter sig på obestånd.

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, döms också för otillbörligt gynnande av borgenär.

Mannamånsbrottet har getts en ny brottsbeteckning "otillbörligt gynnande av borgenär" som bättre anknyter till nutida språkbruk.

Enligt *första styckets första mening* krävs alltså att gäldenären är på obestånd och att han i detta läge gynnar en viss borgenär. I uttrycket gynnar avses ligga att borgenären erhåller en betalning, en säkerhet eller motsvarande som han enligt förmånsrättsordningen och gäldenärens ekonomiska ställning inte skulle ha varit berättigad till vid en samlad gäldsavveckling och att alltså åtgärden är till nackdel för övriga borgenärer eller åtminstone en annan borgenär. Därvid skall liksom enligt gällande rätt beaktas även latent skulder, t.ex. skatteskulder som ännu inte har fastställts.

I övrigt ändras *första stycket* enligt förslaget i flera olika avseenden. Till en början gör bestämmelsen inte längre någon uttrycklig skillnad mellan å ena sidan betalning av skuld som ej är förfallen, betalning med ovanliga betalningsmedel, överlämnande av säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst och å andra sidan övriga sätt att tillgodose

borgenärens fordringsanspråk, dvs. främst betalning på vanligt sätt av en förfallen skuld. Avgörande blir i stället om åtgärden är att betrakta som uppenbart oförsvarlig.

Det är självfallet att exempelvis den omständigheten att betalning skett i förtid eller att en säkerhet inte varit betingad skall vägas in när man bedömer om en åtgärd är uppenbart oförsvarlig. Har emellertid gäldenären betalat en fordran kort före förfallodagen bör detta normalt likställas med att han betalat på förfallodagen och detsamma bör gälla om han, i stället för att betala en förfallen skuld, enligt överenskomelse med borgenären ställer säkerhet för fordringsbeloppet.

Är det fråga om en betalning som är ordinär i den mening som avses i 4 kap. 10 § konkurslagen torde den aldrig kunna betraktas som uppenbart oförsvarlig och föranleda straffansvar, och detsamma avses gälla i fråga om andra åtgärder, exempelvis ställande av säkerhet, som kan bedömas som ordinära. Men även om betalningen eller åtgärden inte kan betraktas som ordinär bör den inte utan vidare anses vara straffbar.

För att falla inom det straffbara området skall betalningen eller åtgärden kunna betraktas som uppenbart oförsvarlig med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek samt syftet eller övriga omständigheter. Som uppenbart oförsvarliga med hänsyn till syftet avses i första hand sådana åtgärder vara att betrakta då gäldenären gynnar en viss borgenär med hänsyn till att han har ett särskilt intresse av den borgenärens förmögenhetsställning. I synnerhet är här närståendesituationer att beakta.

Även i andra fall än då gäldenären har en otillbörlig bevekelsegrund för att gynna en viss borgenär kan emellertid en åtgärd företagen i en obeståndssituation betraktas som oförsvarlig, om den exempelvis innebär att betalning skett lång tid före förfallodagen eller att en inte betingad säkerhet överlämnats.

För straffbarhet krävs emellertid generellt att åtgärden framstår som oförsvarlig med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek. Är det fråga om mindre betydande värden skall alltså mannamånsansvar inte komma i fråga. Huvudprincipen bör vara en absolut värdebedömning, även om givetvis gäldenärens allmänna ekonomiska ställning och övriga borgenärers fordringar bör beaktas. Det krävs som nämnts inte att flera borgenärers rätt äventyras utan det räcker med att fara föreligger för en borgenär.

I en *ny andra mening* har tillagts att gäldenären också kan göra sig skyldig till otillbörligt gynnande av borgenär genom att försätta sig på obestånd genom åtgärden. Det måste i så fall vara fråga om betalning av en ej förfallen skuld, överlämnande av en icke betingad säkerhet eller någon liknande åtgärd. En betalning av en förfallen skuld kan ju inte i

sig framkalla en obeståndssituation. Även här krävs det för straffbarhet att betalningen eller åtgärden skall kunna betraktas som uppenbart oförsvarlig med hänsyn till beloppets eller säkerhetens storlek samt syftet eller övriga omständigheter. Typfallet är när ställföreträdaren för ett gäldenärsbolag tar ut icke förfallen lön eller annan ersättning till sig själv eller närstående och därigenom försätter företaget på obestånd. Vad som har sagts nu gäller under förutsättning att utbetalningen inte är att betrakta som gåva; i så fall blir 1 § tillämplig.

I *andra stycket* straffbeläggs liksom för närvarande det fallet att en gäldenär för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån. Ändringarna i stycket är huvudsakligen en konsekvens av att brottet föreslås få en ny beteckning.

5 §

Den som uppsåtligen eller av oaksamhet åsidosätter bokföringsskyldighet genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara *verifikation* eller annat räkenskapsmaterial eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, *så att*

1. *verksamhetens huvudsakliga förlopp inte kan bedömas med ledning av den löpande bokföringen, eller*

2. *i de fall skyldighet att upprätta bokslut föreligger, verksamhetens ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning därav,*

döms för **bokföringsbrott** till fängelse i högst två år.

Är brottet med hänsyn till rörelsens omfattning och bristernas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt mindre allvarligt, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms för **grovt bokföringsbrott** till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om rörelsen haft stor omfattning eller om falska eller osanna handlingar begagnats.

Med bokföringsskyldighet förstås i detta kapitel sådan i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift.

Paragrafen föreslås bli uppdelad i fyra stycken, varav första stycket avser normalfallet av bokföringsbrott, andra stycket avser sådana bokföringsbrott, som är mindre allvarliga och tredje stycket bokföringsbrott som är att bedöma som grova. I fjärde stycket ges en definition av begreppet bokföringsskyldighet.

I *första stycket* har en uppdelning på två punkter gjorts mellan sådana bokföringsbrott som innebär åsidosättande av den löpande bokföringen

punkter. Om emellertid den bokföringspliktige enligt 1 § fjärde stycket bokföringslagen saknar skyldighet att upprätta bokslut, kan han endast fällas till ansvar för brott som avser den löpande bokföringen. Brister i fråga om huvudbokföringen kan således inte läggas till grund för straffansvar enligt punkt 2 utan endast enligt punkt 1. Även i andra fall kan det i åtal och dom behöva specificeras vilket slags brott som avses. Som anmärkts i den allmänna motiveringen kan detta bl.a. ha betydelse för avgörandets rättskraft. Har den tilltalade dömts enligt punkt 2, kan sålunda inte nytt åtal väckas med avseende på samma bokslut.

I stycket har dessutom gjorts ett förtydligande med syfte att undanröja varje tvekan om att skyldigheten enligt bokföringslagen att bevara verifikationer omfattas av straffbarheten för bokföringsbrott.

Det anges inte längre i stycket att straffansvar förutsätter bokförings-skyldighet enligt bokföringslagen eller vissa andra författningar. Detta följer av fjärde stycket.

Den nuvarande straffskalan för ringa fall har föreslagits utgå. Huvudskälet för förslaget är att det har ansetts att lagtexten i dess nuvarande utformning ger uttryck för en viss spänning som är ägnad att försvåra tolkningen. Bokföringsbrott föreligger endast när rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Det är något svårförenligt med den angivna brottsförutsättningen att samtidigt klassificera ringa brott som en särskild brottstyp. Bokföringsfel som enligt vanliga bedömningskriterier verkligen är att anse som ringa synes över huvud inte böra föranleda lagföring. I vad mån detta innefattar en ändring av nuvarande ordning eller ej går knappast att fastställa, eftersom praxis när det gäller att klassificera bokföringsbrott som ringa inte är entydig.

I stället föreslås i *andra stycket* en särskild straffskala, omfattande böter eller fängelse i högst sex månader, för fall då brottet med hänsyn till rörelsens omfattning och bristernas beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt är att anse som mindre allvarligt. Straffskalan är avsedd att täcka även de lindrigaste av de fall som i dag brukar hänföras till normalgraden.

Med uttrycket rörelsens omfattning har i främsta rummet avsetts omsättning och liknande faktorer. Har rörelsen haft endast blygsam omsättning, bör detta, i överensstämmelse med vad som får anses vara nuvarande praxis, medföra att det finns anledning att se mildare på förekommande bokföringsfel än eljest.

Även den tid varunder rörelsen drivits och antalet affärshändelser bör emellertid efter omständigheterna kunna tilläggas betydelse. I praktiken är det inte så ovanligt att en rörelse knappast hinner starta på allvar innan den avstannar och sedan försätts i konkurs. I vissa sådana fall kan

Även den tid varunder rörelsen drivits och antalet affärshändelser bör emellertid efter omständigheterna kunna tilläggas betydelse. I praktiken är det inte så ovanligt att en rörelse knappast hinner starta på allvar innan den avstannar och sedan försätts i konkurs. I vissa sådana fall kan allvarlig brottslighet ligga i bakgrunden. Men ofta är förklaringen en överdrivet optimistisk uppfattning hos företagaren om möjligheten att få kunder eller avsättning, vilket kan medföra att det innan kontorsorganisationen hunnit komma igång visar sig att det saknas förutsättningar för driften. Företaget har kanske haft något enstaka uppdrag som förutsågs redan vid starten, men fortsatta beställningar har uteblivit. Självfallet ursäktar detta inte brister i bokföringen, men även i sådana fall kan det finnas anledning att se något mildare på brottet.

Också i fall av det slag som nyss berördes skall emellertid bristernas beskaffenhet beaktas. Saknas bokföring helt och hållet och har inte ens verifikationer bevarats, bör det endast när rörelsen har varit av mycket blygsam omfattning och bokföringen underlåtits närmast av rent oförstånd finnas anledning att betrakta brottet som mindre allvarligt.

Det kan naturligtvis förekomma även andra omständigheter än sådana som har samband med rörelsens omfattning eller bristernas art som i det enskilda fallet bör föranleda att bokföringsbrottet är att bedöma som mindre allvarligt. I främsta rummet kommer här i betraktande sådana faktorer som är att hänföra till företagarens personliga förutsättningar samt missförstånd i fråga om gällande bokföringsprinciper. Det bör emellertid inte förekomma att en sådan omständighet ensam tillmäts avgörande betydelse vid brottets klassificering; här som eljest bör en helhetsbedömning göras.

I motiven till 1982 års lagändringar har förutsatts att, om straffansvar skall ådömas för ett bokföringsbrott som även har försvårat skattekontrollen, det förhållandet att denna kontroll försvårats regelmässigt skall beaktas vid straffmätningen (NJA II 1982 s. 17). Med hänsyn till den inom straffrätten rådande legalitetsprincipen har det kunnat synas något tivelaktigt i hur stor utsträckning uttalandet - som saknar täckning i den nuvarande lagtexten - kan beaktas i fall där bristerna i bokföringen har förhållandevis marginell betydelse från de synpunkter som anges i 11 kap. 5 § brottsbalken men har stor betydelse för skattekontrollen (jfr SOU 1995:10 s. 271). Efter den ändring i fråga om brottet försvårande av skattekontroll som föreslås i prop. 1995/96:170 och som innebär att subsidiaritetsregeln vid försvårande av skattekontroll slopas blir vanliga konkurrensregler tillämpliga vad avser förhållandet mellan detta brott och bokföringsbrottet. En följd av detta måste enligt utredningens mening bli att 1982 års uttalande i fortsättningen inte anses vägledande. Vill åklagaren åstadkomma att svårigheter som vållats för skatte-

kontrollen skall beaktas vid straffmätningen för ett brott som gäller bokföringen, måste det kunna krävas att han väcker åtal för försvårande av skattekontroll och bokföringsbrott i konkurrens. I vissa fall torde åtal kunna väckas enbart för försvårande av skattekontroll.

Straffskalan för bokföringsbrott som är att bedöma som mindre allvarliga omfattar böter eller fängelse i högst sex månader. I överensstämmelse med vad som i allmänhet gäller för brott med denna straffskala bör fängelse inte annat än undantagsvis komma i fråga för ett enstaka brott.

I *tredje stycket* behandlas - under en ny särskild brottsbeteckning - fall då ett bokföringsbrott är att anse som grovt. Som exempel på faktorer som bör beaktas nämns till en början det fallet att rörelsen haft stor omfattning. Det ligger i sakens natur att bokföringsfel som är så allvarliga att verksamhetens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte ens i huvudsak kan bedömas är särskilt allvarligt om det gäller företag av betydande storlek, i synnerhet publika bolag.

På samma sätt som har skett när det gäller kvalifikationsgrund för bl.a. grovt bedrägeri nämns som exempel också att falska handlingar har begagnats. Har exempelvis verifikationer förfalskats och är urkundsförfalskningen som sådan inte att bedöma som grov, bör enligt vanliga principer, om den tilltalade döms för grovt bokföringsbrott med beaktande av förfalskningen, urkundsförfalskningen anses konsumerad av det grova bokföringsbrottet. Den tilltalade kan i ett sådant fall dömas för grovt bokföringsbrott medelst urkundsförfalskning varvid både 11 kap. 5 § och 14 kap. 1 § kan citeras. I praxis har man dock numera i stor utsträckning gått i från denna ordning för brottsbeteckning och lagrumscitering vid lagkonkurrens.

Även osanna handlingar nämns som exempel med hänsyn till detta falls praktiska betydelse. I synnerhet s.k. luftfakturer och liknande kommer härvidlag i betraktande.

Självfallet gäller dessutom generellt att bristernas art skall beaktas trots att detta förhållande inte nämns uttryckligen. Saknas bokföring helt och hållet i ett företag som inte har helt obetydlig omfattning, bör brottet som regel rubriceras som grovt.

I *fjärde stycket* definieras bokföringsskyldighet som sådan i lag eller med stöd av lag föreskriven skyldighet att föra och bevara räkenskaper som inte endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Någon nämnvärd skillnad i kriminaliseringens omfattning innebär inte detta. Bestämmelsen kommer liksom hittills huvudsakligen att sanktionera bokföringslagens föreskrifter, men även bokföringsskyldighet enligt stiftelselagen och lagen om tryggande av pensionsutfästelse m.m.

inbegrips liksom för närvarande. Även den skyldighet att föra räkenskaper som enligt 3 kap. 5 § stiftelselagen (1994:1220) gäller för sådana stiftelser som inte är bokföringsskyldiga kommer dock att inbegripas, något som får anses vara en följdriktig lösning. I den mån det enligt lag eller med stöd av lag uppställs särskilda krav på bokföring i viss bransch, såsom är fallet enligt 8 kap. 5 § alkohollagen (1994:1738), omfattas dessa av bokföringsskyldigheten enligt den föreslagna definitionen. Detsamma gäller om någon ny skyldighet att föra räkenskaper skulle föreskrivas och syftet inte endast är att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift.

Bokföringslagen inbegriper numera de bestämmelser om årsbokslut som finns i den nya årsredovisningslagstiftningen. I fråga om redovisningsbestämmelserna i övrigt i nämnda lagstiftning bör uppmärksammas att de föreskrifter som tar sikte på informationsskyldighet inte i sig omfattas av bokföringsbrottsbestämmelsen. Lagstiftningen utgår emellertid från att resultaträkning och balansräkning i årsbokslutet i princip är detsamma som det som återspeglas i årsredovisningen, och så till vida omfattas även årsredovisningen av förevarande straffbestämmelse.

För att en bokföringsskyldighet skall omfattas av straffbestämmelsen måste det vara fråga om en skyldighet att föra räkenskaper som föreskrivs i lag eller med stöd av lag. I administrativ ordning meddelade föreskrifter för statliga myndigheter faller alltså utanför tillämpningsområdet. Den skyldighet att föra anteckningar som har föreskrivits med stöd av 3 § lagen (1981:2) om handel med skrot eller begagnade varor och som är särskilt sanktionerad enligt nämnda lag, tar inte sikte på räkenskaper och faller utanför definitionen.

I 3 § bokföringslagen föreskrivs att om en bestämmelse som avviker från bokföringslagen har meddelats i eller med stöd av lag, bestämmelsen och i anslutning därtill meddelade verkställighetsföreskrifter skall gälla. Straffbestämmelsen i 11 kap. 5 § kommer med den föreslagna lydelsen av fjärde stycket att omfatta även sådana föreskrifter i den mån de inte har meddelats uteslutande för taxeringsändamål eller skatte- och avgiftskontroll. Exempel på särskilda föreskrifter om räkenskapsskyldighet som har meddelats i specialförfattning erbjuder försäkringsrörelselagen (1982:713) och bankrörelselagen (1987:617). Dessa kompletteras i åtskilliga hänseenden av bindande föreskrifter som har meddelats av Finansinspektionen med stöd av bemyndiganden. Eftersom fjärde stycket hänvisar även till räkenskapsskyldighet som har föreskrivits med stöd av lag kommer även de föreskrifterna att omfattas av straffbestämmelsen. Men straffbarhet uppkommer här som eljest bara i den mån rekvisiten i första stycket 1 eller 2 är uppfyllda. I den mån förekommande redovis-

ningsbestämmelser endast tar sikte på den offentliga redovisningen och alltså inte på själva räkenskapsskyldigheten faller de också utanför straffbarheten.

När det gäller allmänna råd på området som har meddelats av Bokföringsnämnden gäller liksom hittills att dessa inte omedelbart täcks av kriminaliseringen. Sådana föreskrifter kan visserligen ha stor betydelse för tolkningen av bokföringslagen men saknar bindande kraft och utgör inte föreskrifter som meddelats med stöd av lag. Detsamma gäller i fråga om Redovisningsrådets rekommendationer.

Från tillämpningsområdet har undantagits sådan skyldighet att föra och bevara räkenskaper som endast syftar till att ge underlag för taxering eller myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Det innebär att jordbruksbokföringslagen, som i 1 § uttryckligen anger att den där föreskrivna räkenskapsskyldigheten syftar till att ge underlag för taxering, liksom nu faller utanför paragrafens område. Detsamma gäller bl.a. sådan räkenskapsskyldighet som föreskrivs i 4 kap. 1 § lagen (1990:325) om självdeklaration och kontrolluppgifter, 78 § 1 mom. uppbördslagen (1953:272), 2 kap. 11 § lagen (1984:151) om punktskatter och prisregleringsavgifter och 14 kap. 17 § mervärdesskattelagen (1994:200). Över huvud taget gäller att en räkenskapsskyldighet som har föreskrivits i en skatteförfattning bör anses falla utanför den nu ifrågavarande kriminaliseringen. I stället är skattebrottslagens straffbestämmelse om försvårande av skattekontroll tillämplig.

Den nu angivna definitionen avses få betydelse även för tolkningen av begreppet bokföringsskyldighet i 1 §, där termen enligt utredningens förslag också används.

Slutligen bör anmärkas att grovt bokföringsbrott får anses vara ett brott av den arten att fängelse bör tillämpas som normalpåföljd. Detsamma kan i många fall gälla i fråga om bokföringsbrott som inte är grova, men här är omständigheterna i det särskilda fallet av sådan betydelse att det är svårare att göra något generellt uttalande.

6 §

För försök till oredlighet mot borgenärer enligt 1 § första stycket eller försök till sådan oredlighet enligt 1 § *andra stycket* som innebär att tillgång bortförs ur riket döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap.

Försök till avhändande genom gåva förstörande av egendom eller annan sådan åtgärd blir straffbart även för det fallet att straffansvaret bygger på den av utredningen föreslagna alternativa brottsföresättningen, att

bokföringen har åsidosatts på sådant sätt att tillräckligt underlag för en solvensprövning saknas.

Utredningen har övervägt om inte straffansvaret för bortförande av egendom ur riket inför konkurs helt skulle kunna utgå om utredningens förslag i övrigt godtas och straffansvaret för oredlighet utsträcks till att omfatta den situationen att konkursgäldenären underlåter att medverka till att tillgångar ställs till konkursförvaltningens förfogande. Utredningen har emellertid funnit att kriminaliseringen bör behållas bl.a. av det skälet att bortförande av egendom inför konkurs bör vara straffbelagt även på försöksstadiet. Ändringen i förevarande paragraf betingas av att straffbestämmelsen placerats i ett annat stycke i 1 §.

35 kap.

2 §

Utan hinder av vad som sägs i 1 § får påföljd för brott enligt 11 kap. 3 § första stycket ådömas, om den misstänkte häktats eller erhållit del av åtal för brottet inom fem år från brottet.

Utredningen föreslår att straffmaximum för vårdslöshet mot borgenärer sänks till ett års fängelse. Preskriptionstiden för brottet bli då, enligt huvudregeln i 35 kap. 1 §, två i stället för som nu fem år.

Genom att i förevarande paragraf införa ett undantag från huvudregeln beträffande förmögenhetsförsämrande åtgärder som avses i 11 kap. 3 § första stycket förblir preskriptionstiden för denna gärningstyp fem år.

För oriktigt uppgiftslämnande som sker av grov oaktsamhet görs däremot inte något undantag. Huvudregeln blir således tillämplig och preskriptionstiden för dessa gärningar blir i fortsättningen två år.

Har ett brott begåtts före lagändringen skall, enligt grunderna för 12 § i brottsbalkens promulgationslag, preskriptionstidsförkortningen tillämpas till den misstänktes förmån.

4 §

De i 1 § bestämda tiderna skall räknas från den dag brottet begicks. Förutsatts för ådömande av påföljd att viss verkan av handlingen inträtt, skall tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Har brott som avses i 6 kap. 1-4 och 6 §§ eller försök till sådana brott begåtts mot barn under femton år skall de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt femton år.

Om vid bokföringsbrott, som *inte är mindre allvarligt*, den bokförings-skyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall tiden räknas från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision, skall tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Mindre allvarliga bokföringsbrott undantas från tillämpningsområdet för den speciella preskriptionsbestämmelsen i förevarande paragraf.

Ändringen är en konsekvens av att ringa bokföringsbrott inte längre skall utgöra en särskild brottstyp. För bokföringsbrott som är av mindre allvarlig art föreslår utredningen en särskild straffskala omfattande böter eller fängelse i högst sex månader (jfr kommentaren till 11 kap. 5 §). Straffskalan är avsedd att täcka även de lindrigaste av de fall som i dag brukar hänföras till normalgraden.

För sådana bokföringsbrott som enligt gällande ordning är att bedöma som fall av normalgraden men som enligt förslaget är att hänföra till kategorin mindre allvarlig art kommer preskriptionstiden således att förkortas. Har ett brott begåtts före lagändringen skall, enligt grunderna för 12 § i brottsbalkens promulgationslag, preskriptionstidsförkortningen tillämpas till den misstänktes förmån

9.2 Förslaget till lag om ändring i konkurslagen

4 kap. 22 §

Vad som föreskrivs i 19 § andra stycket och 20 § andra stycket tillämpas också vid talan om ersättning för skada på grund av brott som under konkursen förövats mot konkursboet.

Paragrafen som är ny innebär att, vid talan om ersättning till konkursboet för brott som förövats under konkursen, förvaltaren har primär talerätt. För förvaltaren inte talan och ingår han inte heller förlikning, har borgenär på samma sätt som gäller i fråga om återvinning en subsidiär talerätt. Borgenären svarar då för kostnaderna men har rätt att få ersättning av boet i den mån kostnaderna täcks av vad som kommer boet till godo genom rättegången. Frågorna har behandlats i den allmänna motiveringen (kap. 8).

Paragrafen tar inte sikte endast på borgenärsbrott utan också på andra förmögenhetsbrott, t.ex. förskingring, under förutsättning att de förövats mot konkursboet under konkursen. Självfallet gäller att, när konkursen har avslutats, den borgenär som vill föra talan om individuellt skadestånd kan göra detta utan hinder av att förvaltaren inte har väckt talan. Talan om individuellt skadestånd på grund av brott som medfört skada för boet avses emellertid inte kunna väckas så länge konkursen pågår.

Talan av förvaltaren skall väckas vid allmän domstol. Väcker förvaltaren talan, torde enskild borgenär ha rätt att inträda på förvaltarens sida som osjälvständig intervenient (jfr Welamson, Konkurs, 8 uppl. s. 101).

Det synes inte finnas några omständigheter som hindrar att paragrafen vid ikraftträdandet blir tillämplig även på skada som uppstått dessförinnan. Någon övergångsbestämmelse föreslås alltså inte.

9.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:000) om företagsrekonstruktion

27 §

På ansökan av en borgenär vars fordran omfattas av ackordet kan rätten förklara att den eftergift som genom ackordet har medgetts gäldenären har förfallit, om gäldenären

1. *i sin ansökan om företagsrekonstruktion eller annars under ärendets handläggning medvetet har lämnat oriktig uppgift till men för borgenärerna*
2. *har gjort sig skyldig till oredlighet mot borgenärer eller i hemlighet har gynnat någon borgenär för att inverka på ackordsfrågans avgörande,*
3. *har åsidosatt vad som åligger honom enligt 26 § andra stycket eller*
4. *på något annat sätt uppenbart har försummat sina åtaganden enligt ackordet.*

Förlikning är inte tillåten i en fråga som avses i första stycket.

Även om den eftergift som har medgetts gäldenären förklarats förfallen, får borgenärerna göra ackordet i övrigt gällande mot gäldenären eller mot den som har gått i borgen för ackordet.

Enligt utredningens förslag kommer straffansvaret för oredlighet mot borgenärer inte att omfatta förfarandet vid företagsrekonstruktion enligt lagen om företagsrekonstruktion och till skillnad från vad som gäller för närvarande kommer oriktig uppgift vid förhandling om offentligt ackord inte längre att kunna bestraffas som oredlighet.

Genom tillägget i förevarande paragraf kommer det alltså att finnas en möjlighet att förverka ett ackord om gäldenären medvetet lämnat en

oriktig uppgift i sin ansökan om företagsrekonstruktion eller annars under ärendets handläggning.

Bestämmelsen har sin motsvarighet i 27 § 2 skuldsaneringslagen.

Kommittédirektiv

Dir. 1994:94

Tilläggsdirektiv till 1993 års skattebrottsutredning (Fi 1993:08)

Beslut vid regeringssammanträde den 15 september 1994

Sammanfattning av uppdraget

Enligt regeringens bemyndigande den 25 februari 1993 har en särskild utredare tillkallats med uppdrag att göra en översyn av skattebrottslagen (1971:69) och sanktionssystemet i övrigt på skatte- och avgiftsområdet (dir. 1993:23). Utredningen har antagit namnet 1993 års skattebrottsutredning (Fi 1993:08).

Den särskilde utredaren skall, utöver vad som omfattas av redan givna direktiv, göra en allmän översyn av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken om brotten mot borgenärer m.m. och utreda frågan om införande av en straffsanktionerad bestämmelse om försvårande av konkursutredning och därmed sammanhängande frågor.

Reformbehovet

Bestämmelserna om brott mot borgenärer i 11 kap. brottsbalken fick huvudsakligen sin nuvarande utformning år 1986. Till grund för de förändringar som då företogs låg departementspromemorian Gäldenärsbrott En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar (Ds Ju 1983:17).

Efter bearbetning av promemorieförslaget inom Justitiedepartementet förelade regeringen riksdagen ett förslag till ändringar av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken (prop. 1985/86:30). Förslaget antogs av riksdagen (bet. 1985/86:JuU12, rskr. 1985/86:66). Lagändringen innebar en justering av vissa rekvisit i bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken.

Utredning och lagföring av brott mot borgenärer är ofta mycket resurskrävande. Detta gäller såväl förundersökning som beslut i åtalsfrågan och förhandling i domstol. Att det förhåller sig på det viset framhålls i bl.a. Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens rapport Utredning angående vissa frågor om ekonomisk brottslighet samt Riksåklagarens och Riksskatteverkets s.k. RUBICON-rapport.

I rapporterna poängteras som ett av skälen till att brotten mot borgenärer (främst oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer) är svårutredda att de flesta av dessa brott anknyter till en obeståndssituation. Det anses nämligen svårt att med någon exakthet ange när någon som har befunnit sig i ekonomiskt trångmål har kommit på obestånd. I en del fall klaras tillfälliga ekonomiska kriser av och företagen lever vidare i flera år innan en konkurs inträffar. I

andra fall kan de ekonomiska förutsättningarna vara sådana att ett företag i princip aldrig har varit ekonomiskt bärkraftigt.

Ett genomgående drag för de fall där misstanke om ekonomisk brottslighet uppkommer är brister i bokföringen och underlaget för den. Inte sällan är bristerna, särskilt mot slutet av den verksamma tiden, så stora att det är mycket svårt att bilda sig en uppfattning om hur den ekonomiska ställningen i företaget har varit. Även vilseledande bokföring förekommer. I situationer som de här beskrivna kan det vara svårt att få fram ens en ungefärlig tidpunkt för när företaget kom på obestånd.

Eftersom obestånd är ett av de grundläggande rekvisiten vid brott mot borgenärer kan i åtskilliga fall straffrättsligt ansvar inte utkrävas beroende på att bevisvärigheterna blir alltför stora.

Det har i de nyss nämnda rapporterna också framhållits att straffbestämmelserna i 11 kap. brottsbalken har en språklig utformning som i vissa fall framstår som ålderdomlig, vilket kan få till följd att bestämmelserna kan vara svåra att tillämpa på dagens ekonomiska transaktioner.

Vidare synes viss oklarhet råda beträffande förhållandet mellan straffbestämmelserna om oredlighet mot borgenärer (1 och 2 §§) och vårdslöshet mot borgenärer (3 §).

För utredning i konkurs är det av avgörande betydelse att konkursförvaltare har tillgång till gäldenärens räkenskapsmaterial. En gäldenär som lämnar oriktiga uppgifter om räkenskapsmaterialet eller vägrar att lämna uppgifter om det kan förorsaka problem för såväl konkursförvaltare vid konkursutredningen som åklagaren vid en eventuell brottsutredning.

I departementspromemorian Konkursgäldenären (Ds 1994:96) föreslås att bestämmelserna i 6 kap. 3 § konkurslagen (1987:672) förtydligas så att det klart framgår att bouppteckningseden omfattar också uppgifter om räkenskapsmaterialet. I promemorian uttalas (s. 73 f.) att det genom ett sådant förtydligande blir klarlagt att gäldenären är skyldig att lämna t.ex. rätten, tillsynsmyndigheten och förvaltarens upplysningar om alla sina tillgångar och om allt som rör räkenskapsmaterialet. Detta avses enligt promemorian innefatta upplysningar om vilket räkenskapsmaterial som finns och var det finns samt i vilken utsträckning som räkenskapsmaterial saknas. Gäldenären är också enligt vad som uttalas i promemorian skyldig att till förvaltarens lämna de upplysningar som krävs för att förvaltarens skall kunna fullgöra sin skyldighet enligt 7 kap. 12 § konkurslagen att omhänderta gäldenärens räkenskapsmaterial. Enligt 7 kap. 14 § konkurslagen kan förvaltarens begära handräckning av kronofogdemyndigheten för att få tillgång till räkenskapsmaterialet.

Utredningsuppdraget

1993 års skattebrottsutredning har till uppgift att bl.a. behandla förhållandet mellan brottet försvårande av skattekontroll enligt 10 § skattebrottslagen och bokföringsbrott enligt 11 kap. 5 § brottsbalken. Utredningen skall dessutom behandla frågan om avkriminalisering av det ringa bokföringsbrottet med hänsyn till bestämmelsens begränsade tillämpningsområde och brottets låga straffvärde.

Dessa frågor har en naturlig anknytning till dem som nyss har berörts. Mot den bakgrunden framstår det som följdriktigt att ovannämnda utredning ges i uppdrag att fortsätta sitt arbete med de frågor som faller inom detta direktivs ram.

Brotten mot borgenärer m.m.

Utformningen av straffbestämmelserna i 11 kap. brottsbalken medför i vissa fall tillämpningssvårigheter. Svårigheterna kvarstår trots de förändringar som har gjorts i bestämmelserna under senare tid. Med hänsyn till detta bör nu göras en allmän översyn av dessa bestämmelser.

Det står utredaren fritt att komma med de förslag som översynen kan leda till. Här skall endast pekas på några frågor som bör ägnas särskilt intresse.

En central fråga är att utreda förutsättningarna för att ersätta nuvarande obeståndsrekvisit med ett annat, mera lättillämpbart rekvisit. En möjlig lagteknisk lösning föreslogs i departementspromemorian Gäldenärsbrott En översyn av 11 kap. brottsbalken med förslag till ändringar (Ds Ju 1983:17). Såväl det förslag som lades fram där som andra lösningar bör övervägas. Behålls obeståndsbegreppet, bör utgångspunkten emellertid vara att det alljämt skall råda överensstämmelse mellan det straffrättsliga begreppet och det konkursrättsliga.

Den som uppsåtligen avhänder sig egendom av betydande värde genom att förstöra egendomen eller ge bort den eller vidta någon annan liknande åtgärd med den, kan dömas för oredlighet mot borgenärer (1 § första stycket) om han var på obestånd när åtgärden vidtogs eller det då förelåg påtaglig fara för att han skulle komma på obestånd. Enligt den s.k. RUBICON-rapporten råder det oklarhet om en sådan åtgärd kan bli att bedöma som vårdslöshet mot borgenärer (3 §) när den vidtas av oaktsamhet. Det bör vara en uppgift för utredaren att analysera bestämmelserna och komma med de förslag till ändringar av bestämmelserna som erfordras för att straffansvaret får en ändamålsenlig utformning.

När det gäller oredlighet mot borgenärer och vårdslöshet mot borgenärer krävs i fråga om obeståndsrekvisitet endast en påtaglig fara för obestånd. Straffrättsligt ansvar för mannamån mot borgenärer (4 §) förutsätter däremot obestånd. Även i detta avseende bör en överensstämmelse mellan bestämmelserna eftersträvas.

Utredaren har också att överväga om det i 11 kap. brottsbalken kriminaliserade området är väl avgränsat liksom om straffskalorna för brotten i kapitlet är väl avvägda och om de står i rimligt förhållande till varandra. Därutöver bör det ankomma på utredaren att göra en språklig översyn av bestämmelserna i 11 kap. brottsbalken så att de bättre svarar mot dagens förhållanden.

Försvårande av konkursutredning

Enligt 10 § skattebrottslagen kan den som bl.a. genom åsidosättande av bokföringsskyldighet allvarligt försvårar myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift dömas för försvårande av skattekontroll. En gäldenär - eller någon annan - som lämnar oriktiga uppgifter om räkenskapsmaterialet eller vägrar att lämna uppgifter om materialet försvårar på ett liknande sätt utredningen i konkursen. Ett sådant förfarande kan leda till förluster för borgenärerna.

I departementspromemorian Konkursgäldenären (Ds 1994:96) konstateras (s. 47) att det i dag framstår som oklart om edgången i konkurs omfattar också den förteckning av räkenskapsmaterialet som konkursbouppteckningen skall innehålla. Mot den bakgrunden föreslås i promemorian ett förtydligande av bestämmelserna i 6 kap. 3 § konkurslagen så att det direkt av lagtexten framgår att edgången omfattar även räkenskapsmaterialet. Därmed kan den som under ed lämnar oriktiga uppgifter om t.ex. räkenskapsmaterialet dömas till straff enligt bestämmelsen i 15 kap. 1 § brottsbalken om mened.

Om den nyssnämnda förändringen i konkurslagen genomförs kan det ifrågasättas om det är motiverat att införa en särskild straffbestämmelse för den som avsiktligt försvårar en konkursutredning. Mot den bakgrunden bör utredaren följa beredningen i regeringskansliet av förslagen i promemorian.

För det fall utredaren finner det påkallat att föreslå en straffbestämmelse med den angivna inriktningen bör den från systematisk synpunkt passa väl in i 11 kap. brottsbalken. Tänkbart är också att placera en sådan bestämmelse i konkurslagen.

Införandet av en straffbestämmelse om försvårande av konkursutredning torde medföra att en förändring - i linje med vad som föreslås i den nyssnämnda departementspromemorian - av bestämmelserna i 6 kap. konkurslagen om gäldenärens skyldigheter m.m. måste övervägas.

Utredningsarbetet skall - enligt de ursprungliga direktiven - vara avslutat före utgången av år 1994. Förslagen i den delen skall redovisas i ett delbetänkande. De överväganden och förslag som tilläggsdirektivet föranleder skall redovisas före utgången av år 1995.

(Finansdepartementet)

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – hur går det? U.
 2. Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. U.
 3. Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. C.
 4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
 5. Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
 6. Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
 7. Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
 8. Batterierna – en laddad fråga. M.
 9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
 10. Forskning för vår vardag. C.
 11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
 12. Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. Fi.
 13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
 14. Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
 15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
 16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
 17. Bättre trafik med väginformatik. K.
 18. Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
 19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
 20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
 21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
 22. Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
 23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
 24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
 25. Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. Ku.
 26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
 27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
 28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
 29. Forskning och Pengar. U.
 30. Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]

Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]

Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]

Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]

Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]

Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]

Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]

Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]

EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]

Bättre trafik med väginformatik. [17]

Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]

Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. [12]

Budgetlag - regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]

Borgenärsbrotten - en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan - hur går det? [1]

Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]

Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]

Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]

Inflytande på riktigt - Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]

En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]

Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. [28]

Forskning och Pengar. [29]

Jordbruksdepartementet

Offentlig djurskyddstillsyn. [13]

Kulturdepartementet

Från massmedia till multimedia - att digitalisera svensk television. [25]

Näringsdepartementet

Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. [23]

Civildepartementet

Fritid i förändring.

Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]

Forskning för vår vardag. [10]

Miljödepartementet

Batterierna - en laddad fråga. [8]

FRITZES

POSTADRESS: 106 47 STOCKHOLM
FAX 08-205021, TELEFON 6909090

ISBN 91-38-20191-7
ISSN 0375-250X